MARIDALEN -
LANDSKAPETS ESTETISKE KVALITETER OG OPPLEVELSESVERDIER

AV
LISE ØKLAND

HOVEDOPPGAVE 1987

INSTITUTT FOR LANDSKAPSARKITEKTUR

NORGES LANDBRUKSHØGSKOLE

INNHOLDSFORTEGNELSE

1. Innledning 1

1.1. Presentasjon av Maridalen 1

1.2. Behovet for landskapsvurdering 4

Generelle behov og siktemål 4
Behovet for landskapsvurdering i Maridalen 5

1.3. Geografisk avgrensning av området 7

1.4. Definisjon av landskapsbegrepet 9

2. Metodikk 10

2.1. Metoder for landskapsvurdering 10
2.2. Metoder anvendt i Maridalen 11

3. En regional referanseramme 13

3.1. Innledning 13
3.2. Hovedtrekkene i regionen 13
3.3. Beskrivelse av Oslomarka 15

4. Kulturlandskapets historie 17

5. Landskapets oppbygging og struktur 27

5.1. Landskapets komponenter 27

Innledning 27
Landform og geologi 28
Vegetasjon 33
Vann 35
Byggverk 35
Dyreliv 37

5.2. Landskapets romdannelser 38

5.3. Landskapets struktur og fattbarhet 41

Innledning 41
Kanter 42
Distrikter 44
Bevegelseslinjer 46
Knutepunkter 49
Landemerker 50
Linjer, sammenhengende områder og enkeltobjekter 55

6. Estetisk vurdering og landskapsopplevelse 56

6.1. Menneskenes opplevelse av landskap 56

6.2. Kriterier for vurdering av landskapets estetiske kvalitet og opplevelsesverdi . . . 58

6.3. En reise i Maridalen - landskapskvalitet og landskapsopplevelser langs noen bevegelseslinjer 60

6.4. Helhetsinntrykk - det halvåpne jord- og skogbrukslandskapet 82

Samlet vurdering av landskapet 82
Ulike karakterlandskaper 85

7. Landskapets rekreasjonsverdi og tilgjengelighet . . 89

7.1. Behovet for rekreasjon og friluftsliv 89
7.2. Maridalens rekreasjonsverdi 90
7.3. Adkomst og tilgjengelighet 95

Adkomst 95
Tilgjengelighet 97

8. Landskapets verneverdi 103

9. Fremtiden for landskapet i Maridalen 110

9.1. Landskapstypens sårbarhet 110

9.2. Interessemotsetninger og utviklingsmuligheter i landskapet 111

Drikkevannsrestriksjoner 111
Jordbruk 113
Skogbruk 115
Friluftsliv og idrett 118
Utbygging og fraflytting 121
Skissering av fem utviklingsmodeller . . . 123

9.3. Bevaring og utvikling av landskapets kvaliteter og opplevelsesverdier 129

Verneform 129
Skjøtselstiltak 135
Tilrettelegging for landskapsopplevelse og rekreasjon 143
Hovedprinsipp for arealdisponering 147

10. Sammendrag 150

11. Litteratur 153

Ett vedlegg: Arealdisponering og viktige innslag i kulturlandskapet

FORORD

Denne hovedoppgaven er utarbeidet ved Norges Landbrukshøgskole, Institutt for Landskapsarkitektur, etter forslag av professor Magne Bruun.

Årsaken til at jeg valgte dette temaet skyldes min interesse for kulturlandskapets verdier og et ønske om å lære mer om landskapsvurdering. Jeg er dessuten oppvokst like i nærheten av Maridalen og kjente området fra før. Videre viste konsulent Kjell Sandås ved Kontoret for Natur- og miljøvernsaker på Oslo Helseråd meget stor interesse for temaet da det ble forelagt ham.

Arbeidet startet våren og sommeren 1986 med befaringer og fotografering. Selve skrive- og tegnearbeidet ble gjennomført våren 1987.

Veileder ved Institutt for Landskapsarkitektur har vært amanuensis Einar Berg.

Jeg vil takke konsulent Kjell Sandås, Kontoret for Natur- og miljøvernsaker ved Oslo Helseråd for inspirasjon og nyttige opplysninger.

Professor Magne Bruun ved Institutt for Landskapsarkitektur har vært til god hjelp, og en takk rettes også til ham.

Amanuensis Daniel Rogstad ved Institutt for Jordskifte og arealplanlegging har vært til stor hjelp ved de juridiske vurderingene av verneformer.

Til slutt vil jeg takke foreldrene mine for hjelp og inspirasjon. Jan Økland har lest korrektur og Karen Anna Økland har skrevet oppgaven på tekstbehandling.

Jeg føler selv at oppgaven har vært svært lærerik, og håper at den også kan komme til nytte for Oslo Helseråds arbeid i Maridalen.

Ås, 25.mai 1987

Lise Økland

Lise Økland

1. INNLEDNING

1.1. PRESENTASJON AV MARIDALEN

Maridalen ligger i Oslo kommune like nord for tettbebyggelsen på Grefsen/Kjelsås og omtrent 7 km fra Oslo sentrum (fig.1). Vanligvis regnes Maridalen som området fra Skar i nord til Brekke ved Maridalsvannets sydende.

Dalen er bredest i syd hvor Maridalsvannet utgjør den sentrale delen. Nordover mot Skar smalner dalen betydelig. Dalen er avgrenset av skogkledte åser.

To vassdrag munner ut i Maridalsvannet. Skjærsjøelva munner ut ved Hammeren, og Skarselva renner via Dausjøen ut i Nesbukta.

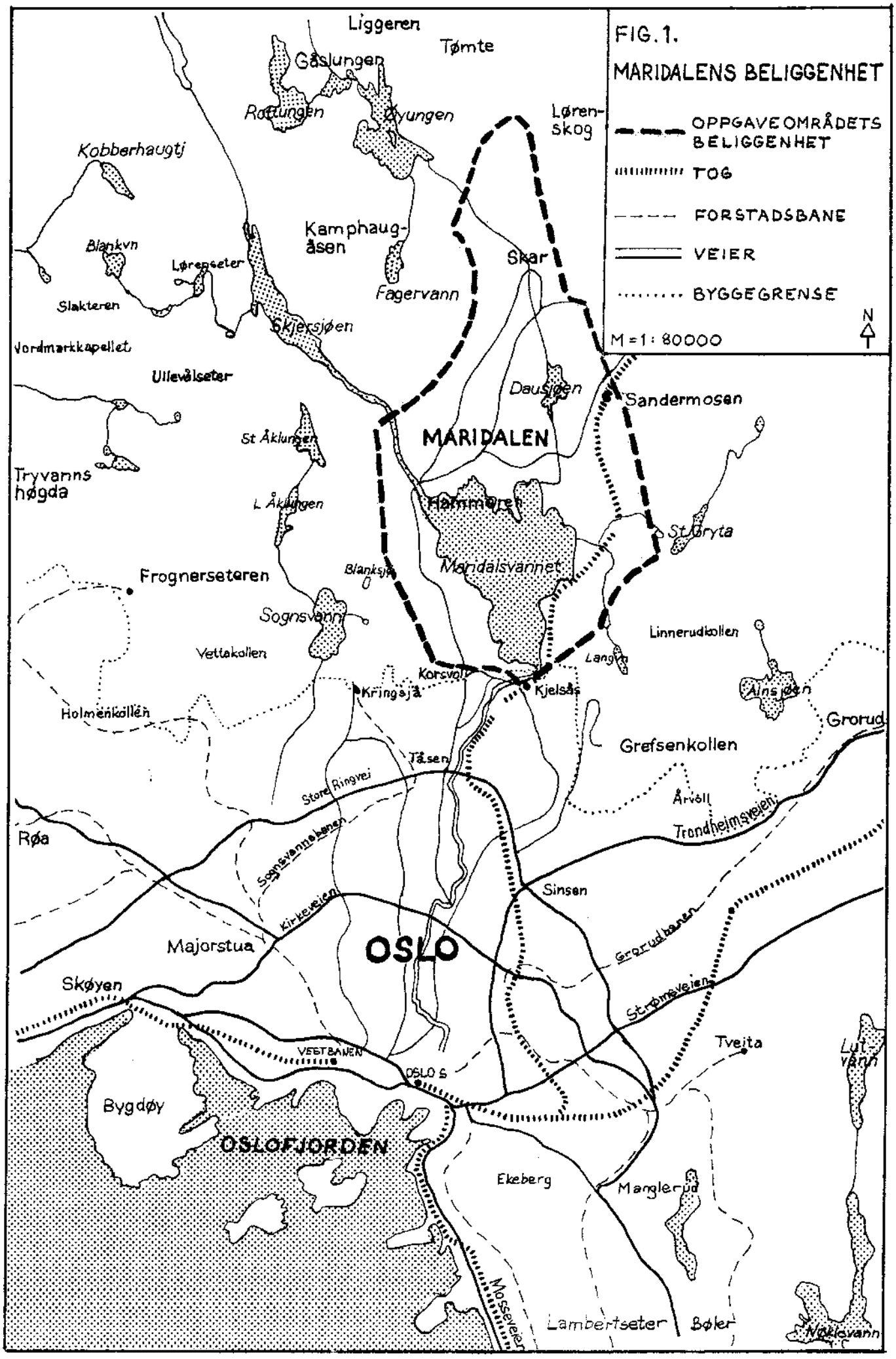
I 1897 ble Maridalen beskrevet på følgende måte av Johan Vibe i boken "Norges Land og Folk, Akershus Amt" (sitert etter Jahnsen 1972 a):

> "Maridalen er for største delen optaget af det brede Maridalsvand. På sin nordlige og vestlige side er vandet omgivet af lave, dyrkede, løvrige strande. I øst faller Grefsenaasen ned i vandet med bratte skraaninger. Dalen fortsetter mod nord langs Skarselven omtrent fire kilometer opover som en bebygget dal, hvorpaa den deler sig og gaar over i trange fjelddale. Fra det nordvestlige hjørne af vandet trænger Skjærsjøelvens dalføre op i nordvestlig retning. Den gaar hurtig over til en trang og ubebygget fjelddal".

Maridalen er en gammel jord- og skogbruksbygd som har bevart mye av sitt tradisjonelle preg. Dette gjelder både landskapets utforming og bebyggelse. Landskapet gir et godt bilde av forholdene omkring Oslo før byutviklingen satte igang for alvor. Det ligger flere store gårder i dalen, og i tilknytning til disse finnes også en del gamle husmannsplasser, se fig.2.

Maridalsvannet tjener som inntaksbasseng for byens drikkevann, og dalen er dermed underlagt strenge restriksjoner på arealbruken. Kommunen begynte allerede på slutten av 1800-tallet å kjøpe opp gårdene for å sikre byens drikkevann mot forurensing. Idag eier Oslo kommune mesteparten av dalen. Noen mindre skogområder eies av Løvenskiold-Vækerø og et par gårder er i privat eie.

Som område for rekreasjon og naturopplevelse er Maridalen viktig. Dalen har også flere interessante og verneverdige naturgeografiske og historiske objekter.

FIG. 1.
MARIDALENS BELIGGENHET
OPPGAVEOMRÅDETS BELIGGENHET
TOG
FORSTADSBANE
VEIER
BYGGEGRENSE
M = 1 : 80000
N
Liggeren
Tømte
Gåslungen
Rotlungen
Øyungen
Løren-skog
Kobberhaugtj
Kamphaug-åsen
Blankvn
Lørenseter
Skar
Fagervann
Slakteren
Skiersjøen
Nordmarkkapellet
Ullevålseter
Dausjøen
Sandermosen
MARIDALEN
St Åklungen
Tryvanns høgda
L Åklungen
Hammeren
St Øyryta
Mandalsvannet
Blanksjø
Frognerseteren
Sognsvann
Linnerudkollen
Vettakollen
Langvn
Korsvoll
Kjelsås
Kringsjå
Ainsjøen
Holmenkollen
Grorud
Grefsenkollen
Tåsen
Store Ringvei
Årvoll
Trondheimsveien
Røa
Sognsvannsbanen
Sinsen
Kirkeveien
Majorstua
OSLO
Grorudbanen
Skøyen
Strømsveien
VESTBANEN
OSLO S
Tveita
Lutvann
Bygdøy
OSLOFJORDEN
Ekeberg
Manglerud
Mosseveien
Lambertseter
Bøler
Nøklevann

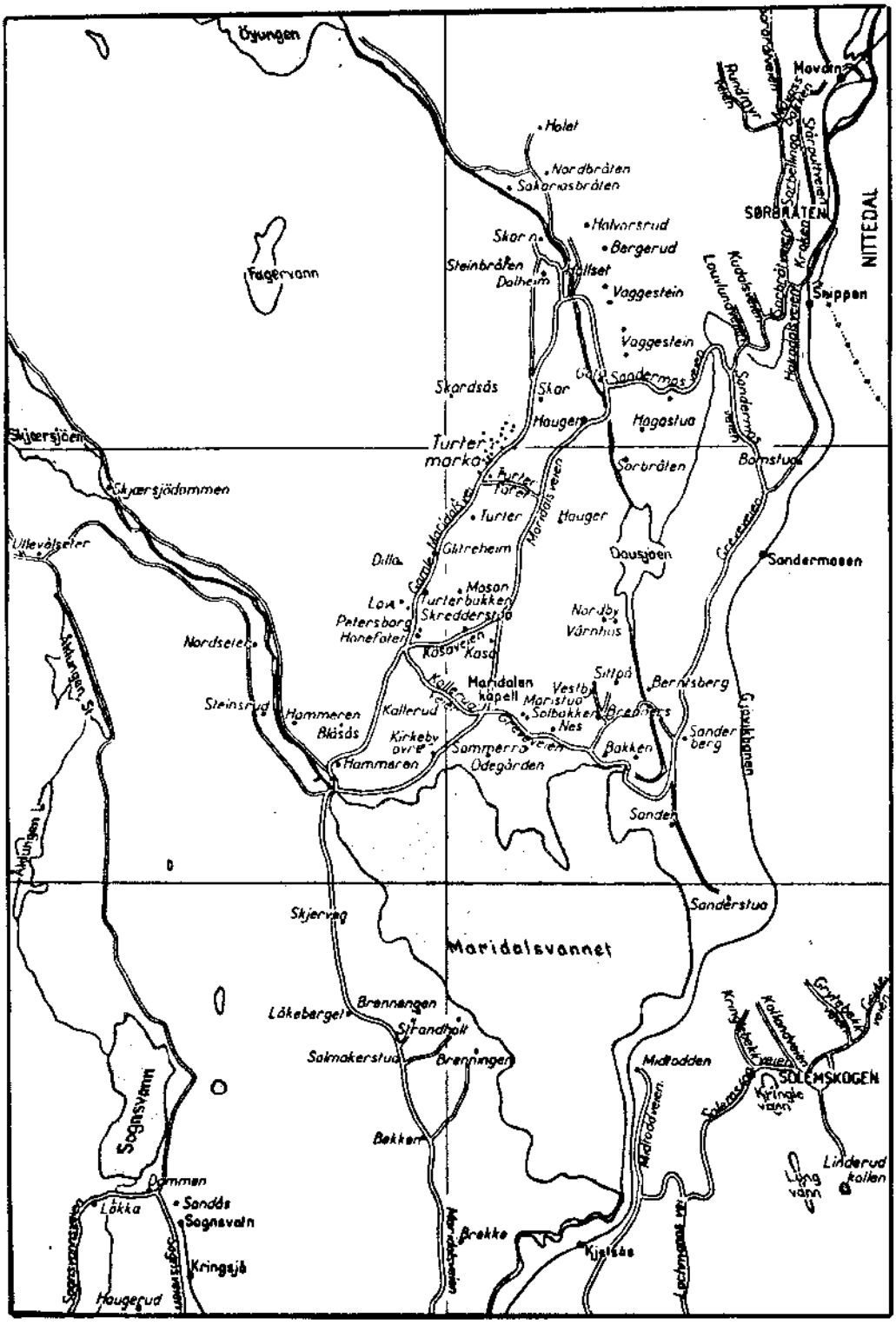

Fig.2. Oversikt over gårder, plasser og de viktigste veiene i Maridalen og de nærmeste omgivelser.

1.2. BEHOVET FOR LANDSKAPSVURDERING

Generelle behov og siktemål

I takt med det moderne samfunnets økende utbyggingspress de siste tiårene, har behovet for å kunne vurdere landskapets kvaliteter stadig øket. I forbindelse med fysisk planlegging har det markert seg et sterkt behov for å kunne klassifisere og beskrive opplevelsesverdier i landskapet.

I norsk planlegging er systematisk landskapsvurdering omtrent ikke brukt. Årsaken kan være at arealdisponeringen i Norge ennå ikke oppfattes som kritisk. Det er typisk at systematisk kvalitetsvurdering av landskap er kommet lenger i de høyindustrialiserte land hvor miljøverdiene tydelig er på vikende front (Bruun 1983). En økende interesse for landskapenes betydning som helhetlige systemer gjenspeiles også i det fagfelt som kalles landskapsøkologi (Schreiber 1986).

Her i landet blir det imidlertid også stadig viktigere å ta landskapsmessige hensyn ved inngrep i naturen. Presset på naturmiljøet øker, og de kvalitative (estetiske) sidene ved landskapet må være en av de faktorer som må bli vurdert ved all planlegging og bruk av naturressurser. Det har alt for lenge blitt lagt ensidig vekt på økonomiske nytteverdier i vurderingen av landskapets ressurser.

Ved siden av at det er viktig å komme fram til landskapsverdier i relasjon til aktuelle inngrep, er det også ønskelig å finne fram til egenverdier som grunnlag til å bedømme ulike landskap mot hverandre (Solbu u.å.).

Hovedsiktemålet med en landskapsvurdering er å bidra til en generell oppvurdering av de verdier som er knyttet til et landskap og å rette oppmerksomheten mot landskapet som en verdifull ressurs. Det overordnete målet med en landskapsvurdering kan sammenfattes med et sitat fra Weddle (1973):

> "Det overordnete formålet med alle landskapsanalyser må være å få frem et materiale som sett i sammenheng med andre planleggingskriterier vil sikre at tilstrekkelig vekt blir lagt på visuelle, biologiske og andre landskapspsfaktorer og dermed sikre vern og utvikling av et tilfredsstillende landskap".

Behovet for landkapsvurdering i Maridalen

Et landskap kan vurderes fra mange synsvinkler. Opplevelsesverdi (estetisk), rekreasjonsverdi (estetisk, fysisk), produksjonsmessig verdi (fysisk, økonomisk) og utbyggingsverdi (økonomisk)(Helgesen 1977). I et pressområde med knapphet på arealer vil ofte de rent økonomiske hensyn veie tyngst. Dette har ført til at de fleste jordbruksmiljøer nær Oslo er ødelagt eller forstyrret av utbygging.

I Maridalen har de strenge drikkevannsrestriksjonene hindret en slik utvikling og dermed bidratt til at dalen i stor grad har bevart sitt opprinnelige preg. Dalen ligger idag som en rolig idyll med store rekreative verdier vegg i vegg med storbyen.

Selv om arealene er underlagt restriksjoner på utnyttelse, har det sterke utbyggingspresset fra Oslo stadig ført Maridalen i søkelyset med tanke på utbygging og utnytting til andre formål enn jordbruk. Det har også vært drøftet om Maridalsvannet bør frigis som drikkevann for fullt ut å kunne utnytte arealene.

Maridalen har dermed en meget strategisk plassering både med tanke på en potensiell utbygging og som ettertraktet rekreasjonsområde for byens befolkning.

Området har vært gjenstand for mange undersøkelser og registreringer på grunn av sin beliggenhet nær storbyen. Både geologiske, botaniske, zoologiske og kulturhistoriske forhold har blitt viet stor oppmerksomhet i Maridalen.
En vurdering av selve landskapet - dets kvalitet og opplevelsesverdi - har imidlertid ikke vært foretatt. Årsakene kan være at en landskapsvurdering ikke har blitt regnet som særlig vesentlig eller nødvendig i Maridalen. Det kan også ha spilt en viss rolle at det kan synes vanskelig å arbeide med estetiske kvaliteter og opplevelsesverdier.

Dette danner bakgrunnen for denne hovedoppgaven. Det er på tide at også landskapet blir satt i fokus og tillagt en egen verdi på lik linje med andre naturfaglige og kulturelle verdier.

Oslo Helseråd holder på med å utarbeide forslag til en verneplan for Maridalen. Videre har planutvalget i Oslo kommune vedtatt at det skal lages en disposisjonsplan for området. De fleste naturfaglige og kulturelle områder er nøye undersøkt. Det er å ønske at denne oppgaven kan bidra til at også selve landskapet som en verdifull ressurs, kan bli vurdert. Dette er nødvendig for å få et mest mulig helhetlig inntrykk av Maridalen og dens verdier.

"Kom til den fagre Maridal" skrev Henrik Wergeland i 1841, og de fleste er nok enige om at Maridalen fremdeles er vakker. Men hva er det som gjør dalen vakker? Hvilke komponenter og sammensetninger gjør at landskapet oppfattes som tiltalende? Dette er noen av de spørsmål skal belyses i denne hovedoppgaven.

Først er det imidlertid ønskelig med en kort presentasjon av landskapets historiske utvikling i Maridalen. Ved å sette landskapet i et historisk perpektiv, vil også viktige sider ved dagens landskap kunne belyses.

Når landskapets kvaliteter og opplevelsesverdier er vurdert, er det naturlig å se disse i en rekreasjonsmessig sammenheng. Det skal vurderes hvilken rekreasjonsverdi landskapet har, og i hvilken grad landskapets kvaliteter og opplevelsesverdier er tilgjengelige for folk.

Dalens landskap skal også ses i en vernemessig sammenheng. I denne forbindelse vil en beskrivelse av en regional referanseramme være verdifull for å se i hvilken grad dalen representerer noe spesielt eller ordinært for regionen.

I et område som Maridalen med flere ulike interressemotsetninger og utviklingsmuligheter, er det viktig å vurdere hvordan selve landskapet - dets estetiske kvaliteter og opplevelsesverdier - kan forandres. Derfor skal denne oppgaven til slutt sette dalens fremtidige funksjon i fokus. Beskrivelsen av dagens landskapskvaliteter, og også hvordan hvordan landskapet har utviklet seg frem til idag, skal danne utgangspunkt for vurderingen av fremtidige utviklingsmuligheter i landskapet.

Det er til slutt ønskelig ganske kort å trekke opp hovedretningslinjene for en utvikling og arealdisponering der også selve landskapets kvaliteter blir tatt hensyn til og ivaretatt.

NORGES NATUR
(DALVISE)

Det er min Sjæl en frydfull Trang
at gjæste Norges Dale.
Den gamle Fjeldkoll elsker Sang,
den glade Hjertets Tale
Kom til den fagre Maridal!
til Kleivens svimlende Portal!
Kom hvorsomhelst, og Norge skal
dig i sin Favn husvale!

Henrik Wergeland
1841

1.3. GEOGRAFISK AVGRENSNING AV OMRÅDET

Selve oppgaveområdet utgjøres av dalbunnen og de nærmeste dalsidene. I sør går grensen ved tettbebyggelsen på Brekke. Grensen trekkes i vest omtrent midt mellom Maridalsvannet og Sognsvann og videre over lave høyderygger til Skjærsjø-elva. Herfra følger avgrensingen Turtermarkas åslinje og Skarshaugen. Furumokollen, Vittenbergkollen og Hansakollen avgrenser området i nord og nordøst. Området fanger dermed opp et interessant skogreservat på Vittenbergkollen og Hansakollen. I øst går grensen over Sandermosåsen, Kampen og Kringlefjell (se fig.3, neste side).

Ved en landskapsvurdering er det imidlertid også nødvendig å betrakte hele området som avgrenses av horisontlinjer, det vil si de linjer der terrenget tegnes av mot himmelen (fig.4). Disse horisontområdenes karakter vil kunne være med på å prege landskapsopplevelsen i selve Maridalen. Horisontlinjer vil imidlertid endres etter hvor i dalen man befinner seg.

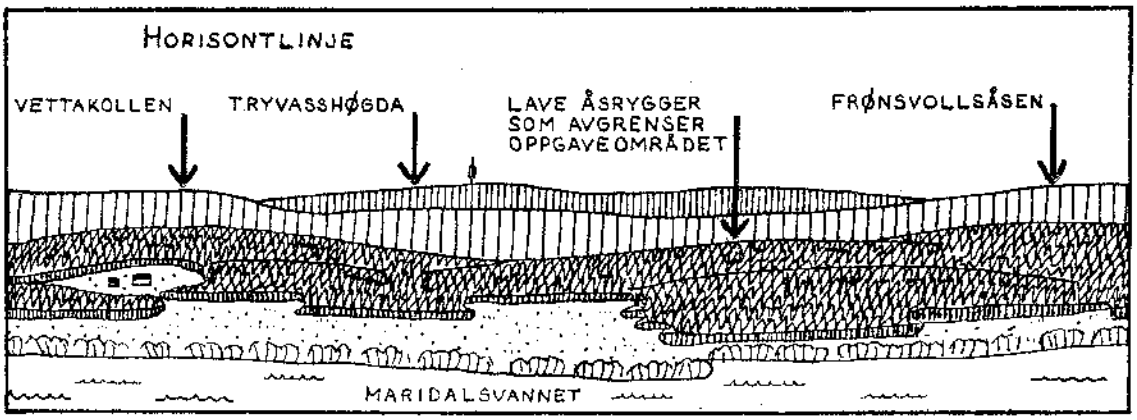
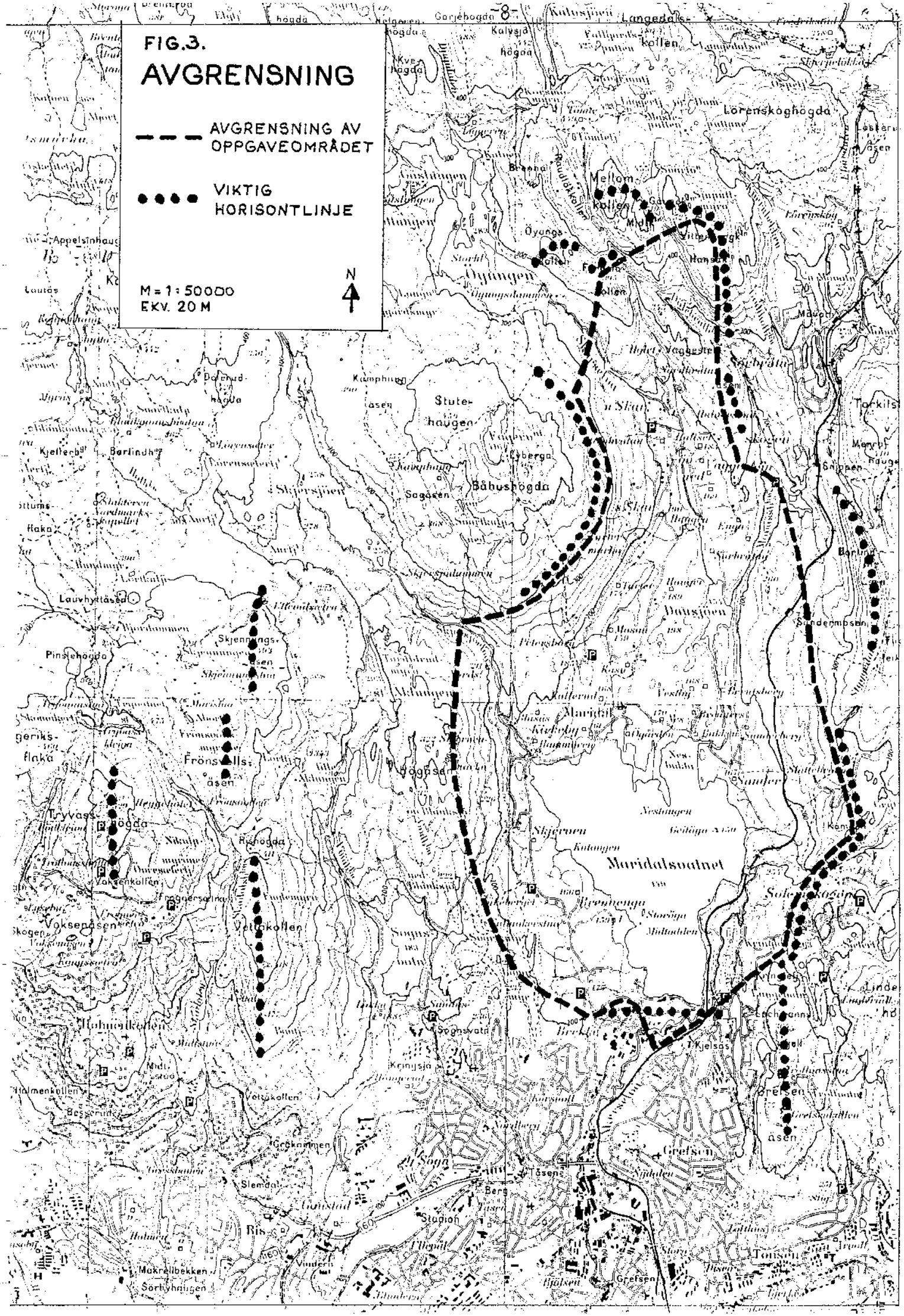

Fig.4. Utsikt over Maridalen mot Tryvannstårnet, sett fra Oset renseanlegg.

På fig.3 (neste side) er i tillegg til avgrensningene av selve oppgaveområdet tegnet inn de viktigste horisontlinjer som observeres fra ulike steder i dalbunnen. Vettakollen, Tryvannsåsen, Øyungskollen, Mellomkollen og Barlindåsen danner de viktigste horisontlinjene utenfor selve oppgave-området. Dette "ytre horisontområde" er ikke med i selve landskapsvurderingen i Maridalen, men vil trekkes inn i den visuelle analysen der det spiller en rolle som avgrensende element eller preger landskapsopplevelsen på annen måte. Øst for Maridalsvannet og langs Turtermarka i nordvest faller grensen for oppgaveområdet sammen med horisont-linjen.

FIG.3.
AVGRENSNING
AVGRENSNING AV OPPGAVEOMRÅDET
VIKTIG HORISONTLINJE
M = 1 : 50000
EKV. 20 M
N
Mellomkollen
Øyungskollen
Øyungen
Lorenskoghøgda
Stuterhaugen
Båhushøgda
Skjerstjønn
Lauvhyttåsen
Pinsehøgda
Frønsvollsåsen
Tryvassøgda
Voksenkollen
Voksenåsen
Vettakollen
Holmenkollen
Sørhyhnigen
Maridalsvatnet
Grefsen
Tåsen
Stadion
Torkilstad
Dalsjøen
Kalvsjø
Langeda

1.4. DEFINISJON AV LANDSKAPSBEGREPET

Begrepet landskap kan av mange oppfattes som et noe "diffust" ord. Nedenfor skal det derfor kort presiseres hva som ligger i dette begrepet slik det er brukt i denne oppgaven.

Gabrielsen (1971) har gitt denne definisjonen av hva som menes med et landskap:

> "... det totale landskap av fysiske elementer innen et gitt område. Menneskeverk, uansett utforming og karakter vil, der de opptrer, være en del av et landskap".

Gabrielsen (1971, s.1) skriver videre:

> "Det som skiller landskap og natur som begrep er at landskap har et "innhold" som i stor utstrekning er knyttet til omgivelsenes form".
>
> "Et utgangspunkt for en analyse av begrepet landskap er sammenhengen mellom natur - form - menneske. Mellom de tre komponentene er det forskjellige avhengighetsforhold og de vil påvirke hverandre etter mer eller mindre bestemte mønster".

Begrepet landskap omfatter altså både naturlandskap og kulturlandskap. Feste og Oterholm (1973, s.1) har gitt denne definisjonen av naturlandskap:

> "... et landskap der naturkomponentene dominerer. Naturlandskapet omfatter da spekteret av landskapstyper fra de som er helt uberørte av mennesker (urlandskapet), til de typer der mennesker har spilt en viss rolle gjennom utnytting av ressursene, men der likevel de naturstyrte prosesser er de helt dominerende."

Solbu (u.å. s.1) definerer kulturlandskap på denne måten:

> "I et kulturlandskap virker ofte kulturelementene sterkt inn på landskapsbildet, men bl.a. i enkelte jordbrukslandskap vil naturelementene gjøre seg sterkt gjeldende."

Videre blir den økologiske balansen i et kulturlandskap i større eller mindre grad kontrollert ved menneskelige inngrep.

2. METODIKK

2.1. METODER FOR LANDSKAPSVURDERING

Det er utviklet en lang rekke metoder, særlig i Vest-Tyskland, England og USA, til bruk ved kvalitativ landskapsvurdering. Noen allmenn akseptert metode er imidlertid ikke utarbeidet (Haakenstad 1976).

For verdsetting av landskap kan det synes komplisert å komme fram til metoder som alle kan enes om. Landskapet er i seg selv vanskelig å måle fordi det er en svært mangfoldig ressurs. Videre vil ulike individer reagere på samme landskap på forskjellig måte. Nettopp fordi problemstillingen er så sammensatt er det tvilsomt om det lar seg gjøre å utvikle en allmenn akseptert metode. Dette er kanskje heller ikke ønskelig.

Bruun (1978) peker på to atskilte tendenser eller "skoler" i arbeidet med kvalitetsvurdering av landskap. Den første "skolen" tar utgangspunkt i at naturopplevelser er knyttet til egenskaper ved selve landskapet. Det en kan kalle opplevelsesverdien i landskapet blir dermed en ressurs av allmenngyldig verdi, og landskapet tillegges en egenverdi.

Den andre "skolen" bygger på tanken om at opplevelsesprosessen er avhengig av faktorer tilknyttet det enkelte individ. Opplevelsesverdien i et landskap er dermed basert på individets følelser, forventninger og erfaringer. Ifølge slik tankegang er det meningsløst å snakke om landskapets egenverdi.

Etter all sannsynlighet vil den brukbare løsningen på hva en landskapsevaluering skal bygge på ligge et sted midt i mellom de før nevnte skolene (Bruun 1978).

De metoder for kvalitativ landskapsvurdering som foreligger, er av svært uensartet karakter. Metodene kan systematiseres på flere måter. De viktigste inndelingskriteriene er ifølge Haakenstad (1976):

- Overordnet målsetting
- Geografisk nivå
- Egenkvalitet/preferanser
- Helhetsvurdering/ delvurderinger
- Økonomi/ fysiske metoder

For en videre inndeling, presentasjon og vurdering av metoder vises til Haakenstad (1976).

2.2. METODER ANVENDT I MARIDALEN

Ved valg av metode for vurdering av landskapskvalitet og opplevelsesverdier i Maridalen har følgende momenter spilt en stor rolle:

- Maridalens geografiske størrelse (geografisk nivå).
- Formålet for landskapsvurdering i Maridalen (overordnet målsetting).

Maridalen er en relativt liten landskapsenhet, og metoden som skal benyttes må være egnet til å vurdere et landskapsområde av denne størrelse.

Formålet med oppgaven er ikke å sette Maridalens kvaliteter opp mot de omkringliggende skoger med hensyn på hvor eventuelle inngrep bør gjøres. Det er dermed ikke så relevant å benytte en metode som skal gi dalen en tallfestet poengverdi. Fordi dalen utgjør en enhet, har det heller ingen hensikt å beregne poengtall for de ulike delområdene i dalen for så å sette disse opp mot hverandre.

Bruk av poengtall kan også være uheldig fordi folk gjerne vil legge mer i disse tallene enn det de egentlig innebærer. Videre vil vesentlige momenter som dalens strategiske plassering og kulturhistoriske verdi være vanskelig å trekke inn i poengsettingen.

Bakgrunnen for fremgangsmåten ved landskapsvurderingen i Maridalen er hentet fra flere metoder som er mer eller mindre modifisert for på best mulig måte å komme frem til Maridalens karakter.

Den innledende regionsbeskrivelsen er i tråd med US National Forest Service's metodeopplegg for landskapsklassifisering (beskrevet i Bruun 1983). Disse metodene tar alle utgangspunkt i først å beskrive hele natur- eller landskapsregionens klima, berggrunn, terrengform, vegetasjon og kulturpåvirkning. Denne beskrivelsen skal så tjene som en regional referanseramme ved den videre vurderingen av selve planområdet.

Asheim (1975) har innført begrepet "historisk dybde" som et viktig verdisettingskriterium. For å kunne vurdere dette kriteriet i Maridalen er det vesentlig å kjenne den historiske landskapsutviklingen. Derfor innledes vurderingen av Maridalens landskap med en presentasjon av landskapets utvikling frem til idag.

Som utgangspunkt for vurderingen av dagens kulturlandskap i Maridalen benyttes så en metode for å finne landskapets egenverdi utfra dets fattbarhet og estetiske kvalitet (fig.5). Metoden er beskrevet av Feste og Oterholm (1973) og faller hovedsakelig i to deler:

1) Beskrivende del
   a) Beskrivelse av de ulike komponentene av betydning for landskapets karakter.
   b) Beskrivelse av landskapets struktur og fattbarhet med støtte i undersøkelsene til Lynch (1965) som viser hvordan menneskene strukturerer sine omgivelser i et bylandskap.

2) Vurderende del
   Landskapets estetiske kvalitet vurderes ved hjelp av viktige komposisjonsbegreper for estetisk vurdering.

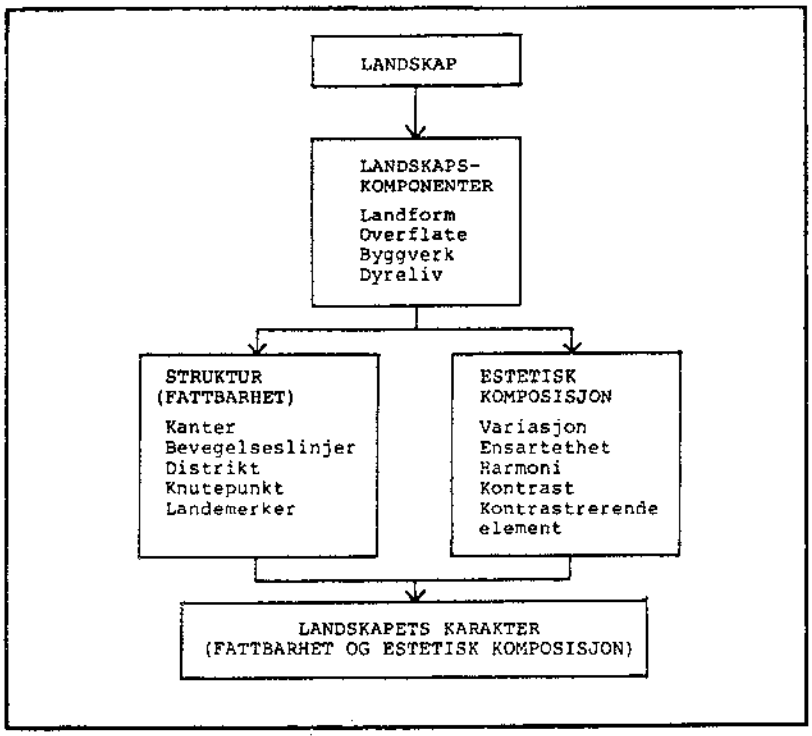

Fig.5. Oversikt over noen av de elementer og kriterier som legges til grunn for vurdering av Maridalens landskapskvalitet og opplevelsesverdi. Modifisert etter Oterholm og Solbu (1972).

Ved å beskrive landskapsopplevelser langs en bevegelses linje kan de estetiske komposisjonsbegrepene beskrive både landskapets estetiske verdi og opplevelsesmuligheter.

Når landskapets estetiske kvalitet og opplevelsesmuligheter settes i forhold til rekreasjonsverdien og verneverdien, benyttes ingen bestemt metode. Ulike verdsettingskriterier til dette formål er hentet fra flere publikasjoner.

Som nevnt i innledningen er naturfaglige og kulturhistoriske interesser i Maridalen undersøkt tidligere. Beskrivelsene av landskapets ulike komponenter som blant annet vegetasjon, dyreliv og byggverk (kapittel 5.1) bygger derfor i stor grad på skriftlige kilder. Resten av landskapsvurderingen har for det meste utgangspunkt i egne befaringer og registreringer.

3. EN REGIONAL REFERANSERAMME

3.1. INNLEDNING

For å kunne vurdere landskapskvaliteten i Maridalen på et bredest mulig grunnlag, er det av betydning også å kjenne til det omkringliggende landskapet. Dermed blir det lettere å vurdere i hvilken grad landskapet i Maridalen må betegnes som ordinært eller særpreget innen et geografisk avgrenset område. Bruun (1983) påpeker hvor viktig det er å kjenne til karakterene i hele landskapsregionen. Følgende beskrivelse skal tjene som en regional referanseramme ved den videre vurderingen av Maridalen.

3.2. HOVEDTREKKENE I REGIONEN

Den nordiske naturregionenbeskrivelsen (Nordiska Ministerrådet 1984) plasserer Maridalen på grensen mellom "Den sydøstnorske lavtliggende blandskogsregion" (region 19) og "Østlandets sentrale barskogs- og jordbruksområde" (region 20). Den delen av den sydøstnorske lavtliggende blandskogsregion som berører Maridalen er skilt ut i en underregion som kalles "Oslofeltets granskoger" (region 19b) (fig.6).

Fig.6. Sydøstnorske naturregioner.

18. Kystskogregionen

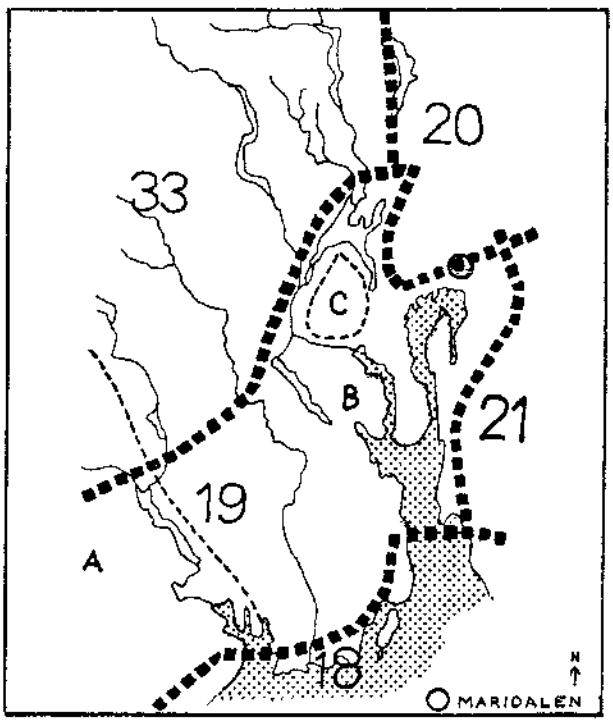
19. Sydøstnorske blandskogregion

- **A. Nedre Telemark og Agder**
- **B. Oslofeltets granskoger**
- **C. Finnmarka**

20. Østlandets sentrale skogs og jordbruksområder

21. Sydøstnorges kuperte bar- og løvskogslandskap

33. Forfjellsregionen

Den nordiske naturregionsbeskrivelsen (Nordiska Ministerrådet 1984) er kilde til beskrivelsen som følger hvis ikke annen kilde er spesifisert.

Klimaet i den sydøstnorske lavtliggende blandskogsregion (region 19) betegnes som suboseanisk. Årsnedbøren er omkring 1000 mm. I Østlandets sentrale barskog- og jordbruksområde (region 20) er klimaet svakt oseanisk til svakt kontinentalt. Her er årsnedbøren 800-1000 mm. I begge områdene regnes forholdene som humide.

Berggrunnen i Oslofeltets granskoger (region 19b) kjennetegnes ved basiske eruptiver og innslag av kambrosiluriske sedimentbergarter.

I Østlandets sentrale barskog- og jordbruksområde (region 20) domineres berggrunnen av permiske magmabergarter, i hovedsak nordmarkitt og granitt. Lavabergarter og kambrosiluriske sedimentbergarter forekommer også.

Terrengformen i Oslofeltets granskoger (region 19b) har relativt høy kuperingsgrad med ganske stor sjørikdom. Den sterke bergartsvariasjonen med vekslende resistens og lagstilling gir relieffet stedvis et spesielt preg. Dette gjelder i mindre grad nordmarkitt. Kambosilurbergartenes foldingsstruktur gir en storlinjet terrengform med avrundete åsformasjoner som stort sett følger Oslofeltets nord-sydgående sprekkesystem.

I Østlandets sentrale barskog- og jordbruksområde (region 20) er det store variasjoner i terrengformen. De permiske bergartene (i Nordmarka og nordover) viser et relativt storkolleformet åslandskap med trekk av forfjellsterreng i høytliggende platåer. Kambrosilurområdene er forholdsvis lavtliggende og har et meget mykt relieff.

Vegetasjonen har endel fellestrekk i begge regionene. På rabbene dominerer furuskog, mens rik lågurtgranskog er vanlig i senkningene. Ellers er skogen preget av blåbærgranskog. Edelløvskog forekommer på gunstige lokaliteter.

Innsjøene er i lavlandet oftest av langstrakt fjordtype. Mindre sjøer er få og spredte, med storlinjet form. I de høyereliggende skogstraktene er det et stort antall små og mellomstore sjøer av uregelmessig form (Bruun 1983).

3.3. BESKRIVELSE AV OSLOMARKA

Maridalen utgjør en del av Oslomarka. Dalen ligger i Nordmarka og grenser opp mot Lillomarka (fig. 7).

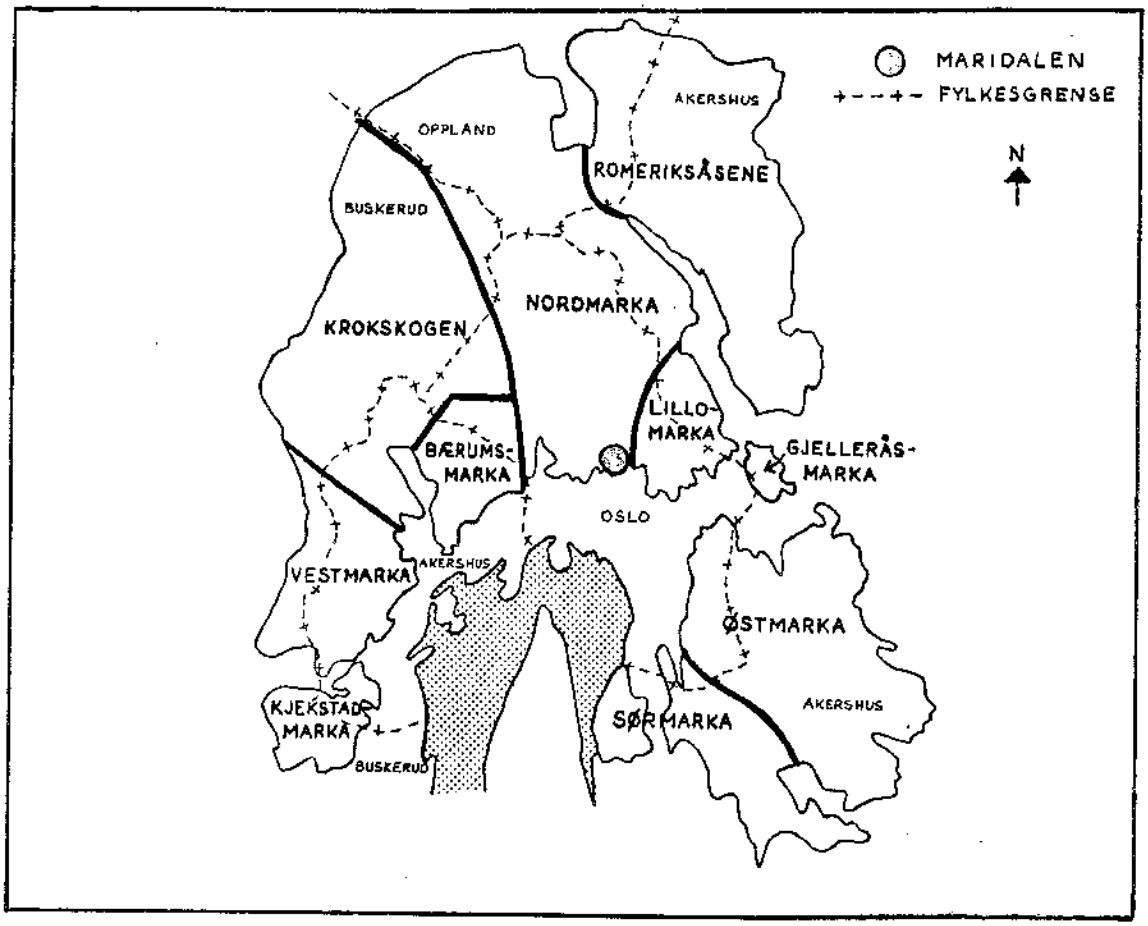

Fig.7. Markaområdenes beliggenhet.

Geologi og terrengform

Hvert av hovedområdene i Oslomarka har sine geologiske særpreg, noe som igjen gir disse områdene deres egenartede natur og landskapsmessige karakter.

Utkast til flerbruksplan for Oslomarka (Miljøverndepartementet 1976) har beskrevet de geologiske forholdene. I Øst- og Sørmarka er egenskapene ved gneisbergartene hovedårsaken til de karakteristiske nord-sørgående daler, steile dalsider og ofte langstrakte vann i dalbunnen.

I Nordmarka er det dyperuptivene, blant annet nordmarkitt som med sin forholdsvis retningsløse struktur har gitt området sin særegne karakter: høye, runde, slake koller og åser med store, vide vann.

Vestmarka og Krokskogen danner en geologisk enhet og består for det meste av lavabergarter. Lavafeltene med sine flate oversider og bratte skrenter er et særpreget landskap.

Bærumsmarka og Lillomarka er geologisk sett overgangssoner mellom lavaplatåene og dyperuptivene. Grefsenkollen, øst for Maridalen, er et særlig interessant område.

Kvartærgeologisk er Oslomarka preget av isens og smeltevannets virksomhet. Større og mindre morener, eskere og andre kvartærgeologiske avsetninger er eksempler på dette.

Vegetasjon

Blåbærgranskogen er Oslomarkas vanligste skogstype. I områder med fattige bergarter, særlig på høydedragene, vokser fattig furuskog. I de kalkrike områdene vokser kalkfuruskog på høydene, i bakkene finnes forekomster av edelløvskog, og granskogen får karakter av lågurt- eller høgstaudegranskog (Høyland 1983).

Vassdrag

Vassdragene er oftest fri for forurensninger. De fleste vannene er oligotrofe eller dystrofe, men like ved bebyggelsen finnes også noen få eutrofe sjøer. Større skader som følge av forsuring har foreløpig ikke vist seg (Økland 1983).

Landskapet

Det er ikke foretatt spesielle registreringer av landskapstyper i Oslomarka. Landskapet kan karakteriseres som et variert og tildels sterkt kulturpåvirket skoglandskap. Graden av kulturpåvirkning varierer, men helt uberørte naturlandskap forekommer ikke (Miljøverndepartementet 1976).

Innover i Marka finnes en rekke spredte gårder, plasser og setrer som i stor grad er med på å sette preg på landskapet. Plassene under de store skogeierne har mange fellestrekk. I Nordmarka og Krokskogen er det tilsammen 35 husmannsplasser som hørte til Løvenskiold. Disse er rødmalte og ligger gjerne i tette skogområder og ved vann (Christophersen og Svensson 1984).

Av større sammenhengende jordbruksområder kan nevnes Sørkedalen og Maridalen, områdene ved Dælivann og Stovivann i Bærum, området ved Semsvann i Asker, områdene ved Losby i Lørenskog og flere områder i Ski og Enebakk.

* * *

I de kommende kapitler skal selve Maridalens naturgrunnlag og landskapstrekk vurderes. Disse skal også ses i forhold til resten av Oslomarka og regionen som er beskrevet ovenfor.

4. KULTURLANDSKAPETS HISTORIE

For å få satt Maridalens kulturlandskap i et historisk perspektiv er det nødvendig å kjenne til hvordan landskapet har utviklet seg gjennom tidene. Forut for dagens kulturlandskap ligger en lang utvikling. Det opprinnelige naturlandskapet ble gjennom menneskenes virksomhet gradvis forandret til et kulturlandskap. Kjennskap til denne utviklingen vil i stor grad kunne belyse flere trekk ved dagens landskap.

Fra et landskapsmessig synspunkt er det imidlertid sparsomt med opplysninger fra selve Maridalen. Utviklingen var her sannsynligvis i tråd med utviklingen i resten av Oslo-området, og derfor presenteres en del generelle utviklingstrekk i tillegg til spesielle trekk i Maridalen. Tabell 1, side 26 viser en sammenstilling av flere av opplysningene som er gitt nedenfor.

Funn tyder på at Maridalen har vært bebodd siden yngre steinalder, fra ca. år 4000 f.Kr. På Vaggestein og Skar er det gjort funn som tyder på at det her har vært et fabrikksentrum for de grønne groruditt-øksene (Stang 1980). På denne tiden var Oslo-området inne i en såkalt høyvarmetid med varmt og fuktig vær, og or, alm og lind var de dominerende treslagene.

Klimaet ble etter hvert tørrere. Eik og ask vant stadig større innpass, og det utviklet seg en rik eikeblandingsskog (Hafsten 1963). De eldste navn i Maridalen skriver seg fra denne perioden, nærmere bestemt fra rundt år 2000 f.Kr., ved overgangen til bronsealderen. Dette er de usammensatte rene naturnavn, for eksempel Brekke, Hauger, Turter, Skar og Nes (Jahnsen 1972 a).

Generelt for hele Oslo-området var det på denne tiden at de første boplassene ble ryddet, og omformingen av landskapet startet for fullt med ekspansjonen i jordbruket. Pollenanalyser og trekullrester tyder på at store deler av Oslo-området på denne tiden var preget av jordbrukskulturer. Disse var først basert på husdyrhold, deretter på svedjebruk med korndyrking. Den utpinte marka ble lagt ut til beite. Landskapet ble etter hvert preget av jordbrukskulturen med svedjing, beitemark og gjengroing. Etter hvert utviklet svedjebruket seg til et primitivt åkerbruk, og gjennom hele bronsealderen, fra år 1500 - 500 f.Kr., var åkerbruket svært utbredt (Asheim 1972).

Omkring år 500 f.Kr., ved inngangen til eldre jernalder, fant en kraftig klimaforverring sted. Granen rykket

voldsomt frem, og Oslo-området ble dekket av nesten sammenhengende granskog. Klimaet var kjølig og fuktig (Hafsten 1963). Som følge av klimaforverringen ble de første "urgårdene" dannet. Dette var ikke gårder i egentlig forstand, men store topografiske enheter (Asheim 1972). Noe senere ble de såkalte Vin-gårdene ryddet. Skjerven og Sander (Sandvin) i Maridalen er representanter for disse (Stang 1980). Vin-gårdene var de første gårdene som ble skilt ut fra urgårdene, og de ligger ofte på de beste jordbruksarealene (Asheim 1972). Dette er tilfelle også i Maridalen.

I Vikingtiden (yngre steinalder) frem til år 1000 e.Kr. var det ikke noe nyrydding av betydning i Maridalen. Grunnen til dette kan være de noe dårligere jordbruksforhold her oppe i forhold til områdene nede ved fjorden.

Først i middelalderen ble det ryddet nye gårder i Maridalen. Gårdene med Rud-navn, de nye rydningsbrukene, ble sannsynligvis ryddet mellom år 1050 og Svartedauen i år 1350. I Maridalen finnes fire slike gårder: Astarud (nord for Brekke) , Rudstaden (ved Kirkeby), Pøsorud (sør for Vaggestein) og Arnarud (sør for Kjelsås). Dalens gamle prestegård, Kirkeby ved Margarethakirken er nok også fra denne tiden (Jahnsen 1972a) Rud-gårdene var ofte marginale enheter, ryddet på små jordstykker og skrinne, bakkete steder (Asheim 1972).

Etter Svartedauen ble 17 av dalens 18 gårder liggende øde. Bare Brekke, den sydligste gården, ble fortsatt drevet (Stang 1980). Dalen ble så liggende øde i minst 200 år, og først i løpet av siste halvdel av 1500-tallet ble de første gårdene gjenryddet. Skjerven, Sander og Kirkeby var sannsynligvis de tre første gårdene som ble ryddet på nytt (Jahnsen 1972a)

Jordbrukslandskapet på Østlandet frem mot år 1700 var i følge Asheim (1972) et høstingslandskap i primitivt stadium. Gårdsdriften var desentralisert, og kulturlandskapet var preget av en naturlig mosaikk av vassdrag, myrer, fuktige bekkedaler, tørre bakker og skrinne rabber.

Innmarka lå i nærheten av bebyggelsen og bestod av åkrer, åpne enger, løvenger og havnehager. Åkrene spilte en underordnet rolle. Her ble det dyrket korn og grønnsaker. På løvenga som utgjorde mesteparten av innmarka, ble det slått høy og skåret løvkvister til vinterfôr. Havnehagen hadde et mindre frodig utseende og et større innslag av stein og knauser.

Utmarka besto av ekstensivt utnyttete beiter, skoger, myrer og tilfeldig svedjemark. Beitetrykket ble regulert ved sommerbeite på setre.

I Maridalen var husdyrbruk med fôrdyrking den viktigste driftsformen på gårdene (Telle 1978).

Midt på 1700-tallet utviklet husmannsvesenet seg i Maridalen. Denne eiendomsstrukturen preget etter hvert Maridalens jordbrukslandskap. De store gårdene lå på den beste jordbruksmarka, og en rekke små husmannsplasser fikk fotfeste på mer marginal mark hvor det var mulig å dyrke opp en åkerlapp. De mange små husmannsplassene må ha satt et spesielt preg på landskapsbildet. Fig.8 viser et kart over Maridalen fra 1769.

År 1700 - 1850 forteller Asheim (1975) at det primitive høstingslandskapet utviklet seg til et høstingslandskap preget av rovdrift. Den frodige trevegetasjonen ble trengt tilbake. Kulturlandskapet besto i større grad av uthogd skog, karrige skogsbeiter, hagemarkskog, det vil si skog med beitepreg, og større jorder. Åkrene var utpinte, og løvengene uthogd og lagt ut til beiteland eller åker. Skogbruket var preget av ren rovhogst, ingenting ble gjort for å øke tilveksten.

Til tross for den sterke utpiningen og rovdriften hadde landskapet fremdeles et preg som ga inspirasjon til det ville og trolske hos våre tidligste landskapmalere. Det virket som ble stående etter at alle brukbare trær over et visst minstemål var tatt ut, var småskog, kratt, buskegraner, krokfuruer, tørrtrær og vindfall. Dette ga ofte et "villere" og mer romantisk inntrykk enn storskogen som siden vokste opp. Den skamhogde skogen kunne likne en høytliggende urørt fjellskog. Nettopp slike motiver var svært populære blant landskapmalerne omkring midten av 1800-tallet.

At denne landskapsutviklingen fant sted også i Maridalen forteller J.C.Dahls maleri "Maridalen" fra 1844 (fig.9, side 21). Dahl lot seg inspirere av landskapets "ville" og "utemmede" karakter, men skogen bærer tydelig preg av langvarig rovhogst uten skjøtsel. Bildet viser den gamle broen over Skjærsjøelva ved Hammeren. Dersom gjengivelsen er god, skimtes husene på Steinsrud opp til venstre. Kunstneren har videre tillatt seg å plassere et fjell i venstre hjørne for å gi landskapet et enda villere preg.

Fig.8. Kartet viser eiendommene til Anker og Hiort mellom Kamphaugelva og Maridalsvannet år 1769. Bortsett fra de enkelte gårdenes plassering i landskapet sier kartet lite om arealdisponeringen. Trærne er nærmest puttet inn som "pynt" og gir ikke noe godt bilde av fordelingen mellom skog og dyrket mark.
Kartet er kopiert fra Riksarkivets kartavdeling.

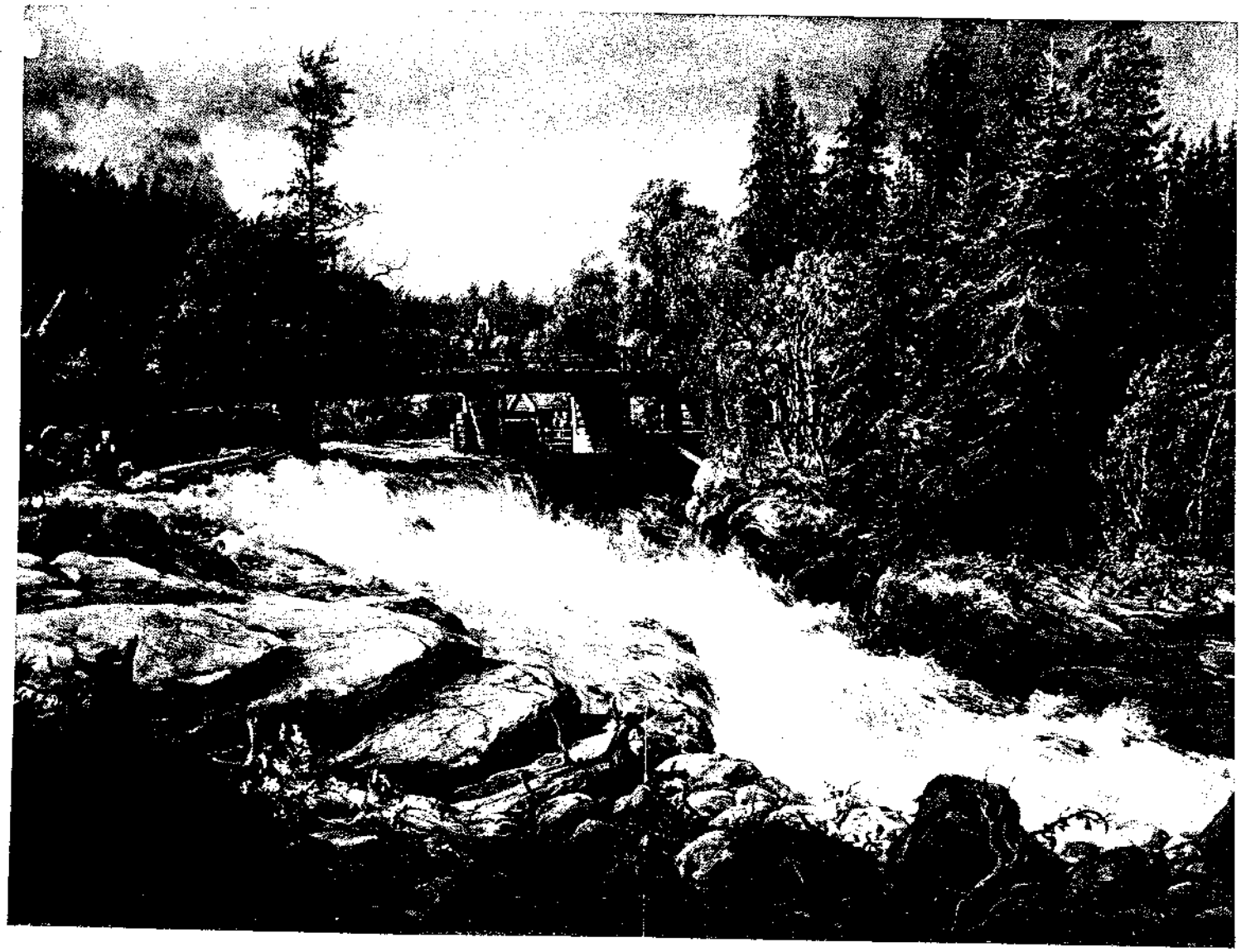

Fig.9. "Maridalen", malt av J.C.Dahl i 1844.

Et gammelt kart fra Maridalen (fig.10) viser hovedtrekkene i fordelingen mellom skog og dyrket mark i år 1880.

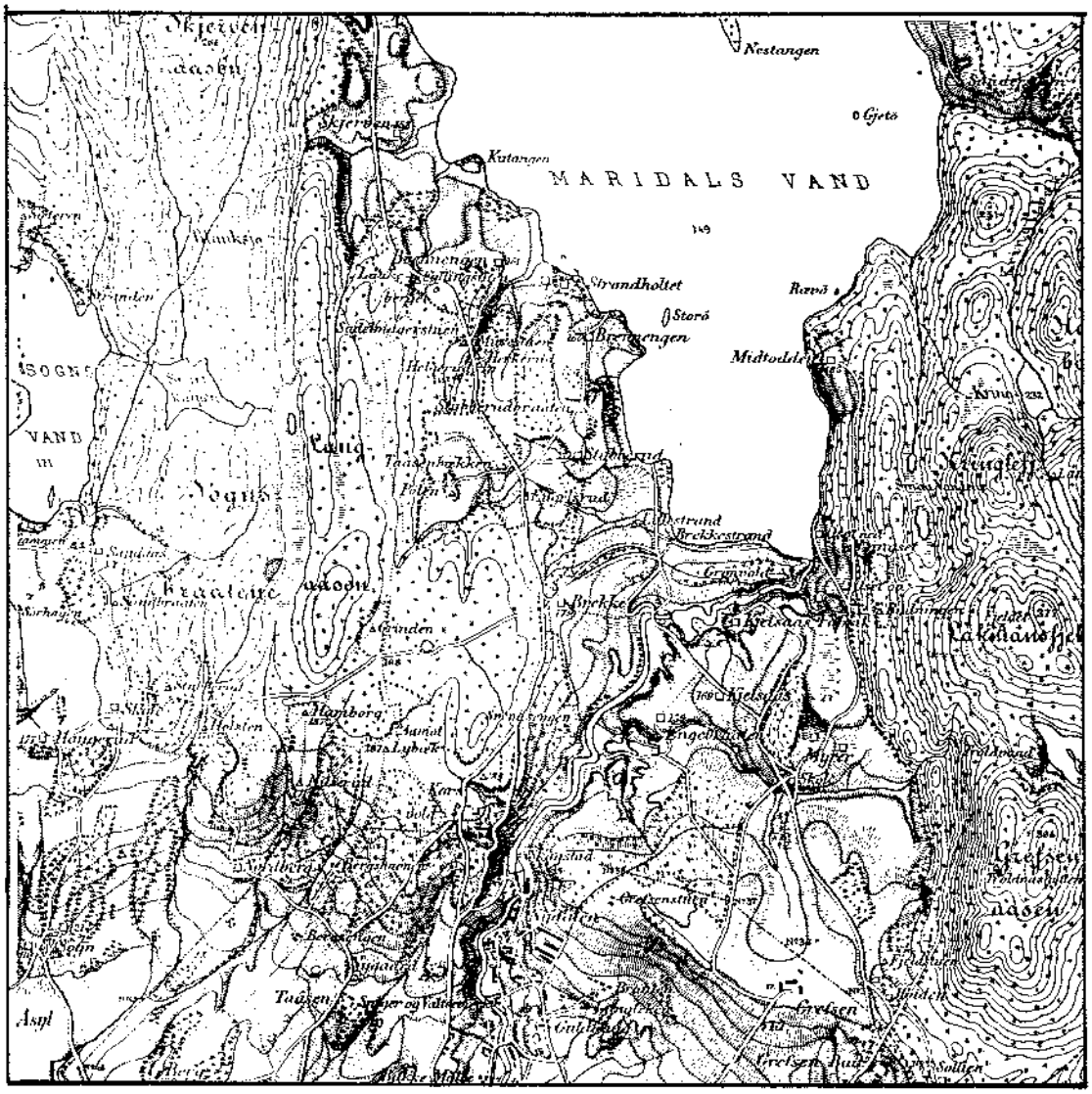

Fig.10. Kartet viser deler av Kristianias omegn ca. år 1880. Til en viss grad skiller de ulike kartsignaturene mellom barskog (*), løvskog (o) og dyrkete, åpne områder. Både løvskogbryn langs jorder og bekkedaler, og løvskogholt som deler opp den dyrkete marka er tegnet inn.

Hovedgårdene er vist med firkanter (▫) mens husmannsplassene har trekantet signatur (△).

Det er interessant å merke seg de åpne jordene ved Brekke og Midtodden som idag består av tett granskog. Flere gårder og plasser som idag er revet er også med på å tegne bildet av et landskap som har forandret seg en del også i løpet av de siste 100 årene.

Kartet er kopiert fra Riksarkivets kartavdeling.

I første halvdel av 1900-tallet fikk landskapsbildet det "tradisjonelle" preget som fremdeles er karakteristisk i Maridalen. Landskapet fikk en ny frodighet - det var ikke lenger "vilt" og "utemmet". Åkerarealene ble utvidet og samlet i sammenstøtende jorder. Denne prosessen ble påbegynt ved utstrakt grøfting på 1800-tallet. Det ble utviklet et høyproduktivt kulturlandskap med vekselbruk (Asheim 1975).

Vekselbruket var vanligste driftsform i Maridalen. Med jevne mellomrom ble åkeren lagt ut til eng, noe som skapte variasjon i landskapet. Rundt århundreskiftet skal det ha vært en dyrebestand i dalen på over 100 hester og 3000 kuer. Sauer, geiter, gris og høner var alminnelig overalt. Jordbruk, skogsdrift og melkelevering var den inntekten gårdbrukerne hadde (Jensen 1977).

Beiting og fôrhøsting foregikk for det meste på fulldyrket mark. Fremdeles ble noe høy slått på gammel natureng, og beite i havnehager var fortsatt vanlig. Både slåttenger og hagemarkskog var vesentlige innslag i Maridalens landskapsbilde.

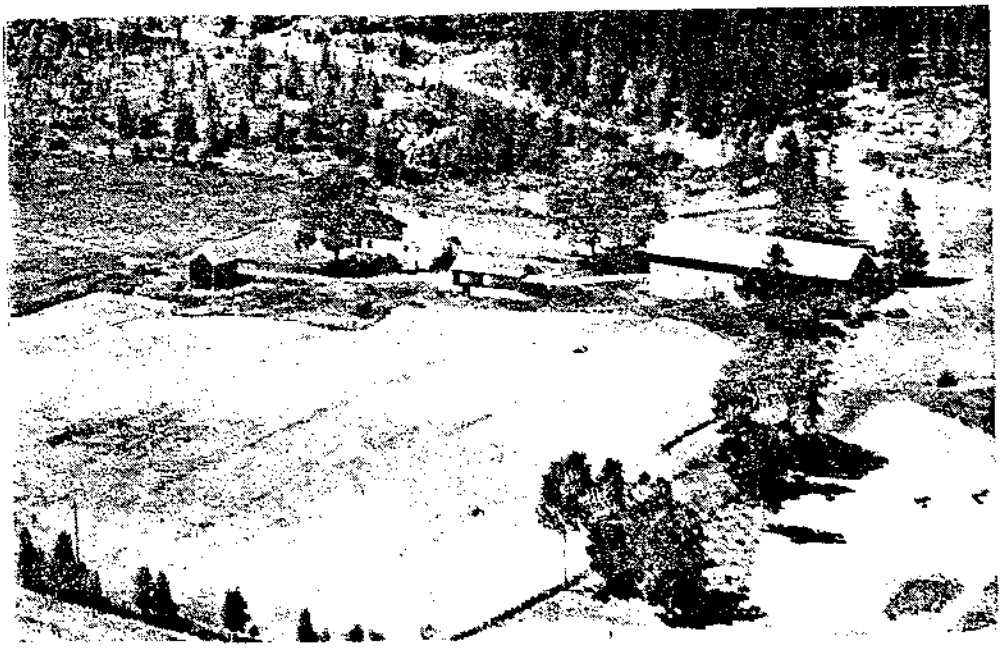
Skogbruket ble omlagt fra ren høsting til også å omfatte kulturtiltak. Bestandskogbruket med flatehogst og bruk av store maskiner slo gjennom for fullt etter annen verdenskrig.

Asheim (1975, s.11) beskriver hvordan jordbrukslandskapet på Østlandet var preget av frodighet og variasjon, en beskrivelse som også var passende for Maridalen:

> "Selv om produksjonen i landskapet er høy, har det en økologisk stabilitet, og landskapsbildet er preget av uforanderlighet og variasjonsbredde. Her er komponenter fra det gamle natur- og kulturlandskapet vevd inn i et finmasket mønster av skogbryn, tregrupper, buskas, skogholt, engbakker og frodige jorder og hager".

Fig.11 viser gamle fotografier fra gårder og gårdsdrift i Maridalen.

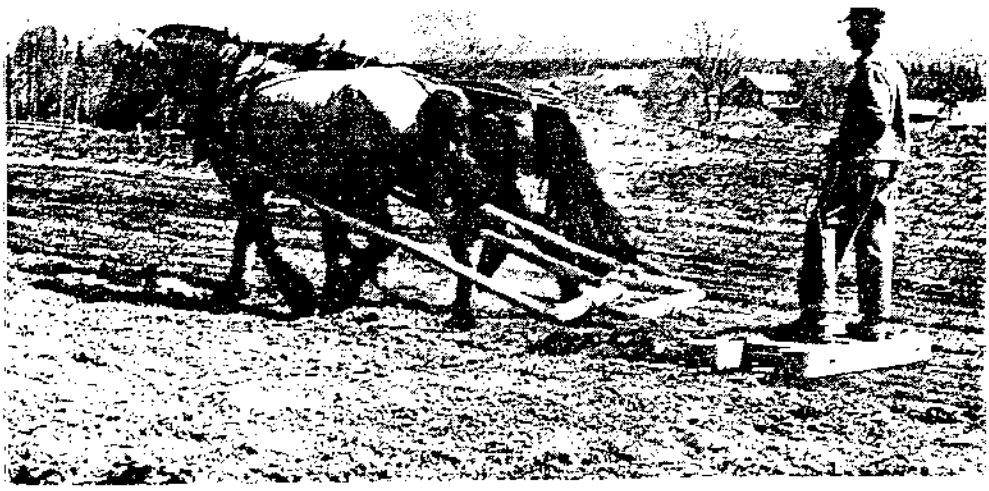
I 1967 utarbeidet Oslo kommune nye og strengere restriksjoner på all bruk og ferdsel i Maridalen. Restriksjonene gjelder for nedbørsfeltet til Maridalsvannet og så langt oppover i vassdraget som til det første vannet oppstrøms iberegnet bekker og elver mellom vannene (Oslo Helseråd 1982). Både jord- og skogbruksdrift, byggesaker og annen bruk og ferdsel blir regulert. Eksempler på slike retningslinjer er:

A. Gammelt luftfoto av Turter gård.

B. Skjerven gård, fotografert av Wilse ca. 1900.

C. Slådding av jorda på Kirkeby (gammelt foto).

Fig.11. Gamle fotografier fra dalen.

* Alt husdyrhold bortsett fra hester er forbudt på kommunens eiendommer.
* Jord- og skogbruksdrift er ikke tillatt i en avstand av 10 m fra vann og vassdrag.
* Det er forbudt å bade, fiske eller bruke båt.
* Telting og rasting nærmere vann og elver enn 50 m er forbudt.
* Det er forbudt å oppføre eller endre bygninger uten spesiell tillatelse.

Drikkevannsrestriksjonene har hatt stor betydning for landskapsbildets utvikling. Flere hus og gårder ble revet, blant annet Turter, Strandholdt, Sanderstua, Låkeberget og driftsbygningen på Nedre Kirkeby.

Den tradisjonelle driftsformen med husdyrhold og fôrproduskjon forsvant og ble erstattet av kornproduksjon. Enger og beiter på ikke altfor fuktig mark ble dyrket opp til åkrer. En del av området ble også tilplantet med skog. Bare små partier med slåtteng ble spart. Fuktengene fikk imidlertid utvikle seg fritt etter at beite og slått opphørte (Rustan og Bronger 1984).

Avviklingen av beitedyr førte også til at hagemark, skog og andre områder med beitepreg etter hvert har grodd en del igjen av løvtrær og krattvegetasjon.

* * *

Maridalens kulturlandskap har altså fått sitt karakteristiske særpreg som følge av menneskelig påvirkning gjennom lange tider. De neste kapitlene skal beskrive og vurdere hvilke kvaliteter og opplevelsesverdier som dagens landskap inneholder.

Tabell 1. Kulturlandskapets historiske utvikling. Sammenstilling av stoff fra Hafsten (1963), Skjeseth et al. (1974), Asheim (1972, 1975) og Jahnsen (1972a).

ÅR FØR NÅTID	ÅR F.Kr/ E.Kr.	KLIMAPERIODE		VEGETASJON	KULTUR-PERIODE	OSLO-OMRÅDETS KULTURLANDSKAP	MARIDALENS KULTURLANDSKAP
10000		Pre-boreal tid	Kjølig, tørt	Bjørk			* Morenen som idag demmer opp Maridalsvannet, dannes. (Akertrinnets morenerygger)
9000	7000 f.Kr.	Boreal tid	Varmt, tørt	Furu, hassel	Eldre stein-alder		
8000	6000 f.Kr.						* Maridalen heves over havets overflate.
7000	5000 f.Kr.	Atlantisk tid	Varmt, fuktig	Or, alm, lind		* Eldste funn av boplasser etter fangstkulturer.	
6000	4000 f.Kr.						* Første tegn på bosetting, fabrikkasjonssentrum for groruditt-økser.
5000	3000 f.Kr.					* Første jordbrukskultur: svi- og flyttjordbruk drevet av halvnomadiske flyttbønder.	* Eldste stedsnavn: Brekke, Nes, Hauger, Turter og Vaggestein
4000	2000 f.Kr.	Sub-boreal tid	Varmt, tørt	Lind, eik, ask	Yngre stein-alder	* Utbredt husdyrhold og svedjebruk.	
3000	1000 f.Kr.				Bronse-alder	* Åkerbruket utvikles	
2000	0	Sub-atlantisk tid	Kjølig, fuktig	Gran	Jern-alder	* Dannelse av urgårder fører til den første faste bosetting. * Vin-gårdene skilles ut på de beste jordbruksarealene.	* Vin-gårdene Skjerven og Sander ryddes.
1000	1000 e.Kr.				Middel-alder	* De nye rydningsbrukene, rud-gårdene, ryddes på mer marginal mark.	* Rud-gårdene ryddes. * Margarethakirken bygges. * Svartedauen legger dalen øde. * De første gårdene gjenryddes.
0	2000 e.Kr.				Nyere tid	* Byen sprer seg hurtig utover jordbruksområdene. * Moderne stordrift utvikles.	* Ilusmannsplassene ryddes. * Det "tradisjonelle" kulturlandskapet ferdig utviklet.

Økende kulturpåvirkning

5. LANDSKAPETS OPPBYGGING OG STRUKTUR

5.1. LANDSKAPETS KOMPONENTER

Innledning

De ulike landskapstypene avspeiler underliggende naturgrunnlag som blant annet berggrunn, jordsmonn og vegetasjon. Et landskap kan spaltes opp i en rekke ulike enkeltkomponenter. Det som vil særprege landskapet er den kvaliteten og strukturen disse komponentene danner. Komponentene vil virke sammen ved opplevelsen av de totale omgivelsene.

Landskapet som begrep har, ifølge Bruun (1978) et dobbeltsidig innhold - et naturbeskrivende og et formbeskrivende. I et kulturpåvirket landskap som i Maridalen, vil landskapet også inneholde et tredje - et kulturbeskrivende - innhold.

Det naturbeskrivende innholdet består av de ulike naturelementene som landskapet er bygd opp av. Disse kan illustreres ved den klassiske inndelingen i fire sfærer (fig.12):

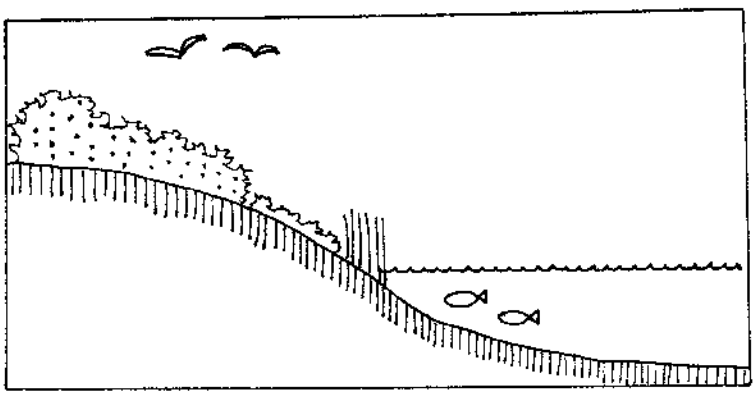

Fig.12. Naturelementene.
Lithosfæren: berggrunn og løsmasser.
Hydrosfæren: vann i hav, vassdrag og grunn.
Atmosfæren: luftlag og klima.
Biosfæren: flora og fauna.
(Etter Bruun 1978).

Det formbeskrivende innholdet i landskapsbegrepet kan ikke ses løsrevet fra det naturbeskrivende. Landskapets form henger nøye sammen med naturelementene. Det formbeskrivende innholdet kan lettest belyses ved å drøfte landskapets tredimensjonale oppbygging. Dette gjøres i kapittel 5.2 om romdannelser.

Landskapets kulturbeskrivende innhold gir seg uttrykk i kulturpåvirket vegetasjon, byggverk, veier og andre menneskeskapte inngrep i naturlandskapet.

Landskapets hovedkomponenter er med andre ord terrengform, overflate (vegetasjon og vann) og menneskeskapte elementer. Dyrelivet regnes også som en av landskapets komponenter.

Det er neppe mulig å lage en landskapsvurdering uten først å ta for seg de enkeltkomponentene som landskapet består av. Hensikten med en slik framgangsmåte er at det blir lettere å beskrive og vurdere sammenheng og estetikk i landskapet på en entydig måte (Feste og Oterholm 1973). Man bør imidlertid ikke gå for langt i en slik oppdeling fordi dette kan gi inntrykk av at landskapet bare er en samling enkeltkomponenter.

Enkeltkomponentene kan, som nevnt ovenfor, være naturlige eller menneskeskapte. Oppspaltingen i komponentgruppe kan skje på flere måter. Her skal de viktigste gruppene beskrives.

Landform og geologi

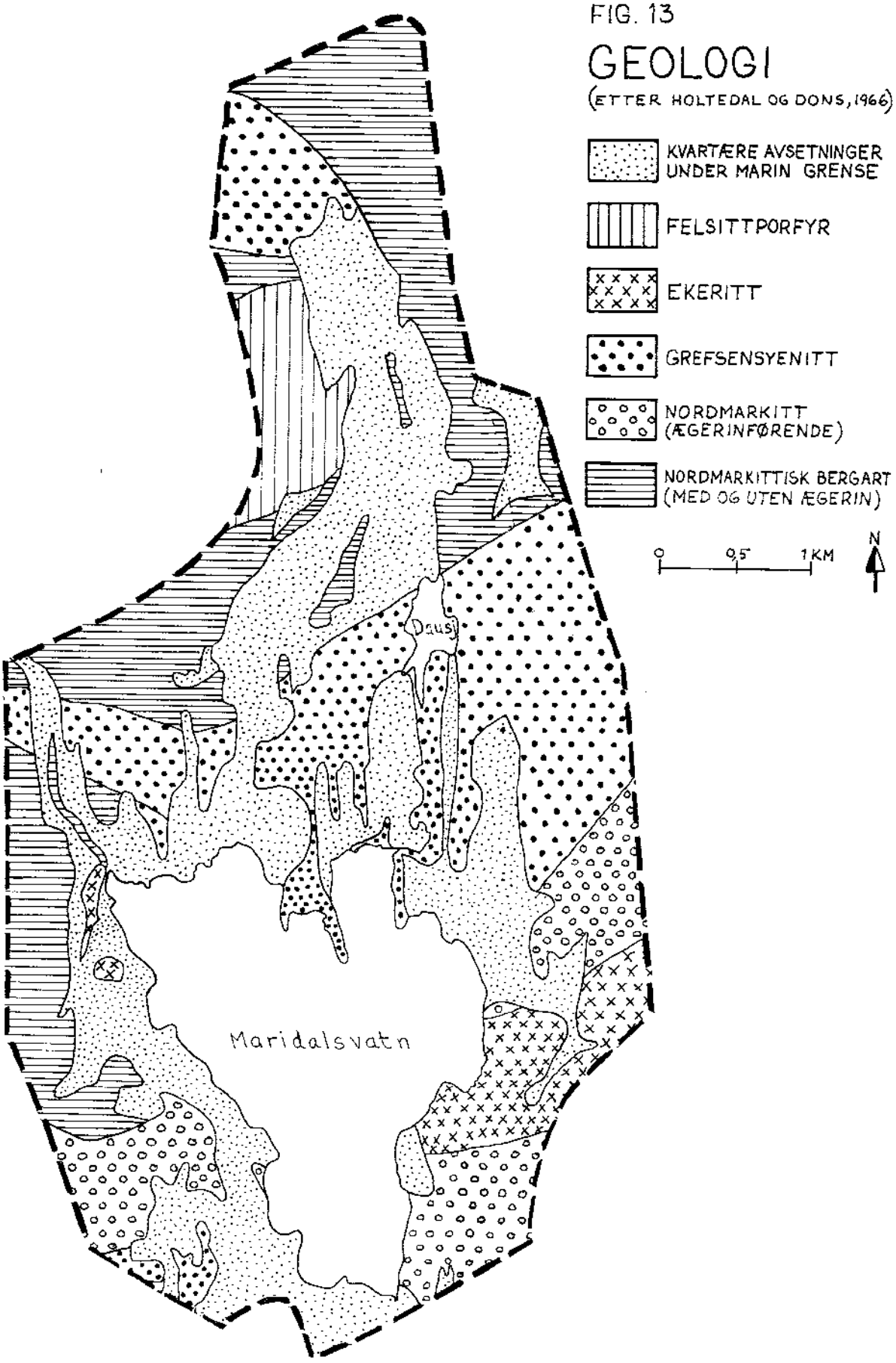
Maridalen utgjør geologisk en del av "Oslofeltet". I permtiden for ca. 280 millioner år siden ble dette feltet utsatt for stor vulkansk aktivitet (Oftedahl 1977). Det er vulkanske bergarter fra denne perioden som danner fjellgrunnen i Maridalen. Området domineres av rødlige kvartssyenitter, særlig nordmarkitt og grefsensyenitt (fig.13). Disse bergartene forvitrer langsomt og gir et lite næringsrikt jordsmonn.

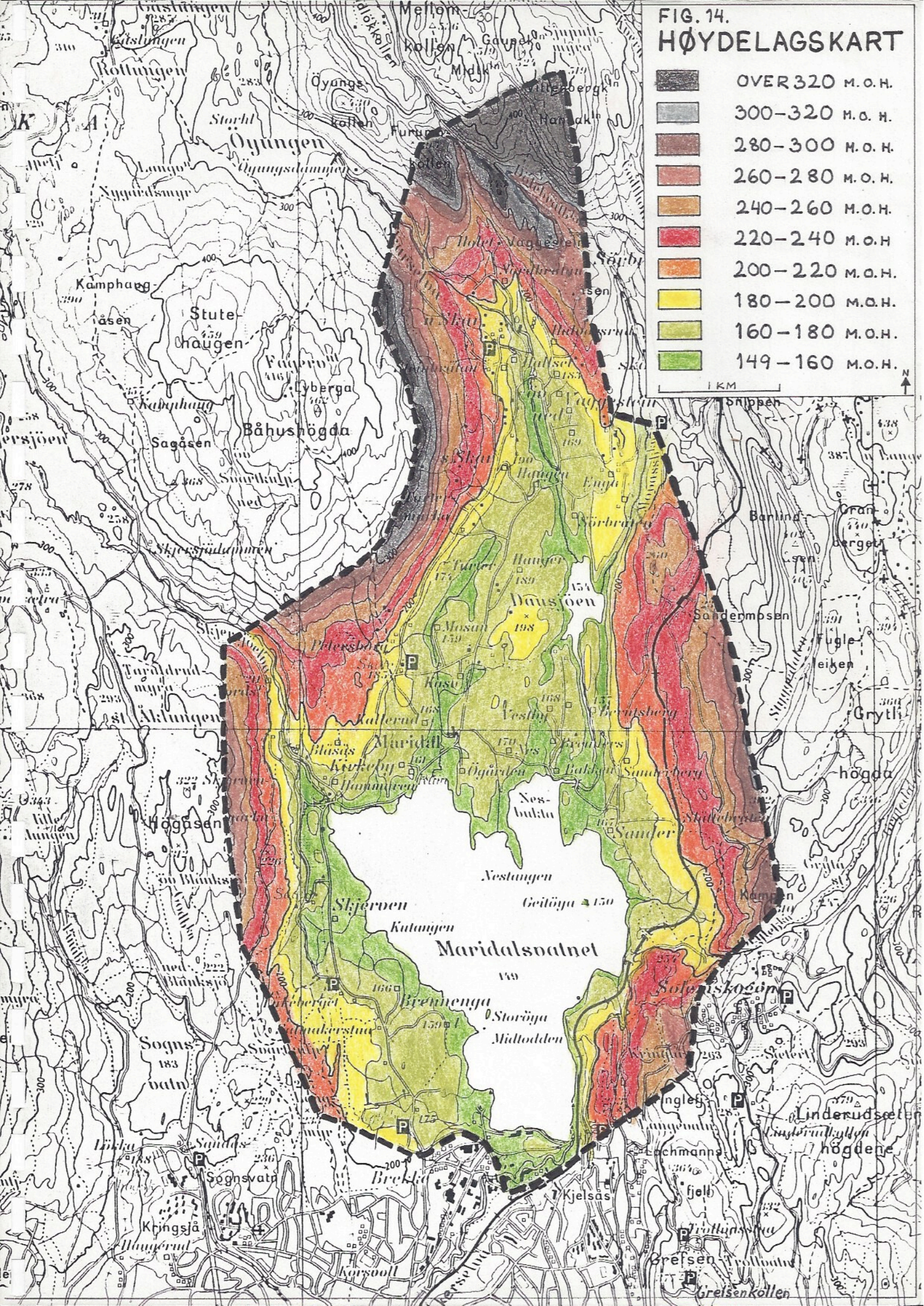
Etter permtiden lå området over havet, og utstrakt forvitring og erosjon i sprekkesoner førte til den første dannelsen av Maridalen (Paulsen 1972). Under siste istid fikk dalen sin endelige utforming. Isen utvidet og eroderte dalen til en u-formet dal med slake dalsider (fig.14 og 15).

FIG. 13

GEOLOGI

(ETTER HOLTEDAL OG DONS, 1966)

FIG. 14.
HØYDELAGSKART
OVER 320 M.O.H.
300–320 M.O.H.
280–300 M.O.H.
260–280 M.O.H.
240–260 M.O.H.
220–240 M.O.H.
200–220 M.O.H.
180–200 M.O.H.
160–180 M.O.H.
149–160 M.O.H.
1 KM
N
Maridalsvatnet
Nestangen
Skjerven
Nesbukta
Maridalen
Øyungen
Stutehaugen
Båhushøgda
Dausjøen
Sørbråten
Hallset
Skjennungsdammen
Skjerstadammen
Sognsvann
Kringsjå
Kjelsås
Grefsen
Grefsenkollen
Lindeberg
Lindeberghøgdene
Sandermosen
Fuglemosen
Grytlia
Kampen
Solfriskogen
Brennenga
Storøya
Midtodden
Geitøya
Katangen
Sognsvatn
Lyberga
Fageråsen
Sagåsen
Kamphaug
Rollingen
Gaustingen
Mellomkollen
Furukollen
Hamrakollen
Gaundalen
Myrbergbekk
Hotel Vagnestad
Skjennungen
Hallset
Vagnestad
Hauger
Enga
Sørbråten
Banlingsen
Cranbergen
Sandermosen
Fuglemosen
Grytlia
Kampen
Solfriskogen
Lindeberg
Lindeberghøgdene
Lachmannsfjell
Grefsen
Grefsenkollen
Trollbotn
Kjelsås
Sognsvann
Kringsjå
Maridalsvatnet
Nestangen
Skjerven
Nesbukta
Maridalen
Øyungen
Stutehaugen
Båhushøgda
Dausjøen
Sørbråten
Hallset
Skjennungsdammen
Skjerstadammen
Sognsvann
Kringsjå
Kjelsås
Grefsen
Grefsenkollen
Lindeberg
Lindeberghøgdene
Sandermosen
Fuglemosen
Grytlia
Kampen
Solfriskogen
Brennenga
Storøya
Midtodden
Geitøya
Katangen
Sognsvatn
Lyberga
Fageråsen
Sagåsen
Kamphaug
Rollingen
Gaustingen
Mellomkollen
Furukollen
Hamrakollen
Gaundalen
Myrbergbekk
Hotel Vagnestad
Skjennungen
Hallset
Vagnestad
Hauger
Enga
Sørbråten
Banlingsen
Cranbergen

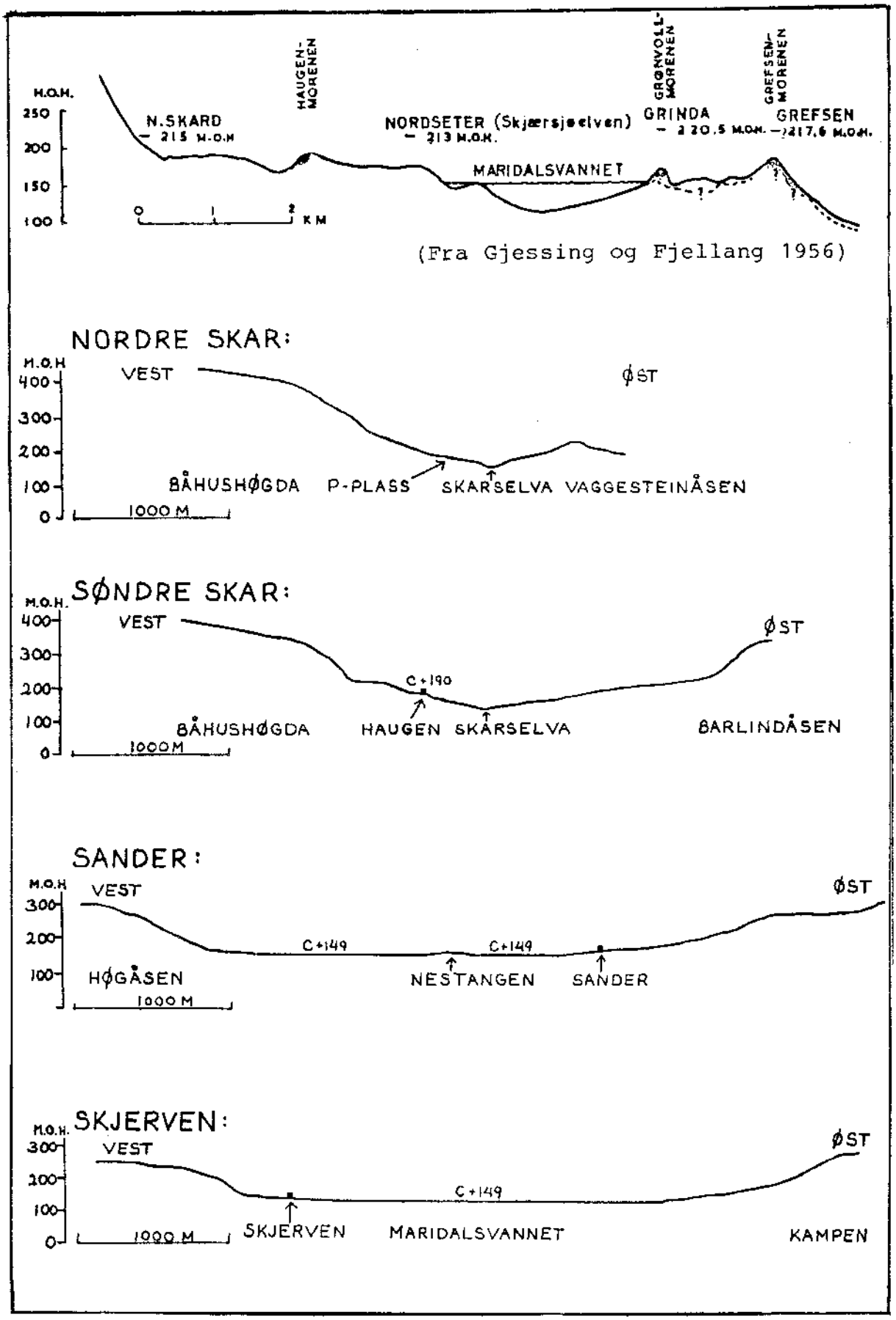

Fig.15 . Terrengprofiler. Øvre profil er et lengdesnitt gjennom dalen i retning nord-syd (fra Gjessing og Fjellang 1956). De fire andre profilene er ulike tverrsnitt gjennom dalen.

Da isen trakk seg tilbake etter siste istid, for ca. 10 000 år siden, gjorde den flere stopp. En lengre stopp ved en bergterskel syd for Maridalen førte til at det her ble dannet markerte endemorener (Gjessing og Fjellang 1956). Grefsenmorenen ligger ved kanten mot lavlandet og Grønnvollsmorenen demmer opp Maridalsvannet (fig.15, øverste snitt). Maridalsvannet er et utmerket eksempel på en moreneoppdemmet innsjø.

Disse morenene utgjør deler av det såkalte Akertrinnet som kan følges fra sydenden av Bogstadvannet forbi Sognsvann og Maridalsvannet (Skjeseth et al. 1974). Av andre israndsavsetninger finnes tydelige terasseflater ved Skar, Sakariasbråten og nordvest for Nordbråten (Miljøverndepartementet 1976). Store bekkedeltaer finnes i øvre marine grense ved Hammeren, Skar, Sandeberg, Damputtbekken, Grytebekken og mellom Snippen og Sørbråten.

Ved Dausjøens vestbredd, ca. 100 m fra vannet, finnes et annet minne fra istiden. Her er et par vakre jettegryter skåret inn i fjellet. Den største er flere meter dyp, fire meter i diameter og fylt med vann.

Da isen trakk seg tilbake, ble Maridalen liggende under havets overflate, og marine sedimenter ble avsatt på havbunnen. Ved Skar er det funnet rester av sjødyr, noe som viser at den marine grense når helt opp til 214 m (Paulsen 1972). Dette representerer et av de høyeste nivåene for marin grense i Norge. De marine sedimentenes utbredelse er vist på fig.13. Slike leirsedimenter utgjør idag mesteparten av den dyrkete jorda i dalen.

I den indre delen av Maridalen er det høytliggende leirterrenget ofte avbrutt av oppstikkende bergknatter. Terrenget er for det meste småkuppert med bekkedaler. Flatere partier finnes i dalen mellom Dausjøen og Skar i forbindelse med myrer. Leirdekket er for det meste tynt (Gjessing og Fjellang 1956).

Vegetasjon

Vegetasjonen i Maridalen bærer preg av at dalen er en gammel jord- og skogbruksbygd. Rustan og Bronger (1984) har beskrevet vegetasjonen i området. Fig.16 viser vegetasjonskart over dalen. (Se også vedlegg 1 for fordeling mellom skog og dyrket mark. Her er arealdisponeringen vist i målestokk 1:10 000.)

Naturlig vegetasjon opptrer i mosaikk med kulturbetinget vegetasjon som åkrer, enger, beitemark samt mindre forekomster av hagemarkskog og ødeenger.

Den mest kulturpåvirkete vegetasjonen finnes omkring brukene og bebyggelsen på vest- og nordsiden av Maridalsvannet. De marine leiravsetningene er idag åkerland. Det er bare tilbake små partier med eng og beitemark.

Barskog omkranser Maridalen, for det meste gran. Gran er også det vanligste treslaget nede i dalen. Den dominerende skogstypen er blåbærgranskog. Der jorda er noe dypere og rikere, finnes lågurtgranskog. På koller og åsrygger med skrinn jord vokser rene furubestander. Vanligste furuskogtype er lav- og lyngrik furuskog. Mye av skogvegetasjonen er preget av intensiv skogsdrift, og plantefelt og hogstflater i ulike suksesjonstadier er vanlige i hele området.

Typiske for Maridalen er holtene med blandingskog av gran og furu i veksling med dyrket mark.

Løvskogen er i stor grad bundet til kulturmarka. Randsonen av blant annet bjørk og osp langs dyrkete arealer og langs vannkanter er typisk. Det er ikke mye igjen av hagemarkene fra beitebrukets tid. Disse gamle markene er i stor grad igjengrodd eller tilplantet med gran.

Det finnes også mindre partier med edelløvskog på rikere og klimatisk gunstige lokaliteter, for eksempel på Nestangen og Skar. Vanligst er gråor/heggeskog på næringsrike områder langs bekker og elver.

Myrvegetasjon er det lite igjen av i Maridalen. Grøfting og skogplanting er årsaken til dette. Idag finnes fuktig sumpskog på disse områdene. Den fineste myra er Sørbråtemyra nord for Dausjøen.

Vann- og sumpvegetasjon finnes langs vannene og spredt langs elvene. Ved Lautiabekkens utløp i Maridalsvannet, i nærheten av kirkeruinen, er det dannet et fint utviklet våtmarksområde.

De botanisk mest interessante områdene finnes langs Skjærsjøelva og Dausjøvassdraget. Både Sørbråtemyra nordfor Dausjøen og edelløvskogen ved Skar er klassifisert som nasjonalt verneverdige. Selv om floraen i Maridalen er relativt artsrik, er den for det meste triviell. Likevel finnes enkelte svært sjeldne arter.

Fig. 16.

VEGETASJONSKART OVER MARIDALEN

BARSKOGER

- A2 — Lav- og lyngrik furuskog
- B2 — Blåbærgranskog
- B3 — Småbregnegranskog
- B4 — Storbregnegranskog
- C1 — Kalkfuruskog
- C2 — Lågurtgranskog
  - b) rik utforming
- C3 — Vanlig hagemarkskog
- C4 — Høystaudegranskog

LØVSKOGER

- E1 — Alm-lindeskog
- E2 — Gråor-askeskog
- E3 — Gråor-heggeskog
- E4 — Varmekjær hagemarkskog

SUMPSKOGER

- G1 — Røsslyng-furumyrskog
- G2 — Bærlyng-furumyrskog
- G3 — Grensumpskog
- G4 — Gråor-istervierkratt
- G6 — Svartorsumpskog
- G7 — Gråor-trollheggskog

MYRER

- H1 — Regnvannsmyr
- H2 — Fattigmyr
- H3 — intermediærmyr
- H4 — Rikmyr

KNAUSSAMFUNN

- V3 — Bergknappsamfunn

ENGSAMFUNN

- R3 — Fattig edeeng
- R4 — Rik edeeng
- R5 — Ugrassamfunn
- S2 — Rik fukteng

INNSJØSTRENDER

- W1 — Fattig starrsump
- W2 — Rik starrsump
- X — Takrørsump
- Y — Nøkkerose-tjønnaksseng
- Æ1 — Nålesivaksamfunn

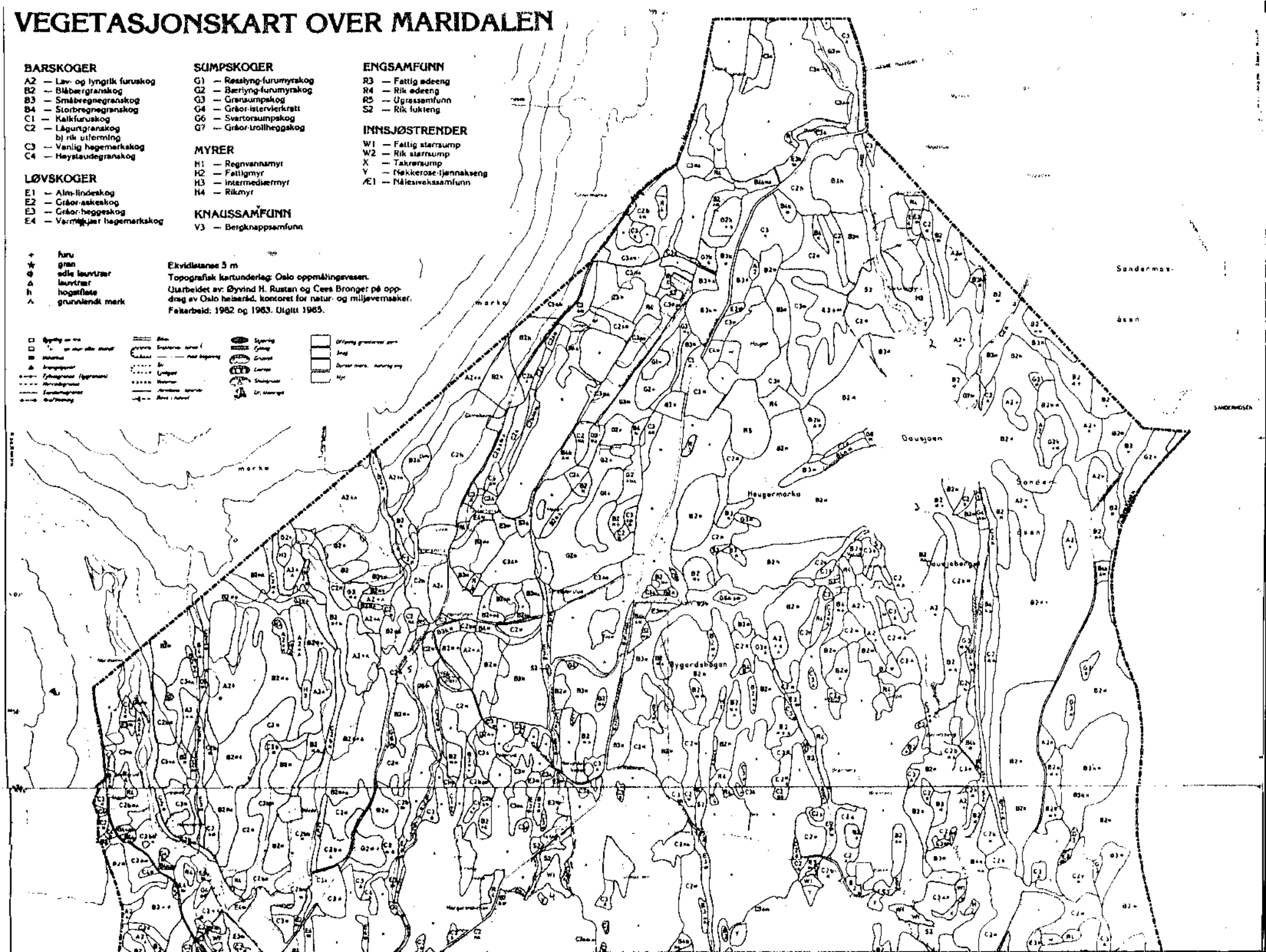
\+ furu
★ gran
ø edle løvtrær
△ løvtrær
h hogstflate
^ grunnlendt mark

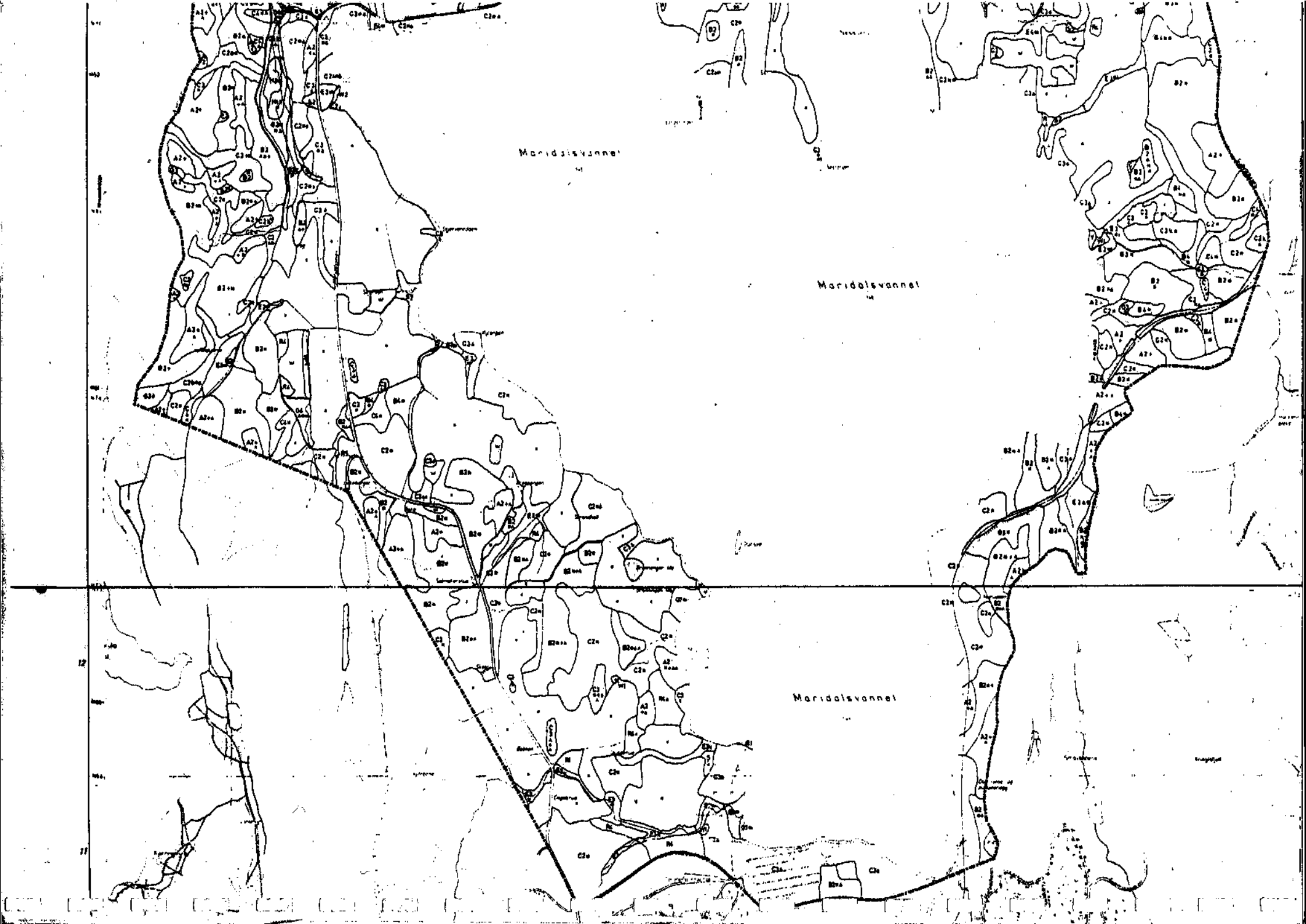
Ekvidistanse 5 m

Topografisk kartunderlag: Oslo oppmålingsvesen.

Utarbeidet av: Øyvind H. Rustan og Cees Bronger på oppdrag av Oslo helseråd, kontoret for natur- og miljøvernsaker.

Feltarbeid: 1982 og 1983. Utgitt 1985.

Meridalsvannet
Meridalsvannet
Meridalsvannet

Vann

Maridalsvannet utgjør en viktig del av overflaten i den sydlige delen av Maridalen. Denne innsjøen er Oslomarkas største med en flate på 3,71 km^2 . Den ligger 149 m over havet, og har en reguleringshøyde på 1 m. Maridalsvannet er en oligotrof innsjø, noe som gjør at vannkvaliteten er god.

Dausjøen er en mindre innsjø som ligger 154 m over havet. Den utgjør en del av Øyungenvassdraget som munner ut nordøst i Maridalsvannet.

Byggverk

Bygninger

Ved Brekke har både boliger og bedriftsbygninger skutt i været som en forlengelse av byen.

I selve dalen finnes det idag 24 gårdsbruk, hvorav 18 eies av Oslo kommune og seks er private. Gårdenes beliggenhet er vist på fig.2. I tillegg kommer en spredt bebyggelse med en- og tomannsboliger samt noen hytter. Kirke, skole, posthus og velhus finnes også. På Skar er en del av bebyggelsen tilknyttet en militærleir. Andre byggverk av betydning for Maridalen er kraftstasjonen ved Hammeren og Oset renseanlegg ved Maridalsvannets sydende.

Av bygninger med spesiell tradisjon må de mange husmannsplassene fremheves. De fleste av disse er godt vedlikeholdt og har bevart et tradisjonelt preg.

Kirkeruinen etter St. Margarethakirken fra omkring år 1250 står også i en særstilling (fig.17).

I Maridalen finnes ruiner etter andre gamle bygninger som forteller om dalens spesielle fortid som "industristed". Det finnes rester etter Kristiania Ullspinneri ved Vaggesteinsbrua og etter jernverket ved Skjærsjøelva. Selv om selve jernverket nesten er forsvunnet, er bestyrerboligen ved Møllerstuen intakt. I nærheten av Skar står et gammelt kruttmagasin som et minne fra kruttproduskjonen ved Skar Kruttverk.

Oslo Helseråd foretar i disse dager en omfattende registrering av Maridalens mange kulturminner.

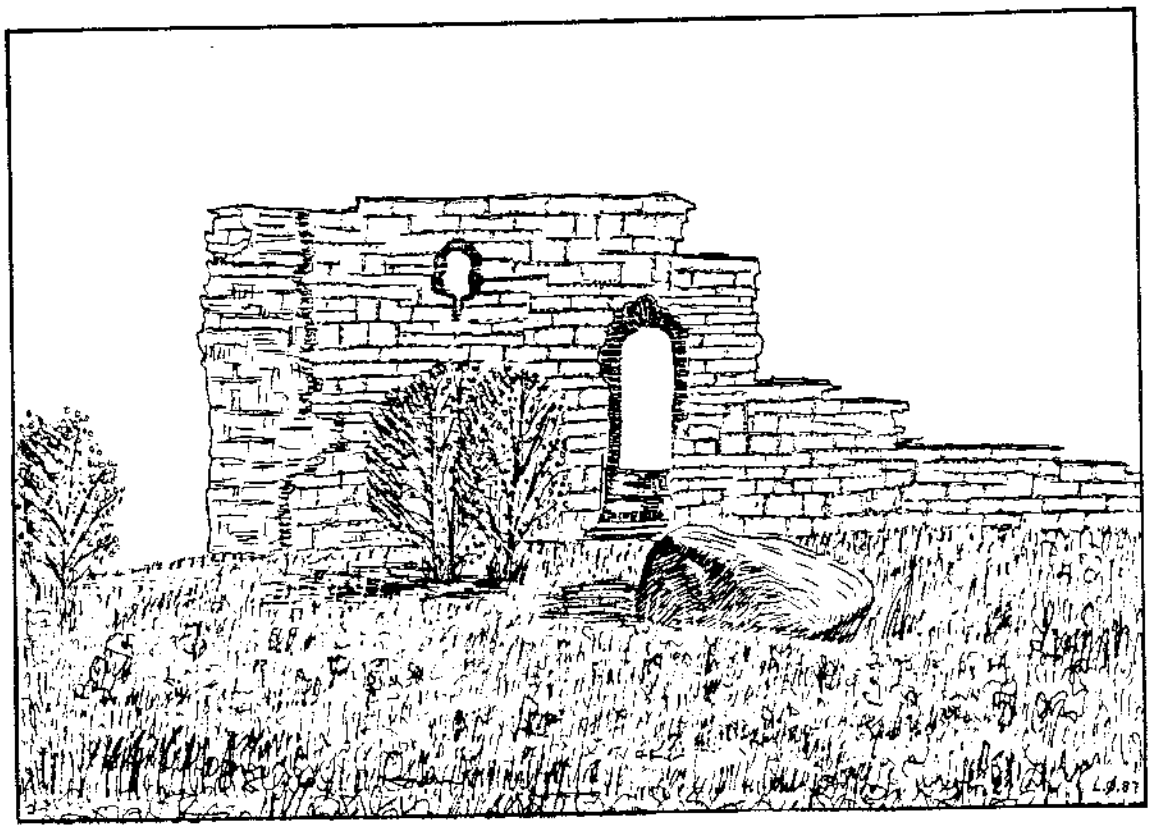

Fig.17. Margarethakirkens ruiner.

Ferdselsårer

De viktigste ferdselsårene i Maridalen er beskrevet av Jahnsen (1972 b) Det finnes rester av flere gamle ferdselsårer. Ankerveien fra Bogstad til Hammeren ble bygget av Peder Anker i 1791-93. Litt etter år 1800 fikk grev Herman Wedel forlenget veien til Hakedals Verk. Rester av denne Greveveien finnes fremdeles i Maridalen, dels som god kjørevei, dels som nesten igjengrodde stier. (Se vedlegg 1.)

Fra Brekke og nordover til Hammeren ble en gammel ferdselsåre utbedret og forlenget forbi Turter og til Skar i 1855. Dette siste veistykket utgjør idag Gamle Maridalsvei. Rundt århundreskiftet ble dagens Maridalsvei bygget langs vannet fra Hammeren til kapellet.

Gjøvikbanen ble åpnet i år 1900 og går langs Maridalsvannets østside.

Et par store parkeringsplasser er anlagt de senere årene for å gi folk muligheter til å bruke Maridalen som utgangspunkt for ski- og fotturer.

Av byggverk tilknyttet ferdselsårene må steinbrua over Skjærsjøelva ved Hammeren, Skjervenbrua, nevnes (fig.44).

Dyreliv

De hyppige vekslingene mellom skog og dyrket mark gjør at Maridalen har mange randsoner. I disse overgangsområdene, som også kalles økotoner, oppstår en kanteffekt. I tillegg til de arter som representerer hver av de tilstøtende naturtypene vil det forekomme spesielle arter som er karakteristiske for randsonen og bare tilknyttet denne. Både antall arter og populasjonstettheten er større i randsonene enn i områdene omkring (Odum 1983).

Dette danner noe av bakgrunnen for Maridalens rike dyreliv som er preget av både skogens, åkerlandskapets, våtmarkens og vannets ulike biotoper. Her finnes en fast elg- og rådyrstamme i tillegg til at flere av elgene i de omkringliggende skogområdene trekker ned i dalen om vinteren. Av andre pattedyr som er representert i dalen kan nevnes rev, grevling, mink, røyskatt, snømus, bever, hare og forskjellige smågnagere.

Om våren og høsten er fuglelivet ekstra rikt. Maridalen er en del av en viktig trekkrute og brukes ofte som raste- og beiteplass under trekket. Flokker med flere tusen småfugl kan da observeres langs vestsiden av Maridalsvannet.

Tettheten av hekkende sangere, meiser, finker og troster er meget høyt. Rovfugler som spurvehauk, hønsehauk og fiskeørn finnes også (Gulbrandsen 1979).

I Maridalsvannet finnes 12-14 fiskearter samt ferskvannskreps (Gulbrandsen 1978).

Husdyr er det svært få igjen av i Maridalen etter at de strenge drikkevannsrestriksjonene trådte i kraft. Idag finnes det omtrent 10 hester samt et par kuer. De sistnevnte står på bås året rundt på en av de privateide gårdene.

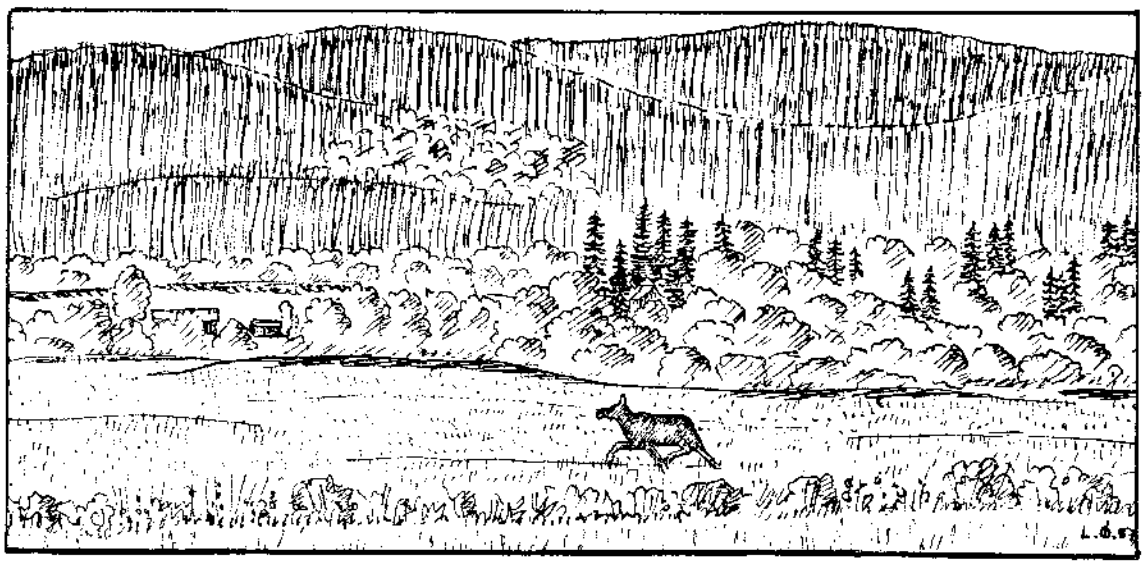

Fig.18. Elg er et vanlig syn i Maridalen.

5.2. LANDSKAPETS ROMDANNELSER

Et landskap har fire dimensjoner (fig.19). De to første er lengde og bredde, som tilsammen danner flaten eller gulvet i landskapet. Så følger høydedimensjonen som bygger opp "vegger" i landskapet. Den siste dimensjonen er tiden som fører til at landskapet er dynamisk og foranderlig (Hammer 1982).

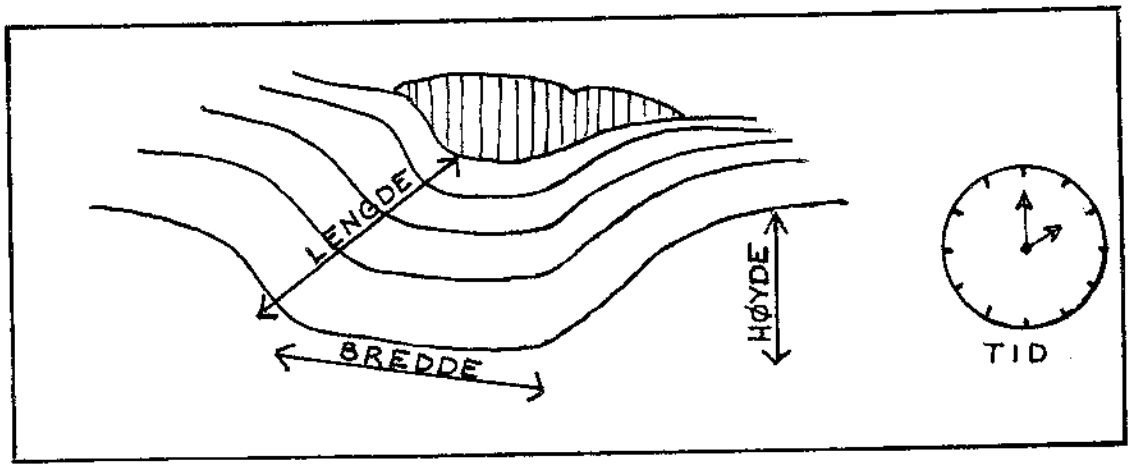

Fig.19. Landskapets fire dimensjoner.

Landskapsrommet bygges opp med terrengformer og/eller vegetasjon som vertikale elementer ("vegger"), og horisontalplanet ("gulvet") dannes av terreng eller vannflate. "Taket" i landskapsrommet er himmelen.

Landskapsrom oppstår både i stor og liten skala. Skalaforholdene betegner størrelsesrelasjonene mellom landskapsrommet og dets ulike bestanddeler på den ene siden og mennesket på den annen side (Bruun 1978). Alt etter i hvilken grad de ulike deler dominerer landskapsbildet kan en snakke om storskala- eller småskalalandskap (Statens naturvårdsverk 1973).

Det kan fremtre uendelig mange variasjoner av landskapsrom. Rommet kan være klart eller mindre klart definert. Et stort, overordnet landskapsrom kan videre deles inn i mange mindre rom (se fig.20). Ofte framstår et helt hierarki av ulike landskapsrom i forskjellig størrelse. Lorang (1984) sammenlikner et landskap med "kinesiske esker" av forskjellig størrelse som ligger inni hverandre.

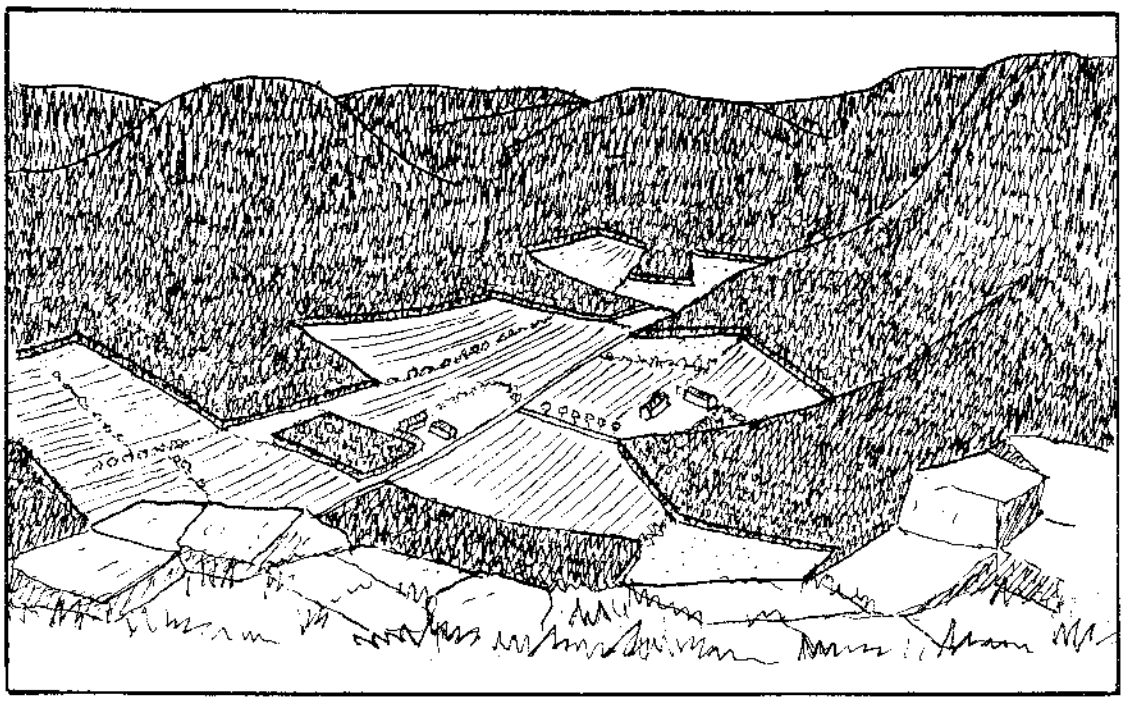

Fig.20. Ett stort landskapsrom kan inneholde flere små rom. (Modifisert etter Statens Naturvårdsverk 1974.)

Romdannelser i landskapet er med på å skape vår bevissthet om et "sted", et område. En slik bevissthet er viktig for vår orienteringsevne og følelsen av tilhørighet eller identifikasjon.

Maridalen kan deles inn i to overordnete landskapsrom - det store sentrale rommet omkring Maridalsvannet, og det betydelig smalere, avlange rommet som strekker seg fra vannets nordside og videre nordover (se fig.21), se også fig.15 som viser terrengsnitt gjennom dalen.

I det sentrale landskapsrommet danner vannet, jordene og noen flater med skog "gulvet", mens "veggene" utgjøres av de skogkledte åsryggene. Rommet er ca. fire km bredt. Åsene er relativt lave, og på vestsiden er de meget slake. I syd er romavgrensingen mere utydelig. Moreneryggen er lav og fremtrer ikke som noe klart romavgrensende element (fig.29).

Fra det sentrale rommet omkring Maridalsvannet fortsetter Maridalen rett nordover som et avlangt, smalt landskapsrom. Bredden ved Skar er ca. 1 km. Dette rommet er litt vanskeligere å definere bl.a. fordi "gulvet" er noe mere kupert og mangler en samlende flate slik som Maridalsvannet. "Gulvet" utgjøres av vekselsvis dyrket og skogkledt mark. Åsryggene danner vegger i dette langstrakte rommet. Fondveggen mot nord er særlig sterkt markert med bl.a. Øyungekollen og Mellomkollen som når opp til 536 m over havet. Disse høye kollene som avgrenser dalformasjonen nordover blir med et felles navn kalt "Skarsalpene" (fig.28).

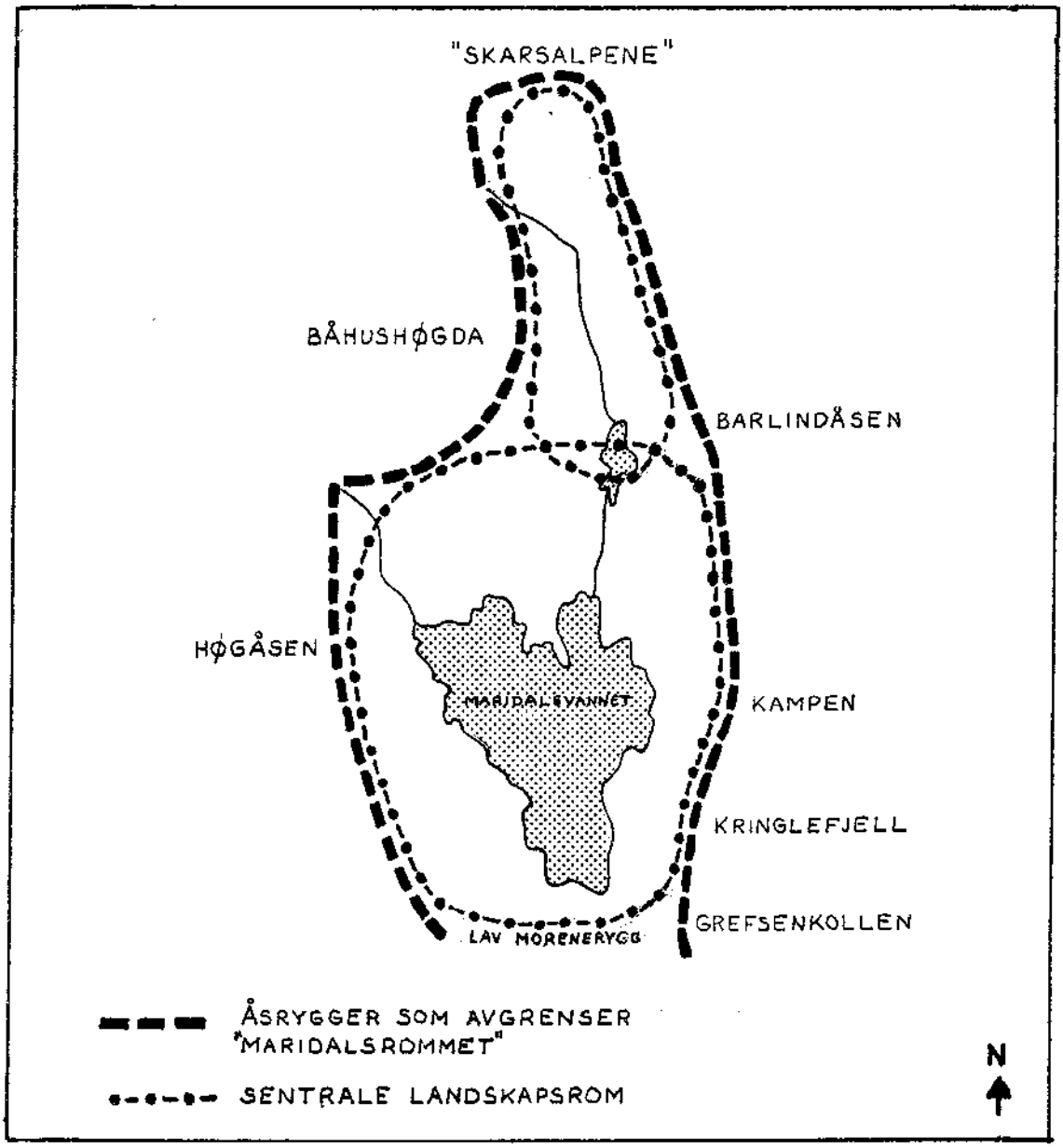

Fig.21. Maridalens overordnete landskapsrom.

Begge de overordnete landskapsrommene er sammensatt av mange mindre landskapsrom. Tre- og buskvegetasjon samt små terrengformer er de viktigste romavgrensende elementer i en mindre skala. Typisk for jordbrukslandskapet i Maridalen er nettopp denne inndelingen i mange små landskapsrom der dyrket mark utgjør "gulvene" og vegetasjon danner "vegger" (se fig.24).

5.3. LANDSKAPETS STRUKTUR OG FATTBARHET

Innledning

Den mest helhetlige måte å beskrive landskapet på er bruk av bilder eller modell. En analytisk beskrivelse av landskapet som best mulig skal gjengi helhetsbildet må konsentrere seg om de enkeltelementene som bidrar mest til helhetens karakter.

Et landskaps struktur er det mønster som oppfattes på grunn av sammenstillingen av disse enkeltelementene i landskapet. Strukturen viser hvordan delene i landskapet står i forhold til hverandre. Et landskap med tydelig struktur vil være lett fattbart (Oterholm og Solbu 1972). Da vil delene av landskapet utgjøre en forståelig enhet og dermed skape et sterkt inntrykk hos den som ser det. Dette innebærer at landskapselementene må ha en innbyrdes sammenheng. Landskapselementer som forsterker hverandre, er med på å danne slike visuelle sammenhenger.

Lynch (1965) hevder at det er omgivelsenes fattbarhet og leselighet (legibility) som er avgjørende for muligheten til å forstå og gjenkjenne landskapet. Fattbare omgivelser gir en intuitiv trygghetsfølelse ved at de virker oversiktlige.

Lynch har videre gitt en oversikt over de enkeltelementene som han mener karakteriserer et bylandskap og gjør det fattbart. Dette er elementer som danner grunnlag for hvilke mentale bilder folk danner seg av omgivelsene. De samme karakteristiske elementene er brukt for natur- og kulturlandskap av Oterholm og Solbu (1972). Elementene er ordnet i fem grupper: kanter, bevegseslinjer, knutepunkt, distrikt og landemerke.

Bruun (1967, s.4) sier om disse strukturingselementene:

> "Er disse elementene klart uttrykt, fremtrer omgivelsene som velordnede, fattbare og dermed også estetisk tiltalende. Mangler disse elementer helt eller delvis, eller de er uklare og upresise, virker omgivelsene rotete og frustrerende med dårlige orienteringsmuligheter."

Nedenfor skal disse karakteriserende landskapselementene presenteres slik de forekommer i Maridalen og gjør dette landskapet fattbart. De innledende definisjoner av de ulike elementene bygger for det meste på Oterholm og Solbu (1972) og Lynch (1965).

Kanter

Kanter eller overganger fremstår gjerne som grenselinjer mellom to enhetlige områder, for eksempel mellom vegetasjon og åpent terreng, mellom land og vann, eller mellom land og luft (horisontlinjer). Kanter er altså er avgrensende element i landskapet med lineær karakter. Virkningen av en kant forsterkes ved kontinuerlighet, form, økende lineær karakter, eller ved at den opptrer som en barriere. Kanter og bevegelseslinjer kan forsterke hverandre. Kanter kan også markere grenser mellom ulike distrikt. Kanter er et viktig element i dannelsen av landskapsrom, og de kan opptre i stor eller liten skala.

I Maridalen fremtrer dalsidene som typiske kanter i stor skala. Disse kantene, som er dannet av landformer, utgjør "veggene" i de overordnete landskapsrommene som er beskrevet tidligere. Sett fra dalbunnen har disse kantene ulik grad av styrke og barrierevirkning.

I øst og særlig i nord hvor "Skarsalpene" danner en bratt og markant kant, er barrierevirkningen stor. Vest for Maridalsvannet er barrierevirkningen mindre fordi åsryggene er slake og ikke så markerte.

De skogkledte åsryggene danner en sammenhengende ytre ramme om Maridalen bortsett fra sydover mot byen. Dalsidene kan derfor karakteriseres som kanter med stor grad av kontinuitet.

I middels skala opptrer kanter som danner underordnete landskapsrom. I Maridalen kan blant annet den stupbratte skrenten langs Skarselva og bergsidene rundt Dausjøen karakteriseres som kanter i middels skala. Vegetasjonen på toppen av disse skrentene er med på å forsterke kanten. Den bratte kanten langs Skarselva er et godt eksempel på en kant i middels skala med stor styrke og barrierrevirkning.

I liten skala er randsonene svært viktige kanter og av stor verdi for jordbrukslandskapet i Maridalen. Med begrepet randsoner menes trær og busker i kantsoner og ute i dyrket mark (Asheim 1975). Randsoner kan også betegnes som overgangen mellom ulike biotoper, og omfatter ofte visuelle kanter, for eksempel skogkant mot åker (Solbu u.å.). Fig.22 viser eksempler på randsoner.

Det omvekslende og varierte jordbrukslandskapet i Maridalen er karakterisert av hyppige vekslinger mellom horisontale flater og vertikale vegetasjonsvegger/kanter. Overgangen mellom trebestand og dyrket mark, og kantene langs vannet, er spesielt iøynefallende. Disse vegetasjonskantene deler Maridalen opp i mange små rom i liten skala.

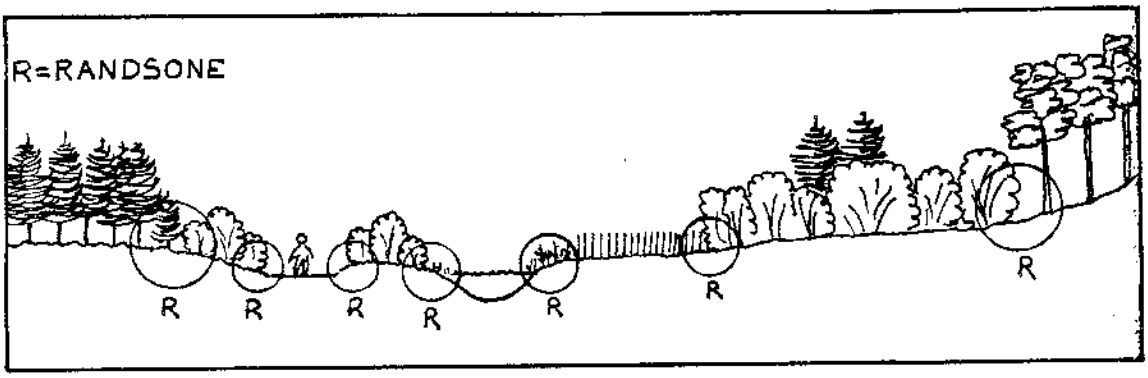

Fig.22. Randsoner. (Modifisert etter Eggen og Solbu (1975)).

Et par steder danner bartrær skarpe kanter mot jordene, for eksempel ved et par av jordene syd for gården Hauger. En kant av grantrær virker "hard" og vil kunne kaste mye skygge på tilgrensende dyrket mark. Alle trær er ofte like gamle i slike kanter, og hvis vinden får godt tak, kan vindfall bli et problem. Grana liker ikke å stå ubeskyttet og kan få skader. I en eiendomsgrense ved Stubberud står dårlige og tørre grantrær og vitner om dette.

De fleste vegetasjonskantene i Maridalen har imidlertid et stort innslag av løvtrær. Overgangen mellom innmark og utmark er de fleste steder behandlet med sikte på at randsonen skal være variert og vakker. Randsoner med løvtrær gir myke overganger og liten skyggevirkning om våren. Løvtrærne medfører også at det vil opptre tidsvariasjoner i landskapsbildet fordi trærne skifter karakter og farge med årstidene. Fig.23 viser eksempler på vegetasjonskanter.

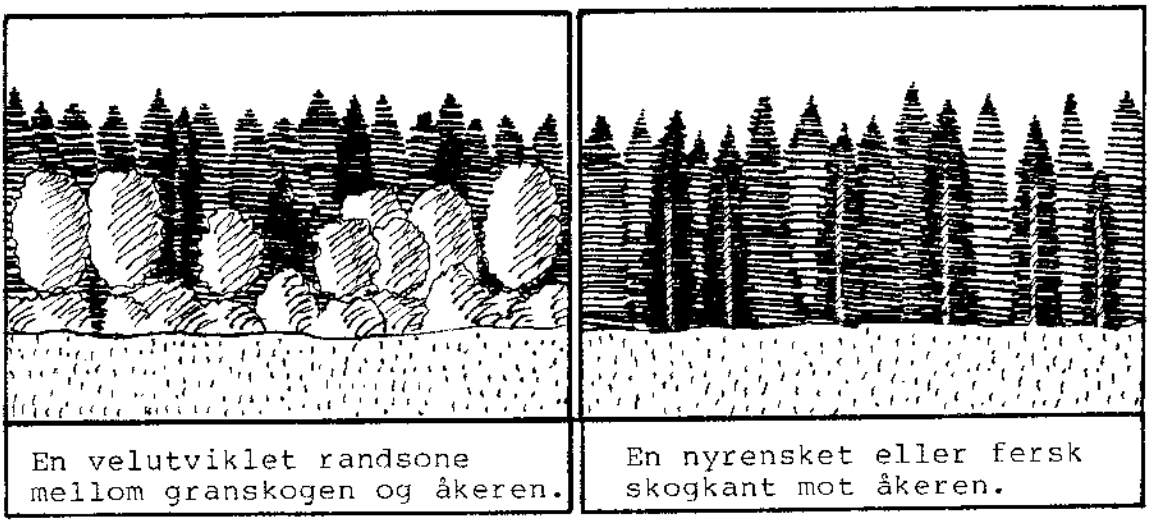

Fig.23. Ulike vegetasjonskanter i liten skala mot dyrket mark.

I jordbrukslandskapet er kantene i liten skala av meget stor verdi for variasjonen i landskapet. Maridalen har i stor grad beholdt et tradisjonelt landkapsbilde ved nettopp å ivareta et relativt stort antall randsoner. Som tidligere nevnt er randsonene også meget nyttige for dyrelivet. I tillegg til overgangene mellom dyrket mark og skog finnes mesteparten av løvtrevegetasjonen på åkerholmer, langs bekkedrag, vann og veier, i eiendomsgrenser og i tilknytning til gårdstun.

I Maridalen finnes imidlertid også områder hvor landskapet har preg av stordrift, nettopp fordi randsonene og løvtrærne er redusert. Jordene omkring Skjerven er et eksempel på dette.

Totalt sett kan skalavariasjonen i kanter sies å være middels stor i Maridalen. Bortsett fra åsryggene opptrer de fleste kantene i middels eller liten skala. I rommet omkring Maridalsvannet er det for det meste bare vegetasjonskanter, det vil si kanter i liten skala, som danner underordnete, mindre rom.

Skalavariasjonsn er noe større i det langstrakte hovedrommet nord for Maridalsvannet. Der er terrenget mer kupert og dermed i større grad med på å danne kanter i en noe større skala enn hva tilfellet er ved de rene vegetasjonskantene.

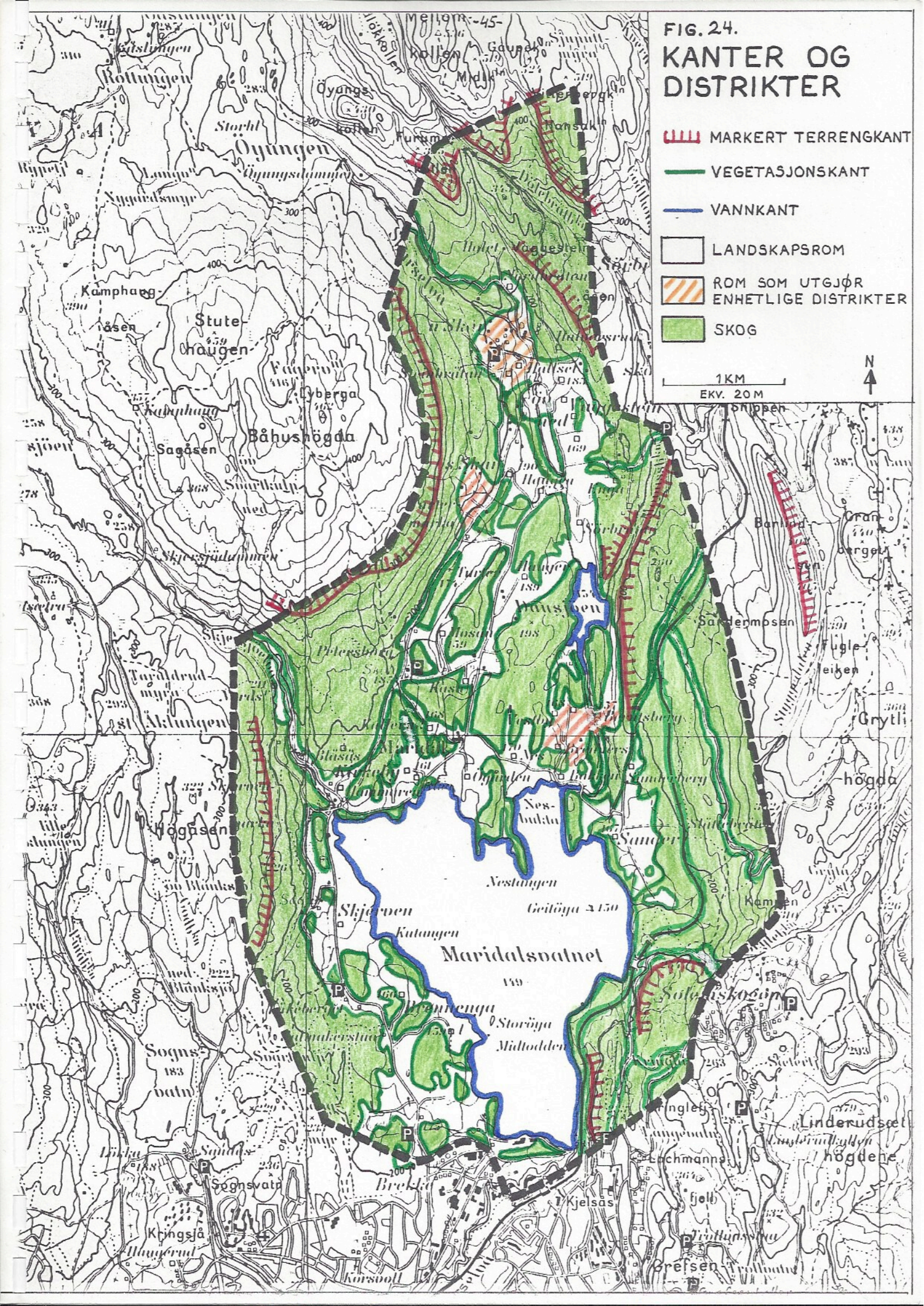
Viktige kanter i Maridalen er tegnet på fig.24.

Distrikter

Distrikter er store eller middelstore områder som på en eller annen måte er avgrenset, for eksempel av kanter, og som har et enhetlig eller samlet preg. Et landskapsrom, slik som et dalrom, kan opptre som et distrikt eller romme flere distrikter. Et distrikt kan også ha flere mindre landskapsrom innenfor sine grenser. Et bygdelag, enhetlige avgrensete vegetasjonssamfunn eller våtmarksområder kan danne et distrikt. Distriktene utgjør enheter man kan strukturere omgivelsene etter (steder).

Hele det sammenhengende jordbruksområdet rundt Maridalsvannet kan oppfattes som et distrikt i stor skala. Dette distriktet utgjør et "jordbruksrom" med vannet som midtpunkt og skogkledte åser rundt. For mange vil det være dette distriktet folk først tenker på i forbindelse med Maridalen.

Fig.24 viser de viktigste distriktene innenfor dette store sammenhengende jordbruksområdet.

FIG. 24.
KANTER OG DISTRIKTER
MARKERT TERRENGKANT
VEGETASJONSKANT
VANNKANT
LANDSKAPSROM
ROM SOM UTGJØR ENHETLIGE DISTRIKTER
SKOG
1KM
EKV. 20M
N
Maridalsvatnet
Nestangen
Geitøya
Storøya
Midtodden
Skjervven
Katangen
Øyungen
Rotungen
Kjelsås
Sognsvatn
Kringsjå
Grefsen
Lindeberg
Lindeberghøgdene
Båhushøgda
Högåsen
Stute-haugen
Kamphaug
Sagåsen
Lyberga
Furuhaug
Gaupekollen
Midtkollen
Hansåk
Skjennsåsen
Tryvannshøgda
Grytlihøgda
Sandermosen
Fuglereiken
Kjelsåsfjell
Trollhaugen
Lindeberg-høgdene

I noe mindre skala vil det avgrensete rommet med de fire husmannsplassene nord for Nes gård oppfattes som et eget distrikt. Området har et enhetlig preg ikke minst på grunn av de små røde bygningene på husmannsplassene (fig.60).

Boligområdet nord for Turter langs Gamle Maridalsvei, Turtermarka, fremtrer som et distrikt i relativt liten skala. Husene ligger såpass samlet at området oppfattes som en enhet avgrenset av skog. Flere hustyper er representert, og området har et uensartet og noe uryddig preg.

Militærleiren ved Nordre Skar er et annet eksempel på et avgrenset område som fremtrer som et distrikt.

Videre vil vegetasjonsmessige enheter slik som Sørbråtemyra utgjøre små distrikter.

Bevegelseslinjer

Dette er linjer i landskapet som betrakteren ofte beveger seg langs. Disse lineære elementene kan være naturlige, for eksempel elver og strandlinjer, eller menneskeskapte, slik som veier og stier. Bevegelseslinjene kan i tillegg til framkomstmuligheter også gi visuelle passasjer med muligheter for utsyn. Landskapet oppleves ofte fra bevegelseslinjene, og den totale landskapsopplevelsen er derfor i stor grad avhengig av opplevelsesmulighetene fra slike linjer.

I Maridalen går hovedbevegelseslinjen langs veien vest for Maridalsvannet og videre nordover mot Skar. Dette er Maridalsveien og Gamle Maridalsvei. Andre mindre veier, slik som Greveveien, er også mye benyttet. De fleste opplever Maridalen fra disse veiene.

Veiene er bevegelseslinjer med stor grad kontinuitet. Identiteten er relativt stor fordi veiene markerer seg klart ut fra omgivelsene. Videre har disse bevegelseslinjene stor styrke i stor skala, særlig der de går gjennom åpent landskap og dermed påvirker omgivelsene, slik som Maridalsveien ved Skjerven. Greveveien er et godt eksempel på en bilvei som er underordnet landskapet, godt tilpasset terrengformene (fig.25).

Endel stier danner også viktige bevegelseslinjer i landskapet. Fig.71 i kapittel 7.3. viser et kart over stier i dalen. De er ikke så iøynefallende som veiene og har dermed mindre styrke og identitet i stor skala. I liten skala derimot, danner de viktige passasjer med gode muligheter for naturopplevelse.

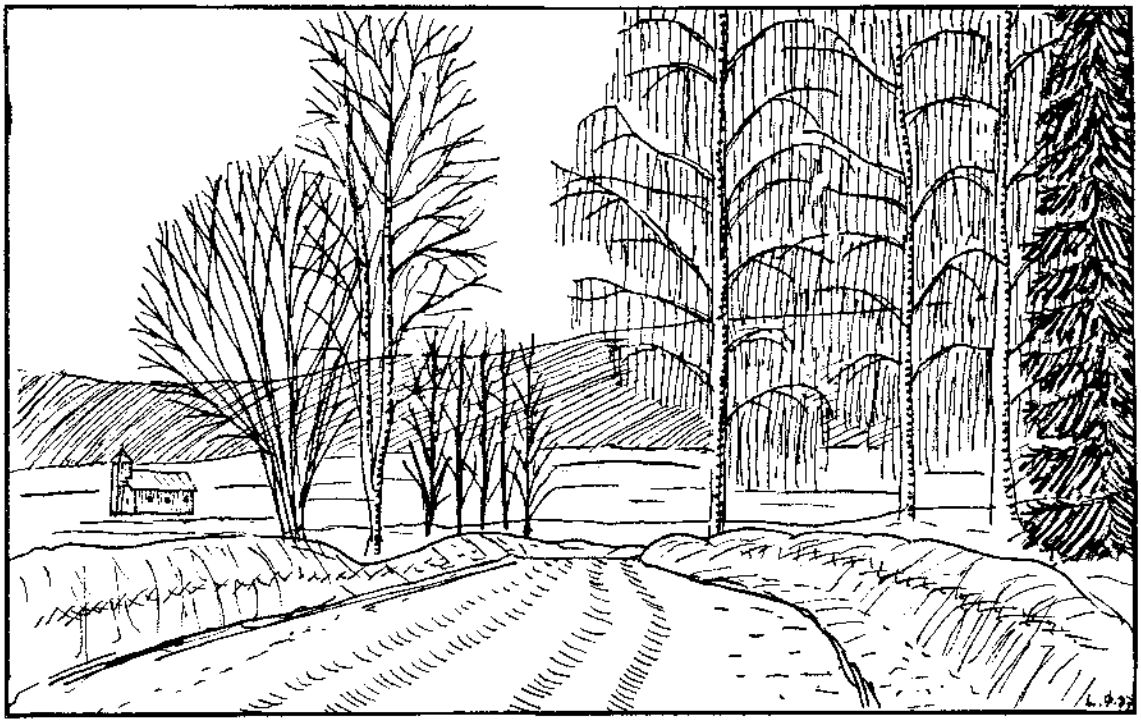

Fig.25. Greveveien utgjør en bevegelseslinje. Kapellet ses i bakgrunnen.

Strandkantene langs vannene er naturlige bevegelseslinjer. I Maridalen står disse imidlertid i en spesiell situasjon fordi ferdsel langs vannene er forbudt.

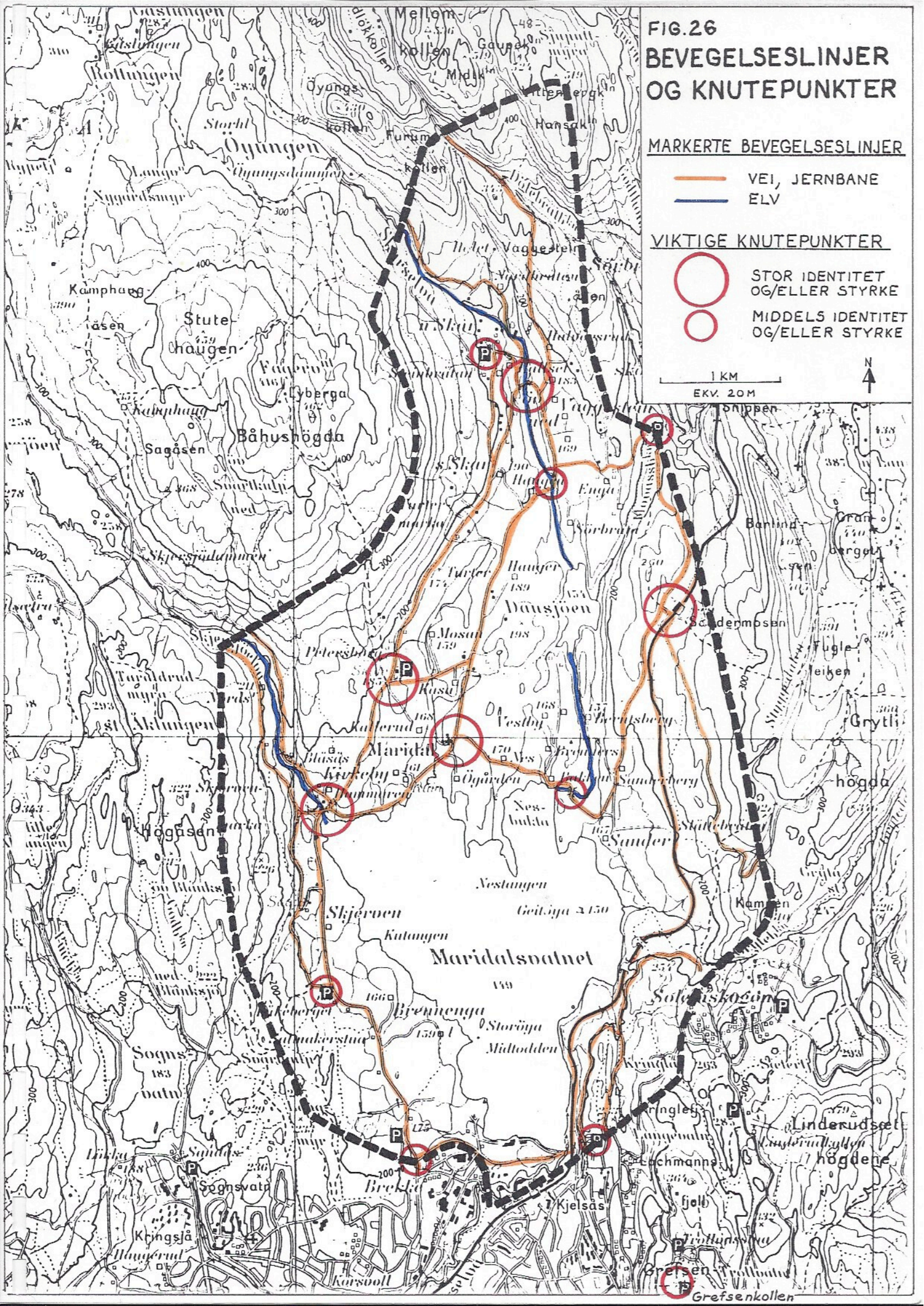
Veiene langs Skjærsjøelva og selve elva er to bevegelseslinjer som følger hverandre og dermed forsterker hverandre. Elvas små stryk og fossefall gir denne bevegelseslinjen stor styrke i liten skala fordi bruset fra det rennende vannet forsterker opplevelsen.

Skarselva utgjør også en bevegelseslinje. Syd for Dausjøen forsterkes denne av den bratte fjellskrenten som følger østsiden av elva. Begge elvene er bevegelseslinjer med god kontinuitet.

Jernbanetraséen langs Maridalsvannets østside er også en bevegelseslinje. Skogen langs traséen gjør at den ikke er så godt synlig, og den har dermed liten styrke sett fra dalbunnen. Folk som reiser med toget vil ikke oppleve stort av Maridalens egenart.

Om vinteren går det skiløyper på flere steder hvor det om sommeren ikke er noen ferdselsårer. Særlig viktige er de løypene som krysser Maridalsvannet. Fig.70 i kapittel 3 viser skiløypene i dalen. Når folk beveger seg langs disse bevegelseslinjene, får de muligheter til å oppleve Maridalen fra områder de ikke har adgang til om sommeren.

De viktigste bevegelseslinjene er vist på fig.26.

FIG.26
BEVEGELSESLINJER
OG KNUTEPUNKTER
MARKERTE BEVEGELSESLINJER
VEI, JERNBANE
ELV
VIKTIGE KNUTEPUNKTER
STOR IDENTITET
OG/ELLER STYRKE
MIDDELS IDENTITET
OG/ELLER STYRKE
1 KM
EKV. 20M
N
Maridalen
Maridalsvatnet
Nestangen
Skjerven
Høgåsen
Sognsvann
Sognsvatn
Kringsjå
Kjelsås
Grefsen
Grefsenkollen
Linderudseter
Linderudkollen
Linderudhøgdene
Solemskogen
Sandermosen
Dausjøen
Akslungen
Rotlungen
Øyungen
Stutehaugen
Båhushøgda
Skjennungstjern
Kjelsåsfjell
Trollungsvann

Knutepunkter

Knutepunkter er viktige krysningspunkter eller møtepunkter mellom bevegelseslinjer, eller de representerer et markert "kjerneområde" i et distrikt. Knutepunktene vil ha en sammenbindende virkning mellom ulike bevegelseslinjer og vil virke tiltrekkende på betrakteren som beveger seg langs en bevegelseslinje. Knutepunktene blir dermed strategiske brennpunkter som man beveger seg inn i. Veikryss og elveos er eksempler på knutepunkter. Spesielle utsiktspunkter vil også kunne opptre som knutepunkter i landskapet.

Fig.26 viser de viktigste knutepunktene i Maridalen.

De knutepunkter som har størst identitet og styrke i Maridalen er Hammeren, krysset ved kapellet, og Skar. Dette er steder hvor flere bevegelseslinjer krysses. I tillegg til veikryssene er bussholdeplassene i disse knutepunktene med på å forsterke stedene som strategiske "brennpunkt". Ved Hammeren er også Skjærsjøelvas utløp med på å forsterke knutepunktet. Broen over elva er med på å gi knutepunktet identitet (se fig.27 og 44).

I krysset mellom Maridalsveien og Greveveien gir kapellet knutepunktet identitet. Skolen gjør krysset på Hønefoten til et sentralt møtepunkt. Et annet viktig knutepunkt finnes ved Sandermosen stasjon. Det er også flere mindre veikryss, men dette er knutepunkter med liten styrke og identitet.

Parkeringsplassene vil også opptre som knutepunkter. Her samles mange mennesker, og plassene brukes som utgangspunkt for søndagens ski- eller fottur. Ut fra de største parkeringsplassene stråler stier og løyper ut i flere retninger.

Grefsenkollen med sin restaurant og fantastiske utsikt over Maridalen vil også fungere som et knutepunkt.

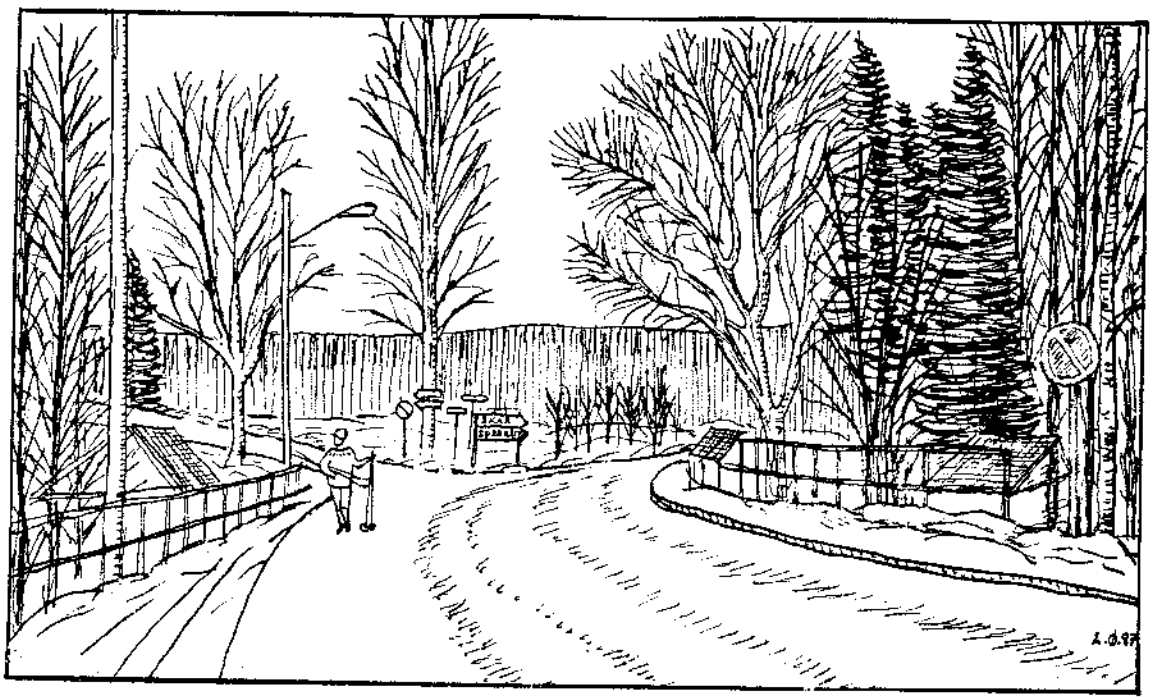

Fig.27. Fra knutepunktet ved Hammeren med broen over Skjærsjøelva.

Landemerker

Dette er punkter i landskapet som man ikke befinner seg i, men betrakter utenfra. De er som regel enkeltgjenstander av en slik karakter at de skiller seg markert fra omgivelsene og dermed tiltrekker seg betrakterens oppmerksomhet. Eksempler på dette kan være et stort særpreget tre, en kirke eller et markert fjell. Landemerker hjelper ofte folk til å orientere seg og kjenne seg igjen. De kan opptre i forskjellig skala og dermed påvirke større eller mindre områder.

Syd i Maridalen hvor topografien er relativt slak med jevne overganger, danner terrengformasjonene få landemerker i stor skala. Grefsenkollen kan imidlertid oppfattes som et landemerke. Åsryggen er likevel ikke så forskjellig fra de omkringliggende åsryggene at den som landemerke har noen stor identitet.

"Skarsalpene" nord i dalen er såpass høye og bratte i sin utforming at de kan oppfattes som et landemerke samtidig som de danner fondveggen i Maridalen. Denne viktige avgrensende funksjonen kombinert med høyden gjør at "Skarsalpene" er godt synlige fra flere steder i dalen og de får dermed relativt stor styrke. Heller ikke disse kollene er så karakteristiske i formen at de kan tillegges noen stor identitet (fig.28).

Tryvannstårnet utgjør et landemerke som kan ses fra områdene nord og øst for Maridalsvannet. Dette landemerke har stor identitet fordi det lett kjennes igjen, men bare liten styrke fordi det ligger såpass langt unna at det ikke påvirker landskapet i Maridalen i særlig grad.

I middels skala opptrer bygningen til NIVA som et landemerke. Fra vest- og nordsiden av Maridalsvannet tegner bygningen seg som en silhuett mot himmelen. Den viser hvor byen starter og hjelper folk til å orientere seg (fig.29).

Nede i selve dalen finnes flere landemerker i liten skala. Kapellet med sitt tårn og hvite farge gjør at bygningen særlig i sommerhalvåret skiller seg klart fra omgivelsene og er lett synlig fra flere steder rundt vannet. Som landemerke har bygningen stor grad av identitet og relativt stor styrke. Kapellet ligger dessuten i et knutepunkt, noe som gjør at det har en viktig funksjon som et orienterende og samlende objekt (fig.30).

Kirkeruinen er et landemerke i liten skala som må fremheves spesielt. Som landemerke har ruinen meget stor identitet fordi den er velkjent for de fleste i Oslo, ikke minst som midtpunkt i Maridalsspillene. Kirkeruinen er ikke særlig høytravende, men med sin spesielle form og plassering i åpent terreng tiltrekker den seg oppmerksomhet og påvirker landskapet omkring. Fra de steder der ruinen synes tydelig, er den altså et landemerke med stor styrke.

Fig.28. "Skarsalpene" nord i Maridalen, sett fra Dausjøen.

Fig.29. NIVA-bygningen danner et tydelig landemerke i syd.

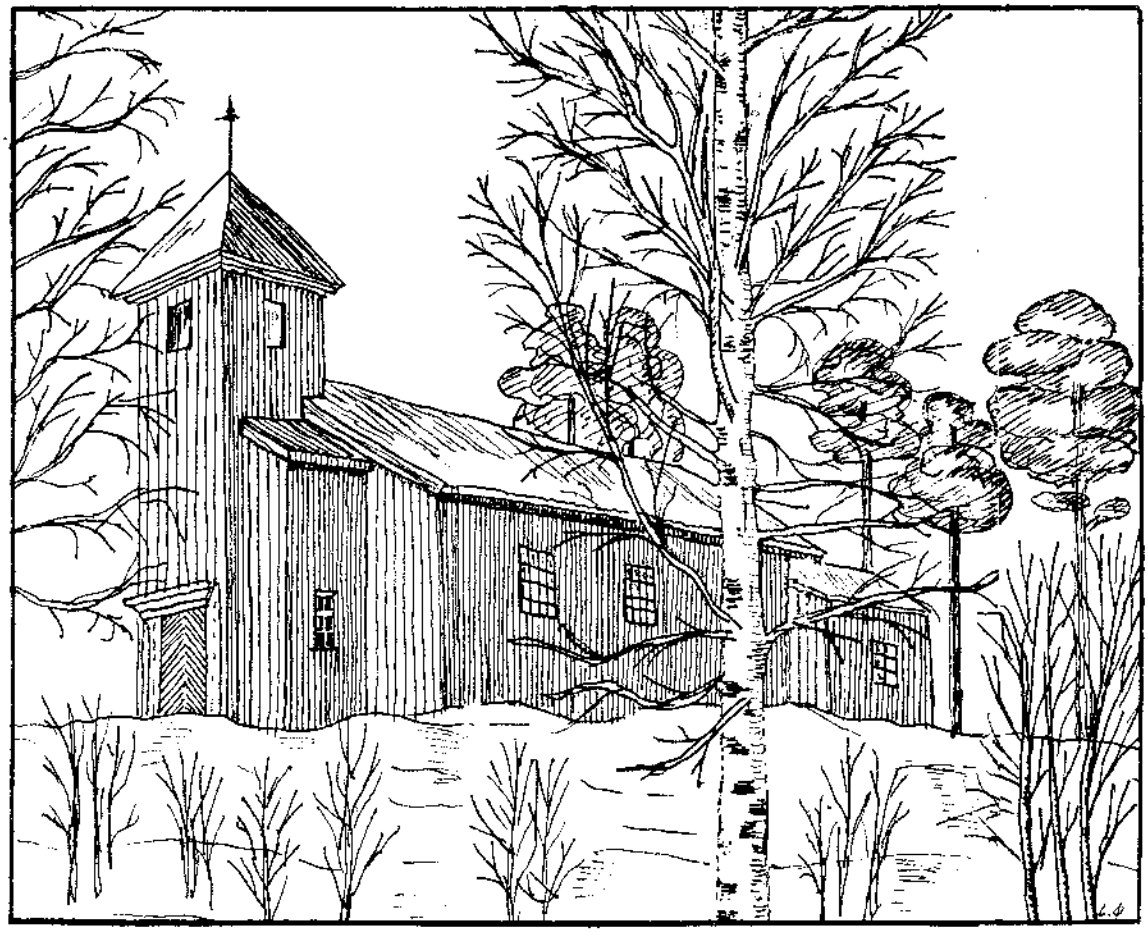

Fig.30. Kapellet utgjør et landemerke.

Skolen, med sin karakteristiske utforming, fungerer også som et landemerke.

Kongeeikene på Nes er fredet etter naturvernloven. I liten skala utgjør denne tregruppen et særpreget og dominerende landemerke med stor identitet. Tidsvariasjonen gir dette landemerket forskjellige uttrykk til ulike tider på året (fig.31 og 32).

Av andre trær som danner landemerker kan nevnes tuntreet på Sittpå (fig.50) og en "kandelaberformet" bjørk ved Turter (fig.56).

Totalt sett er skalavariasjonene for landemerkene i Maridalen relativt liten fordi de fleste opptrer i liten til middels skala.

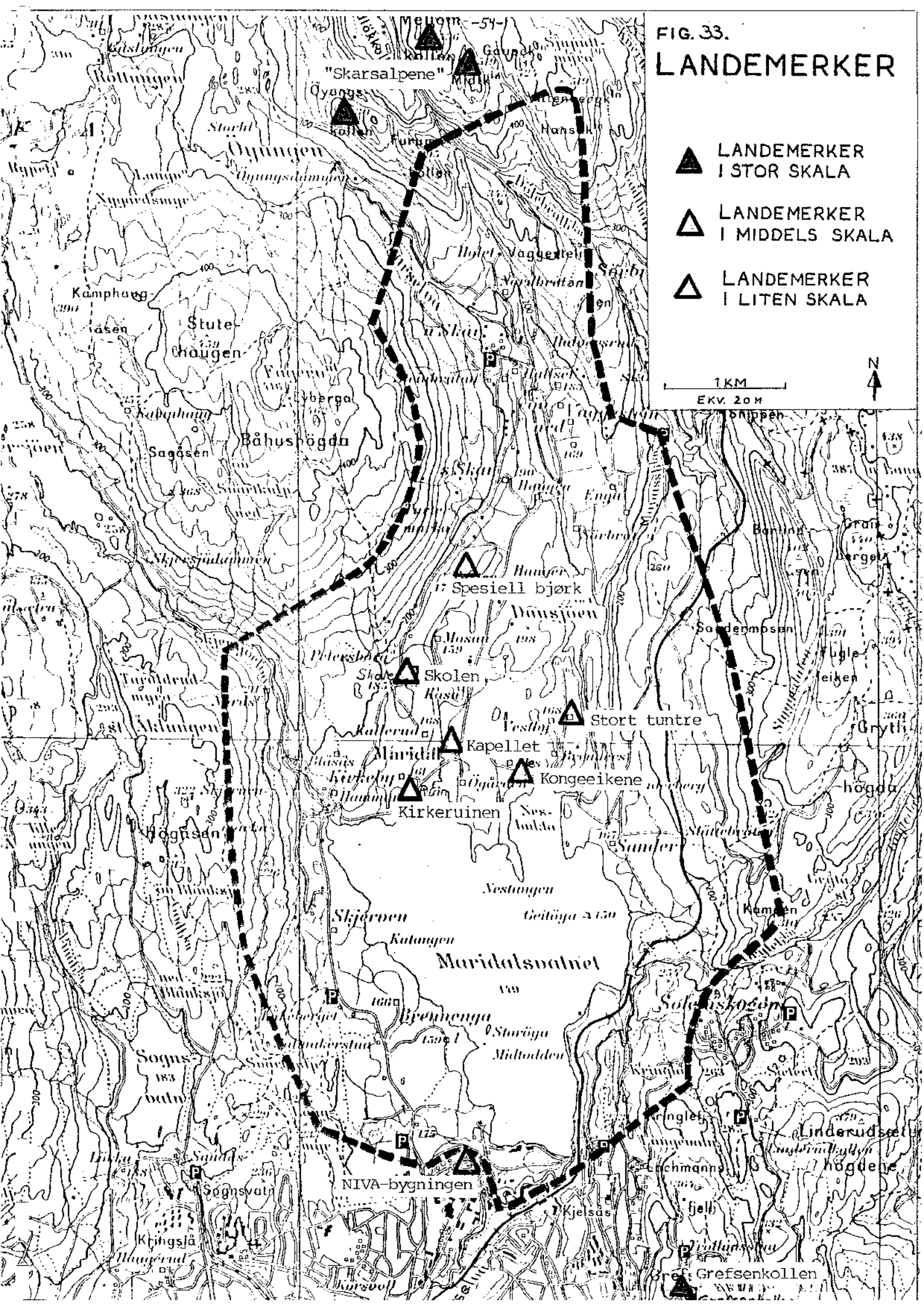
De fleste landemerkene er tegnet inn på fig.33.

Fig.31. Kongeeikene om vinteren. Nes gård i bakgrunnen.

Fig.32. Kongeeikene om sommeren med Maridalsvannet i bakgrunnen.

FIG. 33.
LANDEMERKER
LANDEMERKER I STOR SKALA
LANDEMERKER I MIDDELS SKALA
LANDEMERKER I LITEN SKALA
1 KM
EKV. 20 M
N
"Skarsalpene"
Spesiell bjørk
Skolen
Stort tuntre
Kapellet
Kongeeikene
Kirkeruinen
NIVA-bygningen
Grefsenkollen
Maridalsvatnet
Sognsvann
Kringsjå
Kjelsås
Linderudseter
Båhushøgda
Stutenhaugen
Oppsal
Sagåsen
Høgåsen
Nestangen
Skjærven
Sognsåsen
Grefsenhøgdene

Linjer, sammenhengende områder og enkeltobjekter

En annen måte å strukturere landskapet på kan være ved en inndeling i

1) Linjedrag
2) Sammenhengende områder
3) Enkeltobjekter

I Maridalen vil disse tre inndelingskriteriene komme til uttrykk ved henholdsvis

1) Randsoner, kanter, alléer, veier, elver
2) Jorder, vannflater, skogområder
3) Bygninger, fortidsminner, frittstående store trær.

Fig.34 viser et eksempel på en slik inndeling.

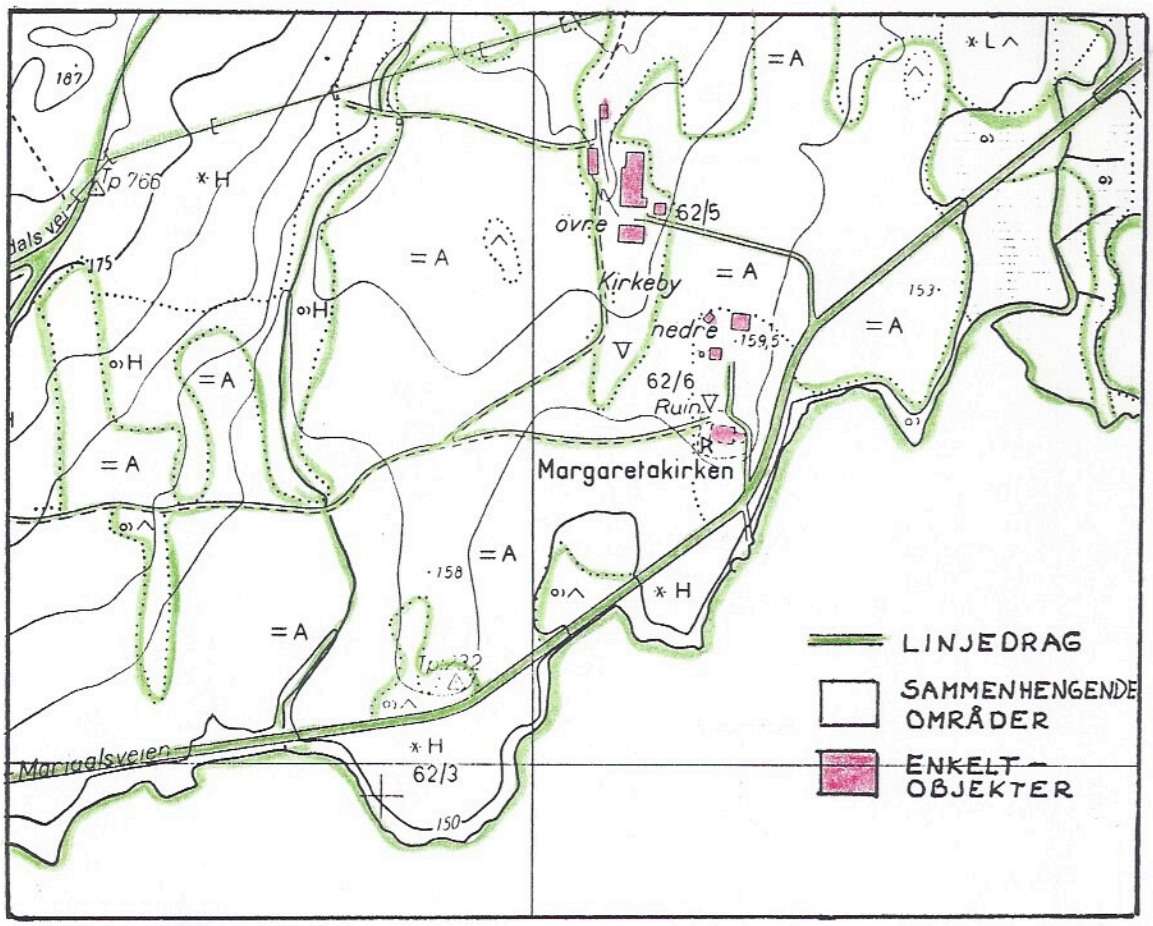

Fig.34. Eksempel fra området rundt kirkeruinen på inndeling av landskapet i linjer, sammenhengende områder og enkelt-objekter.

6. ESTETISK VURDERING OG LANDSKAPSOPPLEVELSE

6.1. MENNESKENES OPPLEVELSE AV LANDSKAP

For å kunne vurdere Maridalens landskapskvalitet og opplevelsesverdi er det viktig å vite litt om hvordan landskap og omgivelser oppfattes av mennesker.

Landskapet danner rammen om menneskenes liv, og menneskene påvirkes av sine omgivelser. Synssansen er meget viktig for opplevelsen av et landskap, men landskapets virkning på menneskene avhenger ikke bare av den visuelle oppfatningen. Den totale opplevelsen er basert på inntrykk fra alle våre fem sanser: syn, hørsel, lukt, smak og følelse. Gabrielsen (1971) uttrykker det slik:

> "Det visuelle inntrykk registerer kvantitative egenskaper i et landskap og sammen med de andre sanseinntrykk, danner det grunnlaget for vurdering av et landskaps kvalitative egenskaper".

En faktor av stor betydning for landskapsopplevelsen er den hastighet som mennesket beveger seg gjennom landskapet med. Med høye hastigheter oppfattes gjerne det som er stort og langt borte. Dersom farten settes ned, vil stadig mindre og mer nærliggende landskapselementer kunne skjelnes. Står betrakteren stille, vil alle deler i landskapsbildet, alt fra nærliggende detaljer til fjerne horisonter kunne oppfattes. Det er derfor av stor betydning for landskapsopplevelsen om man ferdes til fots, med sykkel, bil eller tog.

Begrepet persepsjon spiller en sentral rolle for landskapsopplevelse. I Aschehougs konversasjonsleksikon (1959) heter det at persepsjon er "den oppfatning og bearbeidelse av sanseinntrykk som ligger til grunn for vår meningsfylte opplevelse av omverdenen og oss selv". Persepsjon er altså like avhengig av hvordan sanseorganene og vi selv funksjonerer, som hvordan omgivelsene er.

Selve opplevelsen av landskapet (persepsjonen) vil avhenge av på hvilken måte hjernen bearbeider den mottatte informasjon. Et landskap oppleves ikke entydig - ulike mennesker vil oppfatte et landskap på forskjellig måte. Tidligere erfaringer, kunnskap, miljø og alder er faktorer som alle er med på å påvirke landskapsopplevelsen. Følgende sitater understreker nettopp dette:

> "Ofte, og særlig når de ytre påvirkninger er mangetydige, vil vår opplevelse av dem i stor grad være bestemt av vår innstilling og våre forventninger" (Aschehougs konversasjonsleksikon, 1959).

> "Holdningen til landskapet preges av tidligere erfaringer, d.v.s. det man er vant til" (Gabrielsen 1971, s. 52).

Videre vil samme person kunne oppleve et landskap på forskjellige måter avhengig av sinnstemning. Fines (1968) har trukket frem fem sentrale følelser som vil kunne forhøye eller minske opplevelsesverdier i et visst landskap: følsomhet, frykt, nysgjerrighet, forbauselse og ærbødighet.

Lynch (1965) mener at landskapet er den bakgrunn mennesker vurderer alle opplevelser opp mot. Landskapet gir muligheter til å orientere seg i forhold til både tid og rom. Dette gjør at landskapsopplevelse kan bringe inn viktige dimensjoner i menneskenes liv. Sorte (1971) utdyper dette:

> "Det är en obevisad truism at människan behöver kontakt med komponenter som förmedlar information om tidens gång och naturkräfternas spel utöver vad tekniska innrettningar som klockan, kalendern och termometern gär".

Han mener at landskapet er istand til å formidle slik informasjon.

Landskapet har alltid vært gjenstand for kunstnerens virksomhet, og kunstverk har nok i stor grad vært med på å prege menneskenes oppfatning av forskjellige landskapstyper (Appleton 1975).

På denne måten utgjør landskapet for mennesket ikke bare de synlige omgivelsene til enhver tid, men også en uløselig bestanddel av den åndelige og kulturelle identitet.

6.2. KRITERIER FOR VURDERING AV LANDSKAPETS ESTETISKE KVALITET OG OPPLEVELSESVERDI

De verdier som ligger i landskapets estetiske kvalitet, utgjør en del av landskapets egenverdi. Begrepet er definert av Feste og Oterholm (1973, s.2):

> "Den estetiske kvaliteten i landskapet utgjøres av de visuelle og andre sansemessige opplevelsesmulighetene."

Landskapet har altså en estetisk kvalitet (skjønnhet) som kan forklares ut fra ren sansepåvirkning, oppfatning og erkjennelse av omgivelsene. Dette forutsetter at den estetiske kvaliteten primært bestemmes av egenskaper ved selve landskapet (ytre stimuli), for eksempel ved et harmonisk samspill mellom former, farger og linjer. (Haakenstad 1976).

For å kunne beskrive og vurdere estetisk komposisjon er det en fordel å benytte mer eller mindre faste begreper. Her skal gis en oversikt over de vanligste kriteriene for vurdering av landskapets estetiske komposisjon. Beskrivelsene bygger i stor grad på Feste og Oterholm (1973) der ikke annet er presisert.

Variasjon vil si det samme som mangfold eller diversitet. Et variert landskap betyr at det landskapsbildet som vi oppfatter er satt sammen av mange deler, elementer eller byggestener. Disse har hver for seg mange uttrykksformer i farge, overflatestruktur, form og skala. Variasjonen øker med økende grad av sammensatthet i en gitt skala. Det største mangfoldet vil oppstå når alle elementene har ulik karakter (Solbu u.å.).

Variasjon i et landskap er meget vesentlig for opplevelsesverdien, og vil ofte være et positivt kriterium. Overdrevet variasjon vil imidlertid kunne medføre forvirring.

Ensartethet er det motsatte begrepet til variasjon. Den ytterste grad av ensartethet får vi når alle element er homogene, eller når et element er enerådende (Solbu u.å.). Overdrevet ensartethet kan føre til monotoni. Et ensartet landskap behøver ikke nødvendigvis å oppfattes som mindre verdifullt enn et variert landskap. Ensartete, storslagne landskap vil kunne gi spesielle opplevelser som et variert landskap ikke vil kunne skape.

Harmoni i et landskap vil si at delene passer sammen fra et positivt samklang- eller balanse-synspunkt. Samklang vil si at elementene forsterker hverandres virkning, eller står i et positivt forhold til hverandre. Balanse i et landskap vil si at landskapets enkeltdeler holder hverandre i likevekt. Små forskyvninger i det absolutt avbalanserte kan gi spenning.

Helhet henger nøye sammen med landskapets harmoni. Selv om landskapet kan spaltes opp i klare og entydige elementer som kan beskrives, vil disse vanligvis oppleves i en helhet. En helhet er imidlertid noe mer enn summen av de enkelte elementene. Elementenes rolle bestemmes ikke bare av deres egenverdi, men også av deres rang og plassering innenfor helheten (Solbu u.å.).

Helheten i et landskap er altså et uttrykk for hvor godt de ulike landskapselementene passer sammen, det vil si hvordan samspillet mellom dem er.

Kontraster i et landskap er viktig for å gi det liv og spenning (Litton & al. 1974). Kontrast defineres som grad av forskjell i uttrykksformen innen de enkelte grunnelementene i et landskap.

Et **kontrastrerende element** er et markert element som avviker fra helheten og som utgjør en mindre del av landskapet. Elementer med avvikende form eller overflatestruktur vil fremtre som kontrastrerende element. Det kontrastrerende element er lite i forhold til resten av landskapet. Landemerker vil ofte fremtre som kontrastrerende element.

Sterke kontrasterende elementer er bestanddeler som i sterk grad skiller seg ut fra det omsluttende landskapet. Styrken bestemmes både ut fra egenkarakter og plassering i landskapet.

Eggen og Solbu (1975) skiller mellom negative og positive kontrastrerende elementer. De positive elementene beriker landskapet. Landskapet ville vært "fattigere" dersom elementene fjernes. De negative elementene derimot er elementer som landskapet vil tjene på å miste, for eksempel en høyspentmast.

Historiske dybde i et landskap er beskrevet av Asheim (1975). Dybden har med tidsdimensjonen å gjøre, og med dette begrepet menes landskapets aldersfordeling både med hensyn til natur- og kulturminner. Dybden er en målestokk for i hvilken grad landskapsbildet er preget av henholdsvis ferske terrenginngrep og ung vegetasjon, eller gamle terrenginngrep og gammel vegetasjon. Dybden er med andre ord et uttrykk for våre muligheter til å oppleve fortid.

Landskapets historiske dybde er også et uttrykk for en særegen variasjonsrikdom som bare kan utvikles gjennom langvarige og uavbrutte naturprosesser.

6.3. EN REISE I MARIDALEN - LANDSKAPSKVALITET OG LANDSKAPSOPPLEVELSER LANGS NOEN BEVEGELSESLINJER

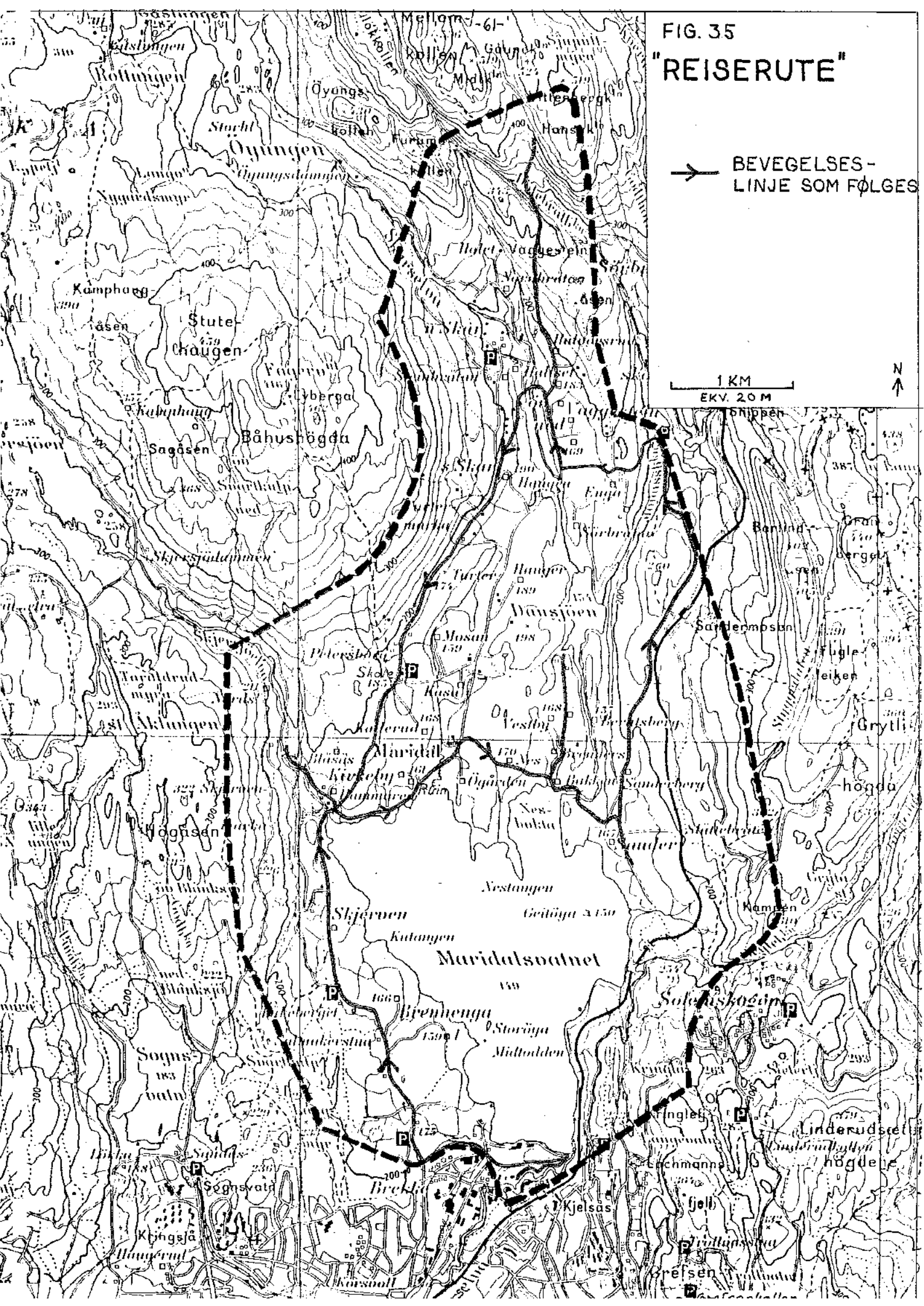
For lettere å kunne beskrive noen av de mange kvaliteter og opplevelsesmuligheter som landskapet i Maridalen har å by på, skal jeg i dette kapitlet følge noen beveglseslinjer og skildre landskap og opplevelser fra disse. Under reiseskildringen legges det vekt på bruk av verdsettingskriteriene som ble definert i forrige kapittel, og en god del bilder fra Maridalen skal presenteres. Sitater som viser ulike forfatteres opplevelser i området, vil også bli presentert. Fig.35 viser reiseruten gjennom dalen. Det henvises også til vedlegg 1 hvor Maridalens arealbruk og landskapets viktigste innslag er presentert i målestokk 1:10 000.

Reisen starter ved Akerselva på Kjelsås, ikke langt fra utløpet av Maridalsvannet. Her begynner Akerselva sin ferd mot storbyen og havet. En gang het elva "Frysja", et ord som på gammelnorsk sto for fossende, sprutende, skummende vann. Mellom Maridalsvannet og utløpsoset i Bjørvika har elva 20 fossefall, med stort og smått (Senje 1977).

Peter Christen Asbjørnsen skildrer en tur langs elvebredden i sitt "Kvernsagn" fra 1845 (Asbjørnsen 1932):

> "Når verden går mig imot, og det lar den sjelden være når den har noen leilighet, har jeg alltid funnet mig vel ved å ta en friluftsvandring som demper for min smule bekymring og uro. Hvad det var som hadde vært i veien denne gangen, husker jeg nu ikke mere; men det som står klart for min erindring, er at jeg en sommereftermiddag for noen år siden vandret oppover engene på østsiden av Akerselven med fiskestangen i hånden, forbi Torshaug og Sandaker gjennom Lillohagen til oset ved Maridalsvannet.
>
> Den klare luft, høilukten, gangen, fuglekvitteret og det friske drag ved elven, virket oplivende på mitt sinn. Da jeg kom over broen ved oset, helte solen mot åsranden; snart tendte den aftenskyene i brand, så de et øieblikk speilte sig i den blanke elv; snart brøt den igjennom skydekket og sendte ut en lysstrime, som dannet gylne stier i de mørke barskoger bak vannet. Efter heten om dagen førte aftenvinden med sig en forfriskende duft fra granene; og de hendøende toner av gjøkens aftensang stemte sinnet til vemod."

I Asbjørnsens fotspor følges elvebredden oppover mot oset. Nesten 150 år har gått siden han vandret her med sin fiskestang, og landskapets karakter har endret seg siden dengang.

FIG. 35
"REISERUTE"
BEVEGELSES-
LINJE SOM FØLGES
1 KM
EKV. 20 M
N
Maridalsvatnet
Maridal
Skjermen
Nestangen
Kjelsås
Sognsvann
Sognsvatn
Ullevålseter
Linderudseter
Båhushøgda
Stute-
haugen
Øyungen
Rotlungen
Vannsjøen
Akslungen
Høgnsen
Bjørnhenga
Solemskogen
Grytli
Kjelsåsfjell
Brefsen

Kverna som han skrev om, er borte, og bebyggelsen har spredt seg stadig nærmere oset. Området er blitt et typisk utbyggingsområde - det har mistet sin landlige, åpne karakter og fått et urbant preg.

Men til tross for forandringene kan elva fremdeles by på fine opplevelser. Det første stykket fra Maridalsvannet flyter den rolig i slake svinger mellom moreneryggene, og kan den dag idag virke beroligende på stressete byfolk. Optimistene kan rusle rundt med fiskestang, men fisket er ikke som i gamle dager.

Gamle bygninger, og rester etter kraftanlegg og sagbruk setter elvas funksjon i et historisk perspektiv. Senje (1977) slår fast at en tur langs Akerselva idag først og fremst betyr en tur gjennom industrihistorien.

En varm sommerdag ligger flere rolige kulper med byens reneste badevann og innbyr til en dukkert. Om vinteren kan disse by på helt andre kvaliteter, med rim og frostrøyk (fig.36).

Fig.36. Vinterstemning ved en kulp øverst i Akerselva.

Gangveien langs Akerselva går i bro over Brekkefallet. Her stuper fossen rett ned over damkanten. Vannmassene buldrer og spruter, og det er et flott og forfriskende syn, både sommer og vinter.

Ved utløpet av Maridalsvannet følges en gangvei vestover til Maridalsveien. På 1940-1950-tallet ble de åpne jordene nord for Brekke gård tilplantet med gran, og skogen har vokst seg høy og tett siden dengang. Selv om disse plantefeltene har lukket igjen landskapet og stedvis hindrer utsikt, kan det allikevel være positivt å ha en skjerm, en slags buffersone og avgrensning mot byen i syd.

Videre nordover langs Maridalsveien er også landskapet lukket. Granskogen står tett på begge sider av veien og gir et ensartet preg. Ved Engelsrud åpner imidlertid landskapet seg. Den lille plassen ligger som et positivt kontrastrerende element i landskapsbildet. De små rødmalte husene skiller seg klart fra omgivelsene og gir et helt annet inntrykk enn industri- og boligbebyggelsen ved Brekke (fig.37). På begge sider av veien ligger jorder avgrenset av skogkanter med stort innslag av løvtrær. Landskapet er variert og innbydende. Den reisende har fått sin første smakebit på kvalitetene i Maridalen.

Fig.37. Husene på Engelsrud.

Maridalens beliggenhet tett inntil Norges største befolkningskonsentrasjon er i seg selv med på å styrke landskapsopplevelsen. De fleste som kommer til dalen har først reist gjennom deler av Oslo. Etter å ha passert noen skogstrekninger, åpner landskapet seg gradvis for til slutt å ligge foran den reisende som en egen verden - åpen og vennlig.

Kontrasten til storbyen er stor. Landskapet er med ett blitt "landlig". Nettopp denne enorme kontrasten mellom byens trafikk, mas og støy og Maridalens rolige og vennlige landskap og opprinnelige preg, gjør opplevelsen av dalen ekstra sterk. Flere steder aner man byen i syd, - bebyggelsen tegnes av mot Grefsenåsen og horisonten. Dette lille gløttet mot byen er på mange måter med på å forsterke opplevelsen av Maridalen som en kontrast til storbyen.

Forfatteren Hans Henrik Schreiber Schulze har i sine "Utvalgte skrifter" lagt en av sine historier til Maridalen. Allerede den gang var opplevelsen ekstra stor for de som kom fra byen. (Historien er gjengitt i Maridalens Venners årskrift 1973).

> "I søndags var det en stor udflugt til Maridalsvannet, hvori en hel del badegjæster toge del(---). Maridalen har du vel selv seet eller hørt beskrive, så jeg behøver kun at sige dig, at der er liten indsjø, en halv mil lang, med venlige omgivelser af dyrkede marker nede ved bredderne, hvorfa de mørke, skogklædte aaser hæve sig op. Landskabet ligner hundrede slige heroppe i Glommedalen, kun at visse partier hos os i regelen er større og videre. Men for byfolk, og folk der vestfra, hvor naaleskogene ikke ere så almindelige, er udsigten henrivende, og stemningen i vort selskab var derfor ypperlig."

På et jorde et stykke forbi Engelsrud står en gammel allé av bjørk og ask. Trærne er i dårlig stand, men trerekkene skiller seg markert ut fra jordene omkring. Opprinnelig førte denne alléen ned til Stubberud gård som ble revet i 1975 på grunn av drikkevannsrestriksjonene. Nå står alléen der og forteller et lite stykke av dalens historie samtidig som den gir landskapet dybde og variasjon (fig.94).

På disse jordene er det ikke uvanlig å se elg. Nettopp dette området er et yndet tilholdssted for elgen særlig om vinteren, og løvtrærne bærer tydelig preg av vinterbeiting.

Flere steder på veien passeres markerte knauser med store furuer. Etter at husdyrholdet nå er opphørt, gror imidlertid knausene igjen med kratt. Vekslingen mellom gran, furu, løvtrær og åpne jorder byr hele veien på varierte synsinntrykk og opplevelser. Knausene understreker denne mosaikkstrukturen i landskapet.

Denne vekslingen mellom åpent og lukket landskap er typisk for Maridalen. En ferd langs veiene i dalen vil generelt by på varierte synsinntrykk og opplevelser på grunn av den stadige vekslingen mellom åpne rom med dyrket mark og vid utsikt - og trange passasjer med tett skog på begge sider.

I svingen ved Berg står rester av en gammel allé på venstre side av veien. Her er det naturlig å stoppe opp. Østover åpner landskapet seg ned mot Maridalsvannet for første gang. På en klar sommerdag lyser det blått mellom hvite bjørkestammer. Bjørkestammene i forgrunnen står i kontrast til de mørke granene som rammer inn utsikten. På den andre siden av vannet skimtes kapellet som et landemerke. Sikten over selve vannet er imidlertid stedvis begrenset av tett løvtrevegetasjon i randsonen.

Om våren danner hvitveis et teppe mellom bjørkeleggene (fig.38). Rundt St.Hans er hvitveisteppet avløst av en fargerik blomstereng, med mye storkenebb. Denne engen danner en fin forgrunn til utsikten over dalen (fig.39). For opplevelsesverdien er slike rester av gammel slåtteng av stor betydning. I Maridalen finnes de bare noen få steder. Artsrikdommen er stor, og engene byr på utallige variasjoner i fargeprakt.

Fig.38. En maidag med hvitveis og nyutsprunget løv.

Fig. 39. Blomstereng ved St.Hanstider. Kapellet skimtes på den andre siden av vannet.

Neste stopp er i bakken før Skjerven gård hvor dalen for første gang åpner seg ordentlig foran den reisende. Her er en storslagen panoramautsikt med fri sikt over jordbrukslandskapet med kirkeruinen og innsjøen. De skogkledte åsryggene danner en fin bakgrunn i landskapsrommet. I pent vær ligger den sydvendte dalen badet i sol. Utsikten er harmonisk, med jevne, store linjer og en fin balanse mellom de ulike vegetasjonstypene (fig.40).

Fig.40. Et åpent og harmonisk landskap med Maridalsvannet i sentrum.

Midtpunktet i landskapet er Maridalsvannet. Vannet er beskrevet som "smykket i den fagre Maridal", og det med rette. Vannflaten utgjør rundt 3/4 av gulvet i det sentrale landskapsrommet. Denne spesielle situasjonen med vannet som midtpunkt i et vel avgrenset landskapsrom, er en av de viktigste faktorene som landskapsmessig sett plasserer Maridalen i en særstilling.

Det er nærliggende å reflektere litt omkring vannets sentrale rolle i landskapsbildet. Det kan virke som om vann har en egen evne til å oppfylle noen av menneskenes viktigste behov for estetisk opplevelse. Maridalsvannet gjør landskapet komplett. De jevne strandlinjene med randsoner avgrenser vannet fra resten av dalbunnen. Med sin flytende natur danner vannflaten en kontrast til det faste landarealet slik at den oppfattes som en sammenhengende enhet. Denne enheten danner midtpunktet i landskapet og tiltrekker seg oppmerksomheten.

Vannet gir også variasjon, dybde og perpektiv i landskapet. Dets reaksjon på vær og vind, lys og skygge, gjør det til et levende innslag. Variasjonen avhenger ikke bare av vannet i seg selv. Landskapselementene omkring, deres komposisjon og speiling under bestemte værforhold, virker sammen med vannet

til et komplett landskapsbilde. Fuglelivet som knytter seg til vannet og strandflaten gir også økt variasjon og opplevelsesrikdom.

De besøkende som kommer til Maridalen møtes med et skilt hvor det står "Velkommen til byens drikkevann". Dette at vannet er drikkevannskilde for Oslo gjør at det forbindes med noe av høy kvalitet - noe rent, klart og friskt. Dette aspektet er på sin måte med på å høyne opplevelsesverdien.

Om vinteren gir vannet et helt annet inntrykk. Den levende, glitrende vannflaten er omgjort til en hvit flate som ikke skiller seg særlig ut fra de slake jordene omkring. Fra å være et variert landskap om sommeren, blir vinterlandskapet fattigere på variasjon. Likevel byr den store, hvite vannflaten på opplevelser. På ettervinteren gir de hvite flatene rene påskestemningen når dalen ligger badet i sol, og skispor krysser både jorder og vann. Sett mot de skogkledte åsene danner vannet og jordene en klar kontrast. Randsoner langs vannkanten og langs bekkedrag krysser den hvite flaten og deler den opp (fig.41).

Fig.41. Vinterlandskap ved Maridalsvannet. (Samme standpunkt som fig.40, men tatt med telelinse.)

"Den lengste hagen i Norge" har Skaarer (1986) kalt veikantene. Sommerstid er veikantene i Maridalen gode eksempler på dette. Maridalsveien ved Skjerven er et av områdene der veikanten virkelig minner om en hage (fig.42). Veikantene bør imidlertid nytes ved lav hastighet. Sykler eller går man langs veien, er mulighetene for nærkontakt med plantelivet best. Veikantene er ofte mer blomsterrike enn områdene rundt. Dette er særlig typisk for et jord- og skogbrukslandskap som det i Maridalen.

Fig.42. Veikant i fullt flor ved Skjerven gård.

Reisen fortsetter forbi Skjerven gård. Landskapet er åpent på begge sider av veien og med relativt få randsoner. De store jordene kan gi et visst inntrykk av stordrift - i alle fall sammenliknet med de fleste andre steder i dalen.Om sommeren virker allikevel landskapet variert, noe som i stor grad skyldes fargevariasjonen. Gule og grønne jorder, blått vann, grønne løvtrær, mørke åser og rødlilla geitrams langs veien gir tilsammen et fargerikt inntrykk (fig.42 og 43).

Fig.43. Fargevariasjoner om sommeren ved Skjerven.

Veien går så i bro over Skjærsjøelva. Broen ble bygd i 1880-årene og er et kunststykke i seg selv (fig.44). Utvidelsen av veien har imidlertid gitt den et ganske ordinært preg sett fra veibanen.

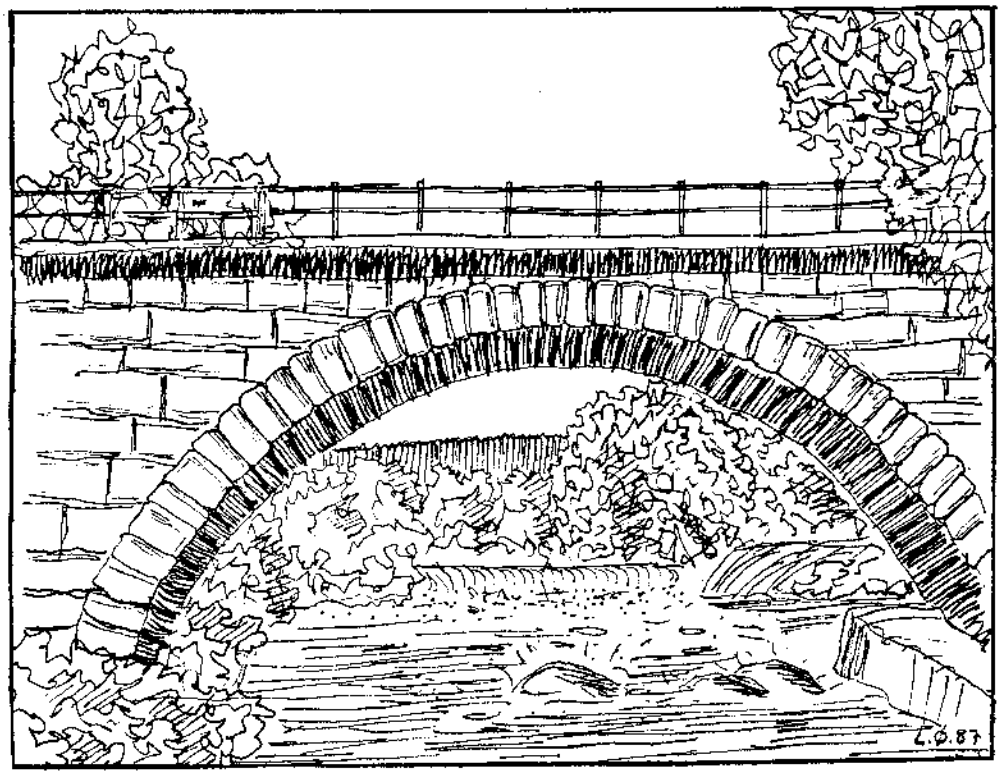

Fig.44. Broen over Skjærsøelva.

Etter å ha passert broen tas en avstikker opp langs Skjærsjøelva. Elvebruset høres tydelig fra de mange små strykene. Rennende vann er et sterkt innslag i landskapsbildet - et positivt kontrastrerende element som har stor opplevelsesverdi. Opplevelsen av elva forsterkes av bruset og klukkingen. Rennende vann er et levende innslag i landskapet som byr på stor variasjon. Variasjonen uttrykkes gjennom bevegelse, lyd og endringer i elveleiets form (fig 45).

Til tross for variasjonen representerer elva en gjennomgående og sammenbindende enhet i landskapet. Skjærsjøelva knytter Maridalen til vannene innover i Nordmarka. Gregersen (1948, s.129) opplevde det også slik engang tidlig i dette århundre:

> "Ved firetiden nådde vi broen nedenfor Maridalshammeren. Elven var stor etter regn og tøvær. Fossen ved Hammeren sendte under full musikk ned mot Maridalen vannmassene fra Skjærsjøen, Bjørnsjøen, Fyllingen, Hakloa, Sandungen, Katnosa og alle de mindre, vidunderlig deilige, skogkranste innsjøene...."

Videre oppover langs elva finnes flere rester etter gammel virksomhet. Ved Møllestuen ligger ruinene etter jernverket fra 1700-tallet, Stangjernshammeren. Her gikk Ankerveien i bro over elva. Denne broen var et yndet motiv for ulike billedkunstnere (se fig. 9, av J.C.Dahl), men idag finnes det ingen rester etter den.

Langs den vestlige bredden vokser en edelløvskog av typen gråor-heggeskog. Denne lokaliteten er spesielt godt utviklet og med urskogspreg. Bestanden er blant de fineste utformingene av denne vegetasjonstypen i Oslo, og har regional verneverdi (Rustan og Bronger 1984). Om våren når heggen blomstrer, er det en fin duft langs elvebredden.

De gamle plassene Steinsrud og Nordseter ligger som små dyrkete øyer i skoglandskapet på vestsiden av elva (fig.45). På Steinsrud finnes en slåtteng med tradisjonell plassering omgitt av et steingjerde. Et slikt innslag høyner landskapskvaliteten og opplevelsesverdien fordi det tilfører kulturlandskapet et preg av opprinnelighet.

Fig.45. Skjærsjøelva med plassen Steinsrud i bakgrunnen.

Grusveien følges så tilbake nedover til Maridalsveien og ferden går videre mot Kirkeby og Margarethakirkens ruiner (fig.46).

Fig.46. Kirkeby-gårdene og kirkeruinen.

Helt siden omkring år 1250 har den gamle kirkeruinen ligget som et fast landemerke, mens bosetting og sosiale strukturer har vært under stadig forandring. Idag står bare deler av de grove steinmurene igjen som et malerisk innslag i landskapet. Maridalsvannet ligger blinkende nedenfor ruinen, og skogkledte åsene danner en fin ramme omkring.

Ruinen vitner fremdeles om at den har spilt en sentral rolle i Maridalens liv som dens åndelige midtpunkt. Fantasien begynner umiddelbart å danne seg bilder av kirken og menneskene den gangen den var i fullt bruk. Murene danner et landemerke med stor identitet og styrke. Ruinen påvirker, tross sin beskjedne utforming, hele det omkringliggende området ved å gi det et historisk perspektiv - landskapet får stor historisk dybde.

Et artsrikt tørrengsamfunn omgir kirkeruinen. Dette vegetasjonsbildet danner en historisk forsvarlig ramme rundt ruinen fordi det sannsynligvis ikke er så svært forskjellig fra det vegetasjonssamfunnet som preget kirkebakken i gamle dager.

En faktor som imidlertid reduserer kvaliteten noe i dette særegne landskapsbildet, er en tett vegg av plantet gran langs vannkanten nedenfor kirkeruinen (fig.47). På avstand ser det nesten ut som om granplantefeltet "pakker inn" ruinen og stenger den inne. Grantrærne danner med sin tyngde og mørke farge et negativt kontrastrerende element som dominerer området og konkurrerer med kirkeruinen.

Fra kirkeruinen hindrer grantrærne utsyn over vannet. Trærne skjermer også utsikten til ruinen fra andre deler av dalen. I stedet for det tette granholtet burde det vært en lys, åpen randsone av løvtrær som gled naturlig inn i jordbrukslandskapet og åpnet det mot vannet.

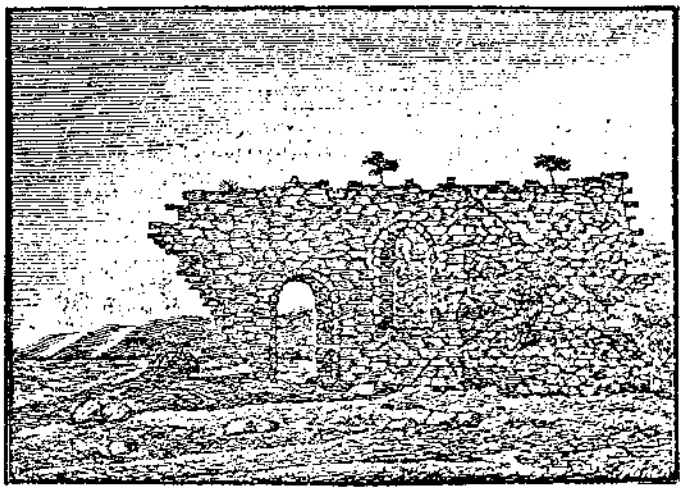

Fig.47. Kirkeruinen og granplantefeltet.

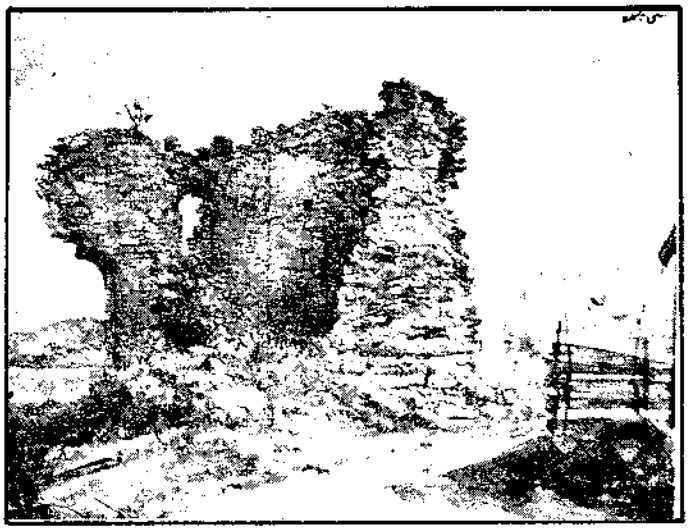
Mange kunstnere, kjente og ukjente, har latt seg inspirere av kirkeruinen. Her er noen fremstilinger fra forrige århundre (fig.48, a-d):

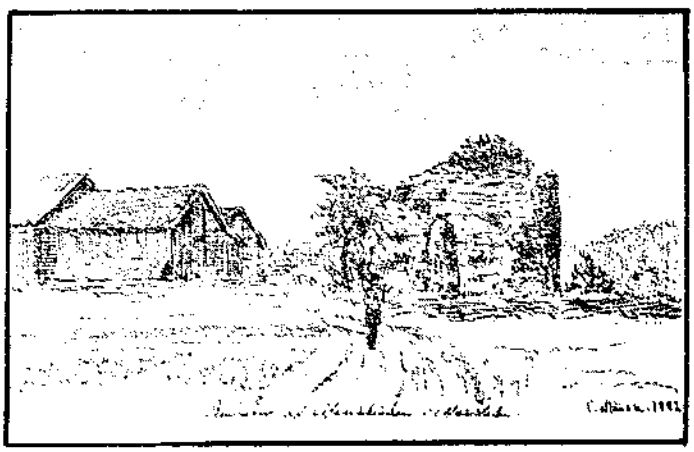
a. Eldste kjente tegning av ruinen "St.Mariæ Kapell" tegnet av professor Gregers Fougner Lundh i 1823.

b. Illustrasjon i "Billed-Magasin for Børn" i 1839

c. Kirkeruinen tegnet av J.C.Dahl i 1844.

d. Ruinene av "Maria-kirken" tegnet av Edvard Munch i 1882.

Fig.48.

Maridalsveien følges så forbi det velutviklete våtmarksområdet ved Lautiabekkens utløp. Dette er et omfattende våtmarksområde som har stor betydning for dyrelivet.

Ved kapellet følges Greveveien østover. I veikanten ved Nes gård står de fire kongeeikene (fig.49) som et visuelt landemerke og som symboler på kontinuitet bakover i tiden. Christophersen (1957, s.132) bruker eikene som landemerke når han kommer over Maridalsvannet på ski:

> "Jeg tar peiling på den praktfulle eikeklynge i bakken under Nes gård. Grenene tegner seg nakne og sterke mot den klare nordhimmelen."

Den samme Christophersen skriver i en artikkel i Verdens Gang 25.april 1953:

> "Tett ved veien i bakken opp mot Nes står en klynge av fire, praktfulle, sammenvokste eiketrær. På avstand ser de ut som ett tre, så harmonisk avstemt er de... De tar seg ypperlig ut mot en solfallshimmel med drivende skyer. Da blir de et bilde på evigheten i tiden..."

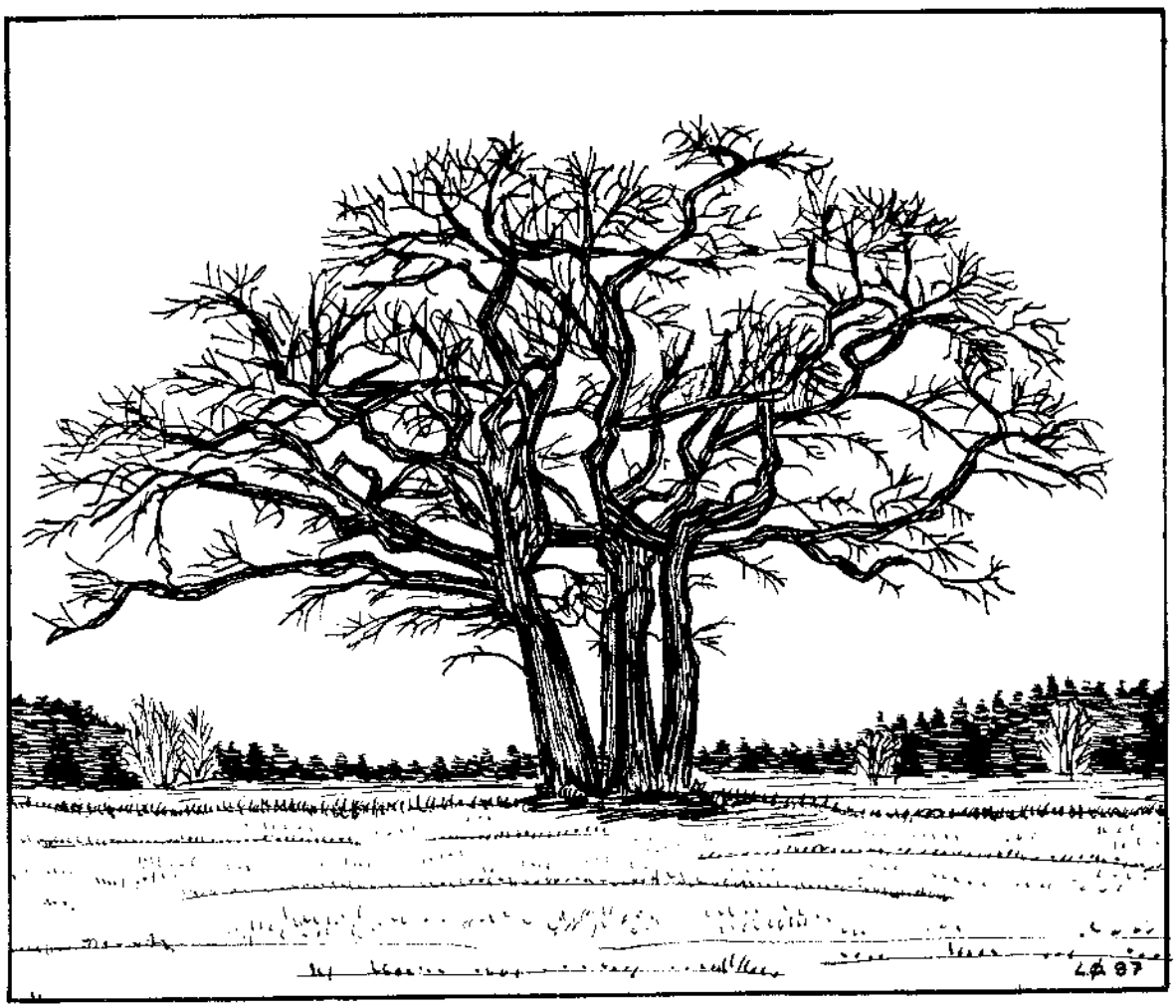

Fig.49. Kongeeikene.

Etter at kongeeikene er passert, tar det snart av en smal grusvei nordover mot Dausjøen. Denne fører til noen av Maridalens fineste områder. Først passeres en storvokst, vakker bjørkehage som vokser på begge sider av veien (fig.91). Bjørkehagene er typiske eksempler på gammel kulturmark, og de er attraktive elementer i landskapet.

Ved enden av bjørkehagen åpner landskapet seg til et middels stort landskapsrom avgrenset av myke skogkanter med stort løvtreinnslag. I øst danner bergveggen langs Skarselva en markert kant. Om denne skriver Christophersen (1957, s.133):

> "På østsiden av Skarselva hever bergveggen seg steilt opp, det villeste parti i all Maridalens ynde. Den korte elvestubben mellom Dausjøen og Maridalsvannet er både romantisk og omskiftelig. Først er elveløpet trangt og vilt, som en typisk fløtningselv langt inne i Nordmarka. Men lenger nede renner den vesle elven stilt som en dansk å".

Syd i landskapsrommet er det en åpning der Maridalsvannet kan skimtes. Horisontlinjene er slake og jevne, men brytes i syd av NIVA-bygget som opptrer som et kontrastrerende element og et landemerke i stor skala som folk kan orientere seg etter. Det er langt borte og har dermed liten styrke (fig.29).

Neskroken er fellesnavnet på hele dette området mellom Nes og Dausjøen. Her ligger det idag seks småbruk som alle har vært husmannsplasser under Nes gård. Området skiller seg klart ut som et eget distrikt. Det som særpreger dette landskapsrommet er husmannsplassene. Her ligger fire plasser, Bakken, Brenners, Vestby og Sittpå spredt i landskapet. Hver plass består av tre til fem små rødmalte hus. Gjentakelsen av disse små, ensartete husgruppene gir landskapsbildet en balansert og harmonisk oppbygging.

Plassen Sittpå, med sitt store fine tuntre, utgjør midtpunktet i landskapsrommet (fig.50). Veien går gjennom tunet og deler plassen i to. I gamle dager gikk en vintervei mellom Kristiania og Hadeland forbi Sittpå. Plassen har fått navnet sitt fordi der kunne kjørekaren sette seg på lasset igjen enten han hadde kommet oppover bakken fra Dausjøen eller opp bakken fra Maridalsvannet (Christophersen 1957).

Kulturlandskapet i landskapsrommet er i mindre skala enn rundt Maridalsvannet. I kanten av jordene finnes gammel kulturmark med rester av slåttenger og hager, og landskapet virker typisk for tidligere tiders jordbruk. Husmannsplassenes opprinnelige preg og tradisjonelle plassering på relativt marginal mark forteller om den gamle sosiale og økonomiske strukturen. Plassene hørte under Nes gård som selv ligger med store jorder utover noen av de fineste leirslettene ned mot Maridalsvannet.

Det småskalapregete jordbrukslandskapet sammen med husmannsplassenes opprinnelige preg og plassering gir området en meget stor historisk dybde.

Fig. 50. Den gamle husmannsplassen Sittpå.

Veien videre nordover mot Dausjøen går først et par hundre meter gjennom tett skog, noe som får den reisende til å føle seg langt utenfor allfarvei. Helt inn mot Dausjøen ligger så de to små husmannsplassene Vårnhus (fig.51) og Nordby (fig.52) i et lite landskapsrom som med rette kan kalles "Maridalens perle". De små røde husene ligger omgitt av små åkerlapper, oppstikkende bergknauser med beitepreg og rester av slåttenger. Landskapet er rolig og harmonisk, men likevel variert på grunn av småskalapreget. På et slikt sted føles storbyen milevis unna.

Fig. 51. Den gamle husmannsplassen Vårnhus.

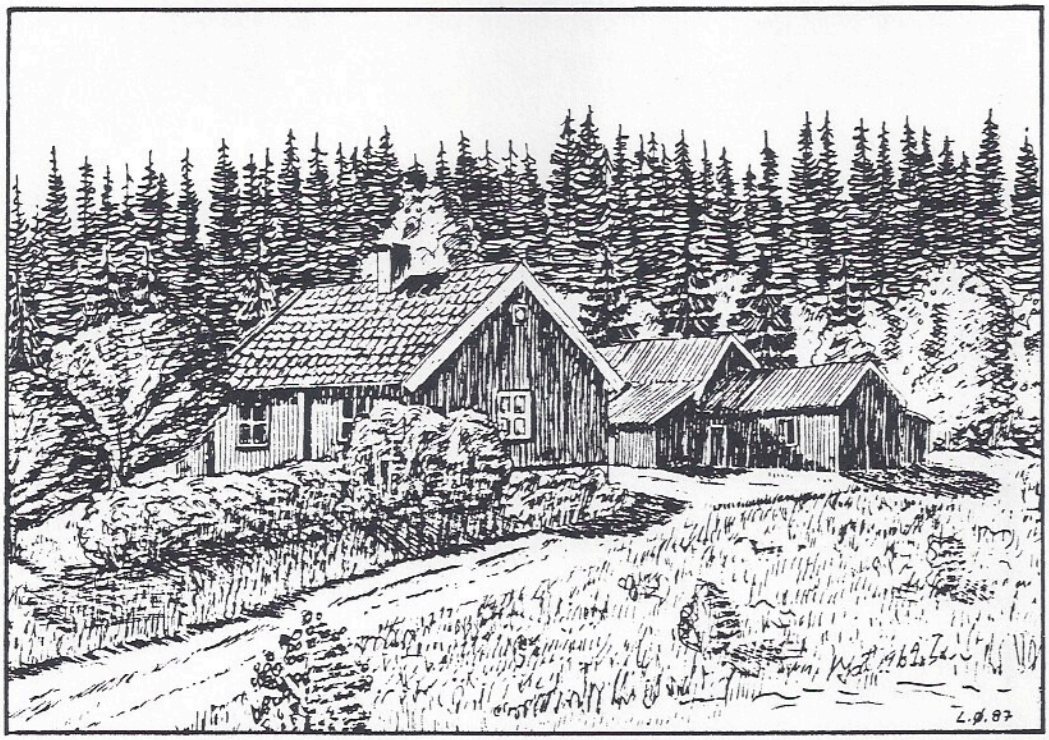

Fig. 52. Den gamle husmannsplassen Nordby.

Nord for Vårnhus og Nordby ligger Dausjøen (fig.53). Denne innsjøen har en helt annen karakter enn Maridalsvannet. Landskapsformene langs vannkantene er mer dramatiske med tildels bratte flåg og fjellsider. Barskogen står tett langs bredden og lukker igjen landskapsrommet.

Dausjøen er en vakker innsjø, men den virker ikke så innbydende som Maridalsvannet. De delvis bratte terrengformene og de tette mørke granveggene langs øst- og vestsiden gir landskapet et preg av spenning og kontrast mer enn harmoni og ro. Christophersen (1957, s.133) beskriver Dausjøen som

> "Maridalens skjulte hjerte som pumper Nordmarkas livgivende vann ned i Maridalsvannet."

Fig. 53. Dausjøen.

Etter å ha hilst på dette "skjulte hjertet" i Maridalen går ferden tilbake til Greveveien, som følges videre mot Sander. Dette området byr på store kvaliteter, først og fremst på grunn av det store innslaget av edle løvtrær, særlig ask. Langs flere bekkedrag krysser vegetasjonsbelter jordene. Disse deler opp landskapet og gir det spenning og variasjon. Det store innslaget av løvtrær gir et meget frodig preg av stor estetisk verdi (fig.54).

Tunet på Sander ligger dominerende i landskapet, med god utsikt over Maridalsvannet. Sander er en av de første gårdene som ble ryddet i Maridalen (se kapittel 4). Drengestua er gårdens eldste bygning. Denne har en gårdsklokke på gavlen som gir den et karakteristisk preg (fig.54).

Her på Sander finnes det også mindre områder med gammel kulturmark. Det store innslaget av ask i en beitehage gir denne en sjelden utforming. På gården holdes det flere hester som utgjør et attraktivt innslag i landskapet, samtidig som de er med på å holde noe av beitepreget vedlike (fig.54). Dette er medvirkende til å sette området rundt Sander i en særstilling.

Fig. 54. Landskapet ved Sander gård har et frodig preg. Hestehagene er også karakteristiske for området.

I begynnelsen av 1800-tallet hadde gården hele syv husmannsplasser og var en av de største gårdene i Maridalen (Jahnsen 1972c). Det var nok ikke tilfeldig at Maridalsvannet tidligere ble kalt Sander Søe. Den gamle sosiale strukturen setter fremdeles sitt preg på landskapet. Husmannsplasser og rester etter slike plasser ligger i utkanten av jordene og setter området i et sosialhistorisk perspektiv.

Fra Sander går veien videre nordover langs Greveveien gjennom en tett, mørk granskog som ikke byr på så store opplevelsesmuligheter sett fra veibanen. I knutepunktet ved Movannsbekken følges så Sandermosveien vestover forbi Enga og ned til Maridalsveien.

Langs Maridalsveien går ferden mot Skar gjennom et vekslende, halvåpent jord- og skogbrukslandskap, ikke så ulikt landskapet lenger syd i dalen. Likevel har dalføret endret karakter, og omgivelsene her i nord gir et helt annet inntrykk på den reisende. Landskapsrommet er betydelig smalere sammenliknet med det åpne vennlige landskapsrommet i syd. Horisontlinjene ligger nærmere hverandre og landskapet virker mer lukket.

Landskapsopplevelsen er mindre intens og variasjonsrik fordi innslaget av vann mangler. Skarselva renner riktignok i dalbunnen vest for veien, men den er omgitt av tett, frodig løvskog og krattvegetasjon.

I nord danner "Skarsalpene" fondveggen i Maridalens dalføre (fig.28). De høye, bratte kollene danner en markert avslutning på landskapsrommet. Mellomkollen som er høyest, når hele 546 m over havet. Det er nok dette området som på 1800-tallet gjorde et sterkt inntrykk på Herre (1947, s.98):

> "Når man lar seg sette over vannet fra Brekke i Maridalen, er man snart inne i de villeste fjelltrakter som finnes rundt Christiania i en avstand av seks, åtte mil."

I øst reiser Vaggesteinkollen seg mot himmelen (fig.55). (Kartverket som er brukt i denne oppgaven kaller denne kollen for Vittenbergkollen.) Gregersen (1948, s.129) vandret samme veien tidlig i dette århundre:

> "Vi gikk hurtig videre henimot Skar. Vaggestenskollens bratte skrenter tindret i det klare sollyset."

På Vaggesteinkollen har skogvesenet lagt ut et skogreservat. Dersom man har mot på å forsere de bratte bakkene, vil dette området by på sterke inntrykk og stemninger. Størrelsen på reservatet er bare 720 mål. Men likevel er det en opplevelse å vandre i denne skogen. Ryvarden (1985, s. 46) forteller om reservatets særegenhet:

> "Det er noen få merker etter tidligere hogst, men ellers er skogen overlatt til seg selv og naturens egne krefter. Storstammet og mørk granskog veksler med flåg og lysåpne partier på sørsiden med en praktfull utsikt over den fagre Maridal. Først når de gamle kjempene faller, enten ved vind eller soppangrep, faller det lys ned på skogbunnen og unge krefter kan slippe til. Stammene ligger på kryss og tvers og danner et eldorado for dyr som liker å

> holde seg litt i det skjulte. De mange døde trærne er også livsnødvendige steder for hullrugere som hakkespetter, meiser og svarthvit fluesnapper for å nevne noen. Inne i granskogen er bunnfloraen nokså enstonig med blåbær og mose. Det svake lyset som faller inn mellom det tette baret er så dårlig at det knapt er andre som kan makte å leve her i dette skyggelandet. Langs myr og sig blir det imidlertid rikere, og spesielt på vestsiden av skogreservatet er det en fin flora med en del varmekjære urter som klorer seg fast sammen med ask, lønn og alm."

Ryvarden forteller videre om det rike dyrelivet her i skogreservatet. Naturskogen gir rom for stor variasjonsrikdom og mange økologiske nisjer. Helt spesielt for området er noen svært sjeldne sopper som bare etablerer seg på riktig gamle trær.

Den sterke opplevelsen av uberørthet står sentralt ved en vandring på Vaggesteinkollen. Skogområdet er et typisk eksempel på den landskapstypen som er skildret i gamle eventyr, sagn og skildringer. Johannes Dahl skriver i sin bok "Nordmarka" (1942, s. 108) om den spesielle følelsen det er å komme til en slik skog som oppfylte alle hans forventninger:

> "Jeg fikk straks en følelse av å være hjemme, for alt var slik jeg hadde drømt. Det var liksom jeg kjente alt sammen før... En følte seg nærmere gamle tider med eventyr og sagn om underlige hendelser i skogen."

Fig. 55. Vaggesteinkollen med Skarselva i forgrunnen.

Ferden sydover fra Skar følger Gamle Maridalsvei. Veien er enkelte steder flankert av gamle trerekker og steingjerder, og har i stor grad preg av en gammel bygdevei. Steingjerdene er imidlertid ikke lette å få øye på fordi de flere steder er dekket av krattvegetasjon.

Tuftene etter gamle Turter gård er verdt en stopp. Husene her ble revet i 1971 av hensyn til drikkevannsrestriksjonene. Hovedbygningen var oppført i år 1835 i ren empire-stil. Fig.11 a viser gamle Turter gård. Idag ligger området som en åpen plett i skogen. Store asker og frittstilte hagegraner markerer tunet, og jordene ligger som åpne flater sydover. De mange store frittstilte trærne gir området et parkpreg.

Gårdens gamle beitehage er kjennetegnet ved en flott og karakteristisk stuvet bjørk som har vært brukt til lauving i gamle dager. Bjørka ble topphogd eller "hamlet" da den var ung, og gjennom langvarig skjæring av unge skudd har den utviklet sin karakteristiske "kandelaberform" (fig.56). Trærne på Turter står igjen som landemerker i liten skala, og som symboler på tidligere tiders bosetting.

Fig. 56. Den "kandelaberformete" bjørka på Turter.

Veien sydover dukker igjen inn i skogen, og landskapet åpner seg ikke ordentlig igjen før ved en rasteplass ovenfor Hammeren. Rasteplassen er omgitt av en velstelt, lysåpen bjørkehage med en fin utforming som virkelig innbyr til en rast.

Dette er et av Maridalens fineste utsiktspunkter (fig.57 og 58). Dalen ligger åpen og vennlig foran den reisende. Det vide panoramautsynet over det glitrende vannet, jordene omkring og de jevne skogkledte åsryggene gir et storslagent inntrykk.

Denne bjørkehagen med utsikt over "den fagre Maridal" er siste stopp på reisen. Herfra går turen tilbake til byen som skimtes syd i horisonten.

Fig.57. Utsikt sydover fra rasteplassen på Hammeren en sommerdag.

Fig.58. Om vinteren har utsikten ovenfor en noe mer ensartet karakter, blant annet med mindre fargevariasjon.

6.4. HELHETSINNTRYKK - DET HALVÅPNE JORD- OG SKOGBRUKSLANDSKAPET

Samlet vurdering av landskapet

Selv om landskapet i Maridalen kan spaltes opp i ulike elementer, opptrer disse i et samspill med hverandre som danner en helhet. Dette helhetsinntrykket står sentralt ved opplevelsen av landskapet i Maridalen.

Dalen utgjør et vel avgrenset landskapsrom der de ulike elementene inngår i et ordnet og harmonisk samspill. De omkringliggende skogsarealene danner en ytre samlende ramme og en fin bakgrunn for jordbruksområdene. Maridalen fremtrer som en arealmessig enhet hvor skogen og jordbruksarealene utgjør hovedkomponentene. Området er tilnærmet uforstyrret av vår tids inngrep.

De rolige landskapsformene med store, myke linjer og glidende overganger gir et landskapsbilde med god balanse der formene holder hverandre i likevekt. Dette gir dalen et overordnet rolig preg. Uten å bryte dette harmoniske helhetsbilde forskyves balansen i landskapet av enkelte brattere terrengformer, noe som tilfører landskapsbildet spenning.

Maridalen som en helhetlig og harmonisk dal gir imidlertid spillerom for både variasjon og kontrast. Variasjon er et av de sentrale kriteriene som betyr mye for dalens landskapskvalitet.

Vegetasjonsmønsteret byr på stor variasjon i overflatestruktur. Vekslingen mellom barskog, løvskog og dyrket mark er typisk for dalen. Denne mosaikkstrukturen er spesielt fremtredende de stedene den faller sammen med en variert og oppbrutt terrengform. Skogens romavgrensende virkning sammen med randsonenes frodighet og jordenes åpne karakter gir landskapet spesielle kvaliteter av stor visuell verdi.

Det store innslaget av kanter og randsoner er av stor betydning for opplevelsen av landskapet i Maridalen. Overgangen mellom vann, dyrket mark og ulike skogstyper gjør landskapsopplevelsen innholdsrik. Særlig der mange ulike overganger forekommer innen et relativt lite område, for eksempel i jordbruksområdene ved vannet, er opplevelsesrikdommen betydelig

Løvtreinnslaget er stort i Maridalens jordbruksområder. Løvtrærne gjør på en måte landskapet komplett. Treklynger og randsoner av løvtrær gir landskapet både dybde og bakgrunn samtidig som det gjør landskapet rikt og frodig og

gir variasjon gjennom året. Det fine samspillet mellom jorder og løvtrebelter kan til en viss grad assosieres med gamle parkidealer (fig.59).

Fig.59. Et typisk landskap i Maridalen.

Noen steder er imidlertid randsonene relativt sparsomme. Store åpne arealer forekommer et par steder nordvest for Maridalsvannet, blant annet ved Skjerven. Det er særlig om vinteren at landskapet i disse områdene kan gi et noe ensartet inntrykk. Skogområder i dalsidene kan også virke ensartete, men her er de ønskelige for å danne en helhetlig ramme om dalen.

Maridalen inneholder få landskapsinngrep som fremtrer som negative kontrastrerende elementer. Dette er en av årsakene til at det helhetlige preget er så fremtredende. Noen hogstflater i åsene, en kraftlinje og noen grustak helt i nord er ikke nok til å bryte helhetsinntrykket.

I syd skimtes NIVA-bygget mot horisonten. Byen ligger som en kontrast til Maridalen. Dette gir spenning i landskaps-opplevelsen uten å virke negativt.

Områdets helhetlige og harmoniske preg gir også spillerom for kontrast som gir landskapet liv. Maridalsvannet spiller i denne sammenheng en helt sentral rolle. Mot landarealene danner vannflaten en kontrast som tilfører landskapet store visuelle kvaliteter. Uten vannet ville ikke Maridalen vært så spennende, inntrykksfull og innbydende. Intensitet er et stikkord for de kvalitetene som vannflaten tilfører landskapsbildet. Om vinteren danner de mørke skogkledte åsene en kontrast til de hvite flatene nede i dalen.

Kulturlandskapet har stor historisk dybde. Det har rester etter gammel industrivirksomhet, men er først og fremst et jordbrukslandskap med lange tradisjoner. Overgangen fra en allsidig jordbruksdrift med husdyrhold til ensidig korndyrking har medført flere endringer i landskapet. Likevel har kulturlandskap og bygningsmiljø i stor grad bevart sitt opprinnelige preg. Rester av gammel kulturmark finnes flere steder i Maridalen. Slåttenger, bjørkehager, gamle stuvete trær og alléer er viktige innslag som tilfører landskapsbildet en kulturhistorisk dimensjon.

Kulturlandskapet forteller også om det gamle sosiale mønsteret med hovedgården omgitt av store lettdyrkete marker, og husmannsplassene på mer marginal mark med små åkerlapper.

Dalen kan med rette sies å være en siste helhetlig rest av det gamle jordbruksmiljøet i Akerbygdene slik det er formulert av Oslo Helseråd (1985).

Det er vegetasjon, vann, relieff og menneskeskapte elementer som tilsammen bygger opp landskapet og gir det identitet og innhold. Maridalens identitet og særegenhet utgjøres i første rekke av Maridalsvannet som midtpunkt i et markert og enhetlig landskapsrom. Denne situasjonen skiller Maridalen fra andre jordbruksbygder i Osloområdet. Lommedalen mangler vannet i landskapsbildet og boligbygging har etter hvert forstyrret helhetspreget. Det samme gjelder områdene i Sørkedalen omkring Bogstadvannet. Videre nordover i dette dalføret hvor landskapsinngrepene er færre, mangler kvaliteten som vannet tilfører.

Av menneskeskapte elementer spiller kirkeruinen en viktig rolle ved å gjøre dalen særegen. Ruinen er på mange måter blitt selve kjennetegnet på Maridalen. Den er godt kjent og utgjør nok dalens viktigste landemerke.

De mange små husmannsplassene er også sentrale faktorer som gjør Maridalen særegen. Det er helt unikt for en bygd å ha beholdt et helhetlig gammelt bygningsmiljø slik det for eksempel foreligger i Neskroken.

Helt urørte områder finnes det ikke i Maridalen. Skogen som rammer inn dalen er i stor grad preget av moderne skogsdrift. Likevel finnes områder med gammel skog som har et opprinnelig uberørt preg. Vaggesteinkollen skogreservat (på Vittenbergkollen) og mindre områder i Mellomkollen byr på skog med urskogspreg og trolsk stemning. Her er mange økologiske nisjer med et rikt dyreliv som følge av naturskogens likevekt mellom unge og gamle trær.

* * *

Som en oppsummering kan Maridalens landskapstype karakteriseres som et halvåpent jord- og skogbrukslandskap med en svært enhetlig og harmonisk karakter. Landskapet har et tradisjonelt, opprinnelig preg, det er rikt på variasjon og har stor historisk dybde.

Ulike karakterlandskaper

Maridalen utgjør en landskapsmessig helhet, og det er vanskelig å trekke frem delområder som har spesiell verdi. Likevel er det noen karakterlandskaper som peker seg ut med helt spesielle kvaliteter.

1. Området mellom Nesbukta og Dausjøen (Nes og Neskroken) særpreges av et jordbrukslandskap i liten skala med innslag av gammel kulturmark. De seks små husmannsplassene utgjør et intakt historisk miljø. Innenfor et begrenset område får en her demonstrert tidligere tiders bygdesosiale forhold samt hvordan husdyrholdet former kulturlandskapet.

2. Området rundt Kirkeruinen og Kirkeby har spesiell stor symbolverdi med ruinen som midtpunkt i et gammelt landskap. Tørrengen på kirkebakken danner en fin ramme rundt ruinen, og er sannsynligvis ikke så forskjellig fra middelalderens vegetasjonssamfunn.

3. Sander er særpreget av det store løvtreinnslaget, hvorav mye er edelløvskog. Store, gamle løvtrær og beitemarker med hester er også spesielt for området. Her finnes også rester av bjørkehager og gamle slåttenger.

4. Vaggesteinkollen kjennetegnes ved den store graden av uberørthet. Her vokser en naturskog som gir rom for stor variasjonsrikdom og mange økologiske nisjer.

Bilder fra karakterlandskapene er vist på fig.60 til 66. Se også flere andre bilder i kapittel 6.3. Karakterlandskapenes plassering er vist på fig.67.

Fig.60. Fra Neskroken (Vestby og Sittpå).

Fig.61. Kirkeruinen og Nedre og Øvre Kirkeby.

Fig.62. Øvre Kirkeby.

Fig.63. Dausjøelva ved Sander.

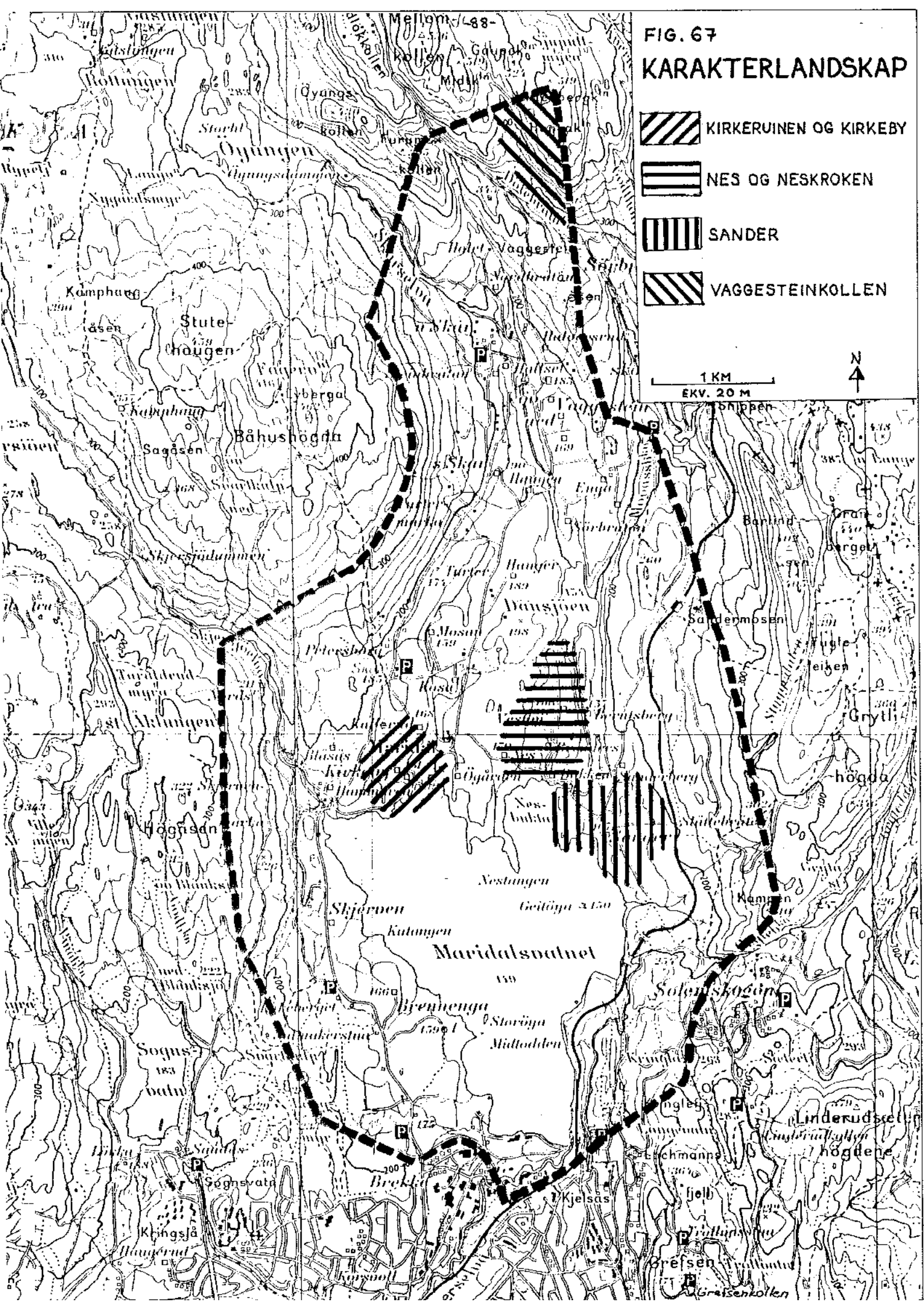
Fig.64. Sander gård.

Fig.65. "Smørblomsteng" ved Sander.

Fig.66. Vaggesteinkollen.

FIG. 67
KARAKTERLANDSKAP
KIRKERUINEN OG KIRKEBY
NES OG NESKROKEN
SANDER
VAGGESTEINKOLLEN
1 KM
EKV. 20 M
N
Maridalsvatnet
Nestangen
Skjernen
Kjelsås
Grefsen
Båhushøgda
Høgnsan
Sognsvann
Kringsjå
Solemskogen
Linderudseter
Grytlia
Dausjøen
Sandermosen
Ullevål
Kampen
Ullevålseter
Grefsenkollen

7. LANDSKAPETS REKREASJONSVERDI OG TILGJENGELIGHET

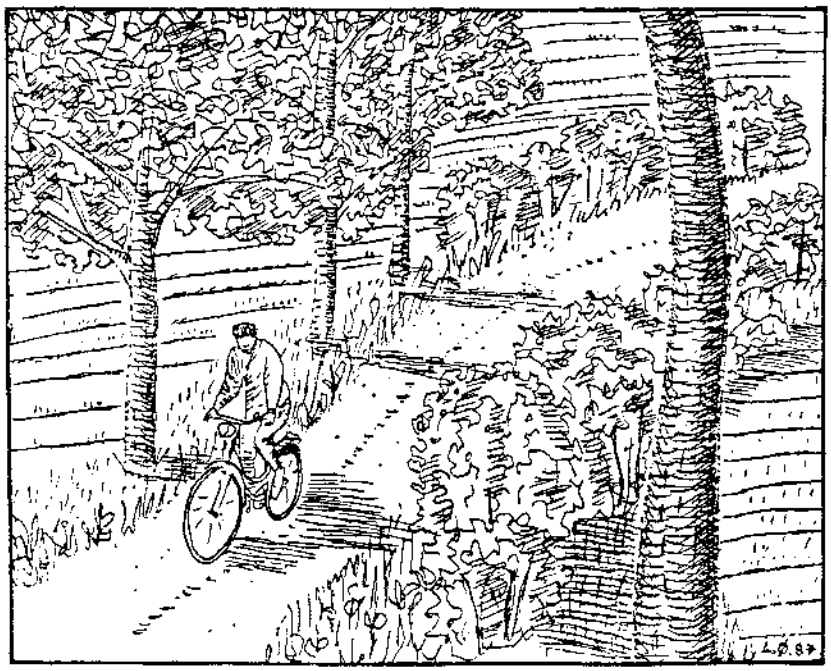
7.1. BEHOVET FOR REKREASJON OG FRILUFTSLIV

Friluftsliv kan karakteriseres som "opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse" (Miljøverndepartementet 1985, s.22). Avgrensningen av hva som oppfattes som friluftsliv er imidlertid flytende. Med årene har det også foregått en endring av friluftsaktivitetene. Fra å være tilknyttet attåtnæring som jakt og fiske går det nå mer i retning av å bli et rent overskuddsfenomen.

Felles for friluftsaktivitetene er at de gir folk avkobling fra hverdagens trivielle og obligatoriske gjøremål. Rekreasjon blir et viktig stikkord i denne sammenheng. Vanligvis defineres rekreasjon som adspredelse eller hvile, og hovedformålet med å drive rekreasjon er ofte å koble av fra arbeidet og samle nye krefter.

Rekreasjon og friluftsliv har positive virkninger både for den enkelte og for samfunnet. Miljøverndepartementet (1985) legger i sin utredning om friluftsliv vekt på at friluftslivet er blitt en nødvendig og viktig del av vårt livsmønster. Videre trekkes det frem hvordan menneskekroppens behov for fysisk aktivitet og sinnets behov for mental avspenning er grunnleggende årsaker til friluftslivets sterke stilling.

Friluftslivet ser ut til å tilfredsstille behov som står sentralt hos svært mange. Undersøkelser av hva som folk anser som viktig for sin livskvalitet, viser at kontakt med natur er et av de viktigste bidragene til trivsel (Næss 1979).

7.2. MARIDALENS REKREASJONSVERDI

Hele Oslomarka har stor verdi som rekreasjonsområde. Folketallet i kommunene som berører Marka er 800 000. Dette vil si at 1/5 av landets befolkning har Oslomarka som rekreasjonsområde. Befolkningstilveksten og den økende urbaniseringen har de siste 30 årene ført til et økt rekreasjonsbehov. Med en beliggenhet midt i landets tettest befolkete distrikt, kan Marka sies å være det viktigste friluftsområdet i landet (NIBR 1974 a).

Maridalen ligger i Nordmarka, men omtales gjerne som en egen enhet. Både Maridalen og Nordmarka generelt er tilknyttet lange tradisjoner som friluftsområde fra omtrent midt i forrige århundre (fig. 68). Områdets betydning som friluftsareal avspeiles blant annet i eventyr og skildringer. Asbjørnsen forteller at han tok fiskestangen og ruslet til Maridalsvannet når verden gikk ham imot. Gjennom året følger svært mange Asbjørnsens eksempel når det gjelder å bruke Maridalen til rekreasjon og landskapsopplevelse.

Fig. 68 . Utfarten til Maridalen har gamle tradisjoner. Bildet er fra en skidag før 1900.

Helgesen (1977) har sammenfattet undersøkelser foretatt av Norsk institutt for by- og regionsforskning i 1972 og Geografisk Institutt i 1976 om publikums bruk av Oslomarka. Undersøkelsene viser at Maridalen er blant de fire mest besøkte områdene i Oslomarka. Nordmarka, Østmarka, Maridalen og Sørkedalen er de viktigste turområdene i følge undersøkelsene. Videre er Maridalen og Sørkedalen viktigst som utgangspunkt for turer i Nordmarka. Maridalen har hatt en noe mindre egenverdi som turområde på grunn av restriksjonene på ferdsel rundt vannet.

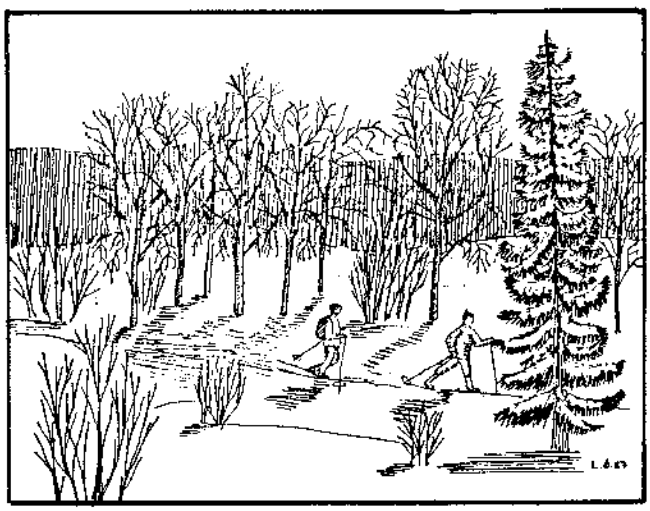
I en undersøkelse foretatt av Haakenstad (1972) oppgir 279 av 826 spurte at de brukte Maridalen som friluftsområde. Til tross for drikkevannsrestriksjonerene går det også frem av undersøkelsen at sommerbruken er mest populær.

En vanlig grense for akseptabel gangavstand til et friluftsområde er 2,5 km, noe som tilsvarer omkring 1/2 times gange. Maridalens nærområde kan da defineres som området innen 2,5 km fra Maridalens sydende, målt langs veiene. Grefsenlia, Kjelsås og Korsvoll vil falle innenfor denne grensen. Dette medfører at 20 000 mennesker bor i gangavstand fra Maridalen (NIBR 1973), og for disse fungerer dalen som et viktig nærområde for rekreasjon og friluftsliv.

Maridalen er populær som rekreasjon- og friluftsområde for flere kategorier mennesker. Eldre, funksjonshemmede og barnefamilier er blant de største brukergruppene (Svenkerud 1986). Terrenget i dalbunnen er jevnt og flatt, og om vinteren er det velegnet for småbarn, eldre og andre som foretrekker lette velpreparerte løyper. Det er også en økende gruppe som bruker dalen, særlig Maridalsveien, som "treningsbane" for jogging, rulleskiløping og konkurransesykling.

De mest utbredte friluftsaktivitetene i Maridalen er skiturer, fotturer, sykkelturer, jogging og rulleskitrening. Ridning er også populært, men forekommer i relativt liten grad. Drikkevannsrestriksjonene gjør at denne aktiviteten ikke fullt ut kan imøtekommes og utvikles. Området brukes også til såkalt "passiv" rekreasjon. Et vanlig syn er eldre som sitter utenfor bilen i veikanten for å sole seg og nyte utsikten.

Av friluftsarrangementer i Maridalen kan nevnes skirenn og skitrening, orienteringsløp, "skogtreff" og trimturer. Det populære Maridalsspillet må heller ikke glemmes. Dette er historiske skuespill som hver sommer fremføres på en friluftscene ved kirkeruinen.

Det er flere årsaker til at Maridalen er mye brukt som rekreasjons- og friluftsområde. En årsak er at området grenser inn til byggesonen i Oslo og kan nås av mange (adkomst og tilgjengelighet skal vurderes i neste kapittel, 7.3). En minst like viktig årsak til Maridalens popularitet er at landskapet i seg selv har en rekreasjons-og opplevelsesverdi og dermed oppfyller visse sentrale funksjoner i rekreasjonssammenheng. Det er disse siste momentene som skal utdypes nedenfor.

Folk har i stor grad rotfestete forestillinger om hvordan Oslomarka generelt skal være som rekreasjonsområde. Både billedkunstnere og litteratur har bidratt til å holde disse forestillingene ved like. På denne bakgrunn oppstår en forventning til rekreasjonslandskapet. Norsk Institutt for By- og Regionsforskning har undersøkt publikums forventninger og krav til Oslomarka som rekreasjonslandskap (NIBR 1974 b). Det interessante i rapporten er blant annet at det er de samme verdiene som sto sentralt i Asbjørnsens tid som fremdeles blir trukket frem i dagens skildringer av Marka selv om skogsbildet i stor grad har skiftet karakter. Resultatet av undersøkelsen kan sammenfattes fire punkter:

1) Et solid flertall ønsker et naturlig vegetasjonsmangfold.

2) Det er meget positivt å oppleve spor av gamle dagers liv og virksomhet.

3) Ensrettete og dominerende inngrep blir sett på som negativt.

4) Folk setter stor pris på å ferdes på naturlige ferdselsårer der de tekniske inngrep er underordnet naturens eget verk.

Med utgangspunkt i dette ser det ut til at variasjon (mangfold), historisk dybde, helhet og urørthet er noen av de viktigste generelle kriteriene for et landskaps rekreasjons- og opplevelsesverdi. Asheim (1975) trekker frem mangfold, historisk dybde og stabilitet som de viktigste trivselsfaktorene som bør være gjeldende for et godt rekreasjonslandskap.

I kapittel 6.4 konkluderes det med at Maridalens landskapstype, det halvåpne jord- og skogbrukslandskapet, er rik på disse sentrale kriteriene som gir et landskap en høy rekreasjons- og opplevelsesverdi. Maridalen har et helhetlig og stabilt miljø med et levende vegetasjonsmangfold og tydelige historiske røtter. I enkelte skogområder står også begrepet uberørthet så sentralt at forventningene til skoglandskapet som rekreasjonsområde blir oppfylt.

De fleste av de ulike forfatternes skildringer som ble sitert i reisen gjennom Maridalen (kapittel 6.3), er fremdeles beskrivende for landskapsopplevelsen i dalen. Dette understreker det "uforanderlige" i Maridalens landskap - et kriterium som også er høyt verdsatt.

Landskapets høye rekreative kvalitet og opplevelsesverdi gir seg utslag i at Maridalen oppfyller behov og ønsker fra forskjellige brukere. Disse brukerne kan tildels ha ulike motiver for å oppsøke området. En rulleskiløper eller racersyklist vil for eksempel legge vekt på at veiforholdene innebærer gode treningsmuligheter. Vakre omgivelser vil selvfølgelig virke stimulerende, men for mange er ikke dette det vesentligste. "Man må skjelne mellom det å gå på ski for å være i Marka, og det å være i Marka for å gå på ski" (Christophersen og Svensson 1984). For folk som driver med ulike former for fysisk aktivitet, slik som ski- og sykkelturer, vil landskapets variasjon medføre stor bruksverdi. Mange vil kunne få sitt aktivitetsbehov dekket.

Andre besøker Maridalen for å nyte landskapet i seg selv og oppleve dalens ro og harmoni. For disse vil omgivelsene - landskapets estetiske kvalitet og opplevelsesverdi - være av avgjørende betydning. I opplevelsen og kvalitetsvurderingen av landskapet vil landskapets egenverdi spille en dominerende rolle. Et variert og sammensatt landskap, slik som Maridalen, vil kunne gi mange og ulike opplevelser samtidig som flere mennesker med forskjellige behov vil ble tilfredsstilt.

Den største gruppen som bruker Maridalen er sannsynligvis folk som ønsker å kombinere fysisk aktivitet med landskapsopplevelse.

Det er også mange som først og fremst ser på dalen som utgangspunkt for turer i resten av Nordmarka. Disse vil legge stor vekt på de gode løype- og turveiforbindelsene nordover og vestover. Dette betyr imidlertid ikke at Maridalens egne kvaliteter ikke spiller noen rolle for valg av utgangspunkt for turen.

Selv om brukerne av Maridalen delvis har ulike motiv, kan det trekkes frem noen sentrale funksjoner som er vesentlige for et landskaps rekreasjonsverdi. Disse kan sammenfattes i seks punkter i følge Brinkman (1974), og kan gjøres gjeldende også for landskapet i Maridalen:

Estetisk funksjon. Opplevelsen av skjønnhet og vakker natur er av stor verdi for mange. Den "fagre Maridal" har gjennom lang tid trukket til seg mennesker som vil oppleve harmoni og skjønnhet. De mange kunstnere som gjennom tidene har oppsøkt dalen har også i første rekke blitt inspirert av landskapets estetikk.

Mental funksjon. Kontakt med naturen, følelsen av ro og fred, eller spenning og naturkrefter er opplevelser som er knyttet til landskaps mentale funksjon. Nettopp det at Maridalen ligger "vegg i vegg" med storbyen gjør at landskapets mentale funksjon spiller en helt sentral rolle.

Identitetsfunksjon. Mange har sosiale eller kulturelle forbindelser til jordbrukslandskapet. En stor del av dem som bor i byen har vokst opp på landsbygda eller mindre plasser med nær kontakt med et levende jordbruksmiljø.

Sosial funksjon. Landskapets sosiale funksjon er både av isolerende og samlende karakter. I Maridalen vil noen oppsøke ensomheten, mens andre samles i familien eller i interressefellesskap med andre mennesker.

Fysisk funksjon. Jord- og skogbrukslandskapet gir muligheter for flere fysiske aktiviteter slik som turgåing, sykling, løping og riding. Dessuten danner Maridalen også en innfallsport til aktiviteter i Nordmarkas skogområder.

Pedagogisk funksjon. Gjennom studier av økologi, geologi, plante- og dyreliv kan kjennskapen til naturen utvides og dermed bidra til å øke naturforståelsen. Andre motiver forå oppsøke landskapet i Maridalen kan være interesse for kulturhistorie og jordbrukslandskapets utvikling og enkeltfunksjoner. Med sitt opprinnelige landskap og tradisjonelle bygningsmiljø er Maridalens pedagogiske funksjon meget stor.

Det må også presiseres hvilke rolle "det bynære landbruk" spiller. I en så stor befolkningskonsentrasjon som den man finner i Osloområdet er det av stor betydning at folk får anledning til å oppleve landbruk.

Maridalens landskapstype oppfyller alle disse sentrale funksjonene som tilsammen gir landskapet en høy rekreasjonsverdi.

* * *

I et landskap som Maridalen blir hensikten med rekreasjon og friluftsliv meningsfull. Her kan de fleste få realisert sine forventninger, de kan "kjenne seg igjen", få varierte inntrykk og oppleve skiftende stemninger, levende natur og lokalhistorie. Maridalen har med andre ord en landskapstype som er meget attraktiv for rekreasjon og landskapsopplevelse. Publikums utstrakte bruk av dalen og kunstneres interesse for området bygger opp under dette.

7.3. ADKOMST OG TILGJENGELIGHET

Adkomst

Sammen med kriterier som variasjon og helhet i landskapets komponenter er imidlertid også den fysiske tilgjengeligheten bestemmende for landskapets attraktivitet.

Adkomst og tilgjengelighet til turområder spiller en stor rolle for folks deltakelse i friluftsliv (NIBR 1973). Helgesen (1977) har beskrevet adkomstmulighetene til Maridalen. Her skal de viktigste punktene i dagens situasjon trekkes frem. Hovedtrekkene i adkomstmulighetene er vist på fig.69.

Adkomst til fots skjer for det meste på fortau langs bilveiene. En turvei av stor betydning går langs Akerselva opp opp til utløpet av Maridalsvannet. Folk på Korsvoll kan benytte en tursti som går fra Grinda til Brekke når de skal til Maridalen. De største barrierene for fotgjengerne er Store Ringvei, Gjøvikbanen og Akerselva. Det finnes imidlertid flere krysningspunkter i form av broer og underganger.

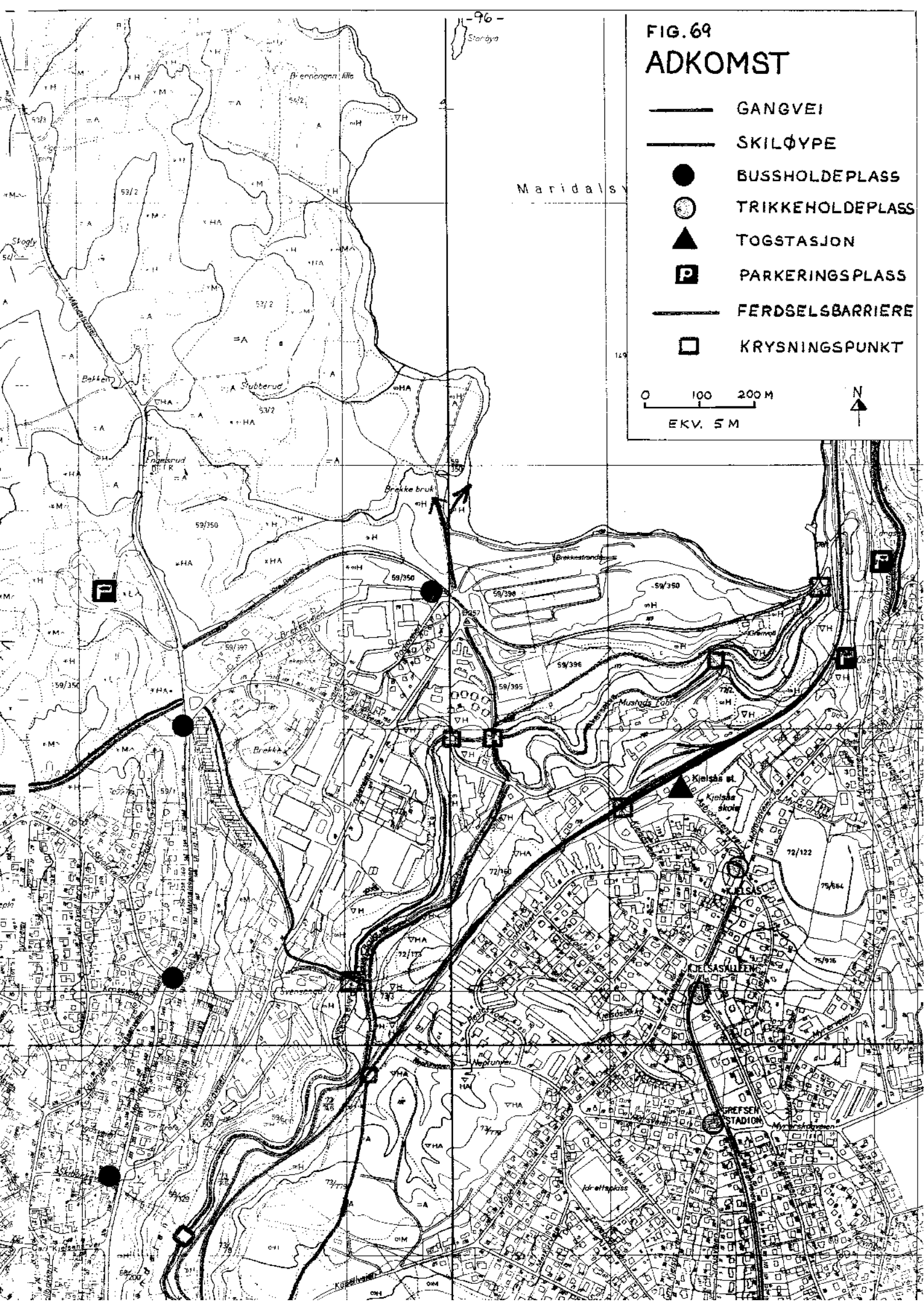
Adkomst for syklister byr på de samme barrierer og hindringer som for fotgjengere. Syklistene er dessuten i enda større grad henvist til kjørebanen. Gangveiene langs Akerselva og fra Korsvoll kan benyttes av syklister, men er stedvis ikke særlig egnet på grunn av ujevnt underlag.

Skiløpere kan følge enkelte løyper, men valgmulighetene er ikke store.

Adkomst med privatbil byr ikke på problemer. Et par parkeringsplasser på Kjelsås og en stor parkeringsplass før Engelsrud sørger for parkeringsmuligheter ved inngangen til dalen.

Adkomst med kollektivtransport fra sentrum kan skje med trikk til Kjelsås eller buss til Brekke. Begge har relativt hyppige avganger, omtrent hvert kvarter på hverdager og hvert tyvende minutt på søndager. Bussruten til Skar, innerst i Maridalen har lengre tid mellom avgangene, omtrent 1 1/2 time midt på dagen. Det samme gjelder Gjøvikbanen som stopper på Grefsen, Kjelsås og Sandermosen stasjon. En bussrute mellom Majorstua og Stovner/Ellingsrudåsen over Kringså, knytter kontakt med områdene vest og øst for Maridalen. Denne ruten går hver time på søndager.

Som en konklusjon må adkomstmulighetene fra byen til Maridalen sies å være relativt gode.

FIG. 69
ADKOMST
GANGVEI
SKILØYPE
BUSSHOLDEPLASS
TRIKKEHOLDEPLASS
TOGSTASJON
PARKERINGSPLASS
FERDSELSBARRIERE
KRYSNINGSPUNKT
0 100 200 M
EKV. 5 M
N
Maridalsv
Brekke bruk
Brekkestranda
Kjelsås st.
Kjelsås skole
KJELSÅSALLEEN
GREFSEN STADION
Stubberud
Engelsrud
Bekken
Brekkevn.
Kjelsåsv.
Grefsenv.
Myrerskogvn.

Tilgjengelighet

I selve Maridalen er den fysiske og også den visuelle tilgjengeligheten av stor betydning for landskapets attraktivitet og opplevelsesmuligheter. Landskapstypen innebærer, som tidligere beskrevet, i seg selv en høy rekreasjons- og opplevelsesverdi, men dersom tilgjengeligheten til de attraktive områdene er dårlig, vil dette redusere mulighetene for at folk fullt ut får del i landskapets verdier.

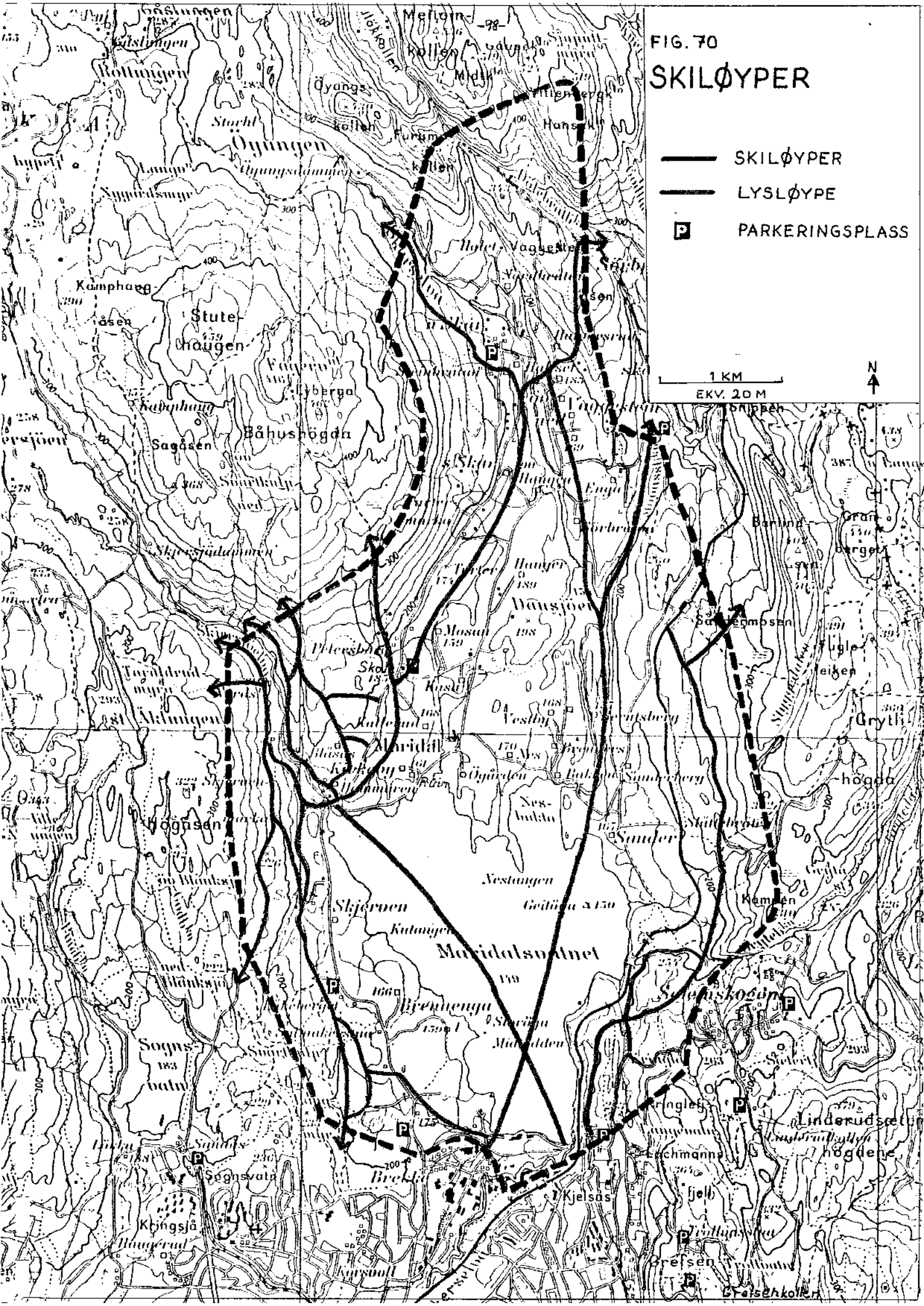
Det er de ulike bevegelseslinjene som danner grunnlaget for ferdselen i området. I tillegg til bilveiene finnes et velutviklet sti- og løypenett (fig.70 og 71)

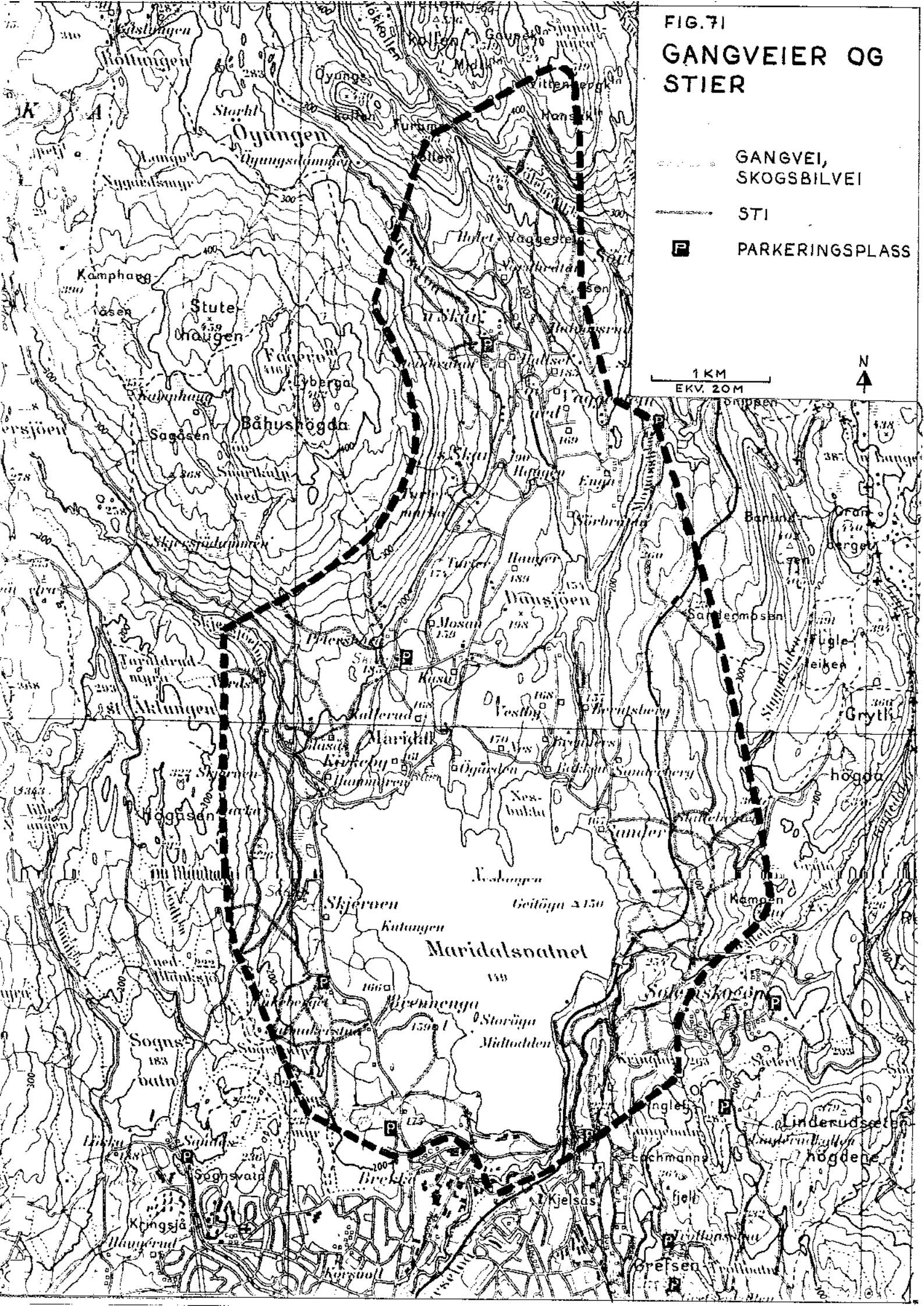
Den fysiske tilgjengeligheten er imidlertid begrenset av to hovedfaktorer. For det første setter Lov om friluftsliv av 1957 grenser for hvor og når ferdselen kan foregå: I §§ 2 og 3 stadfestes den generelle rett til fri ferdsel i skog og mark. Almenhetens rett til fri ferdsel på innmark gjelder imidlertid bare i den tiden marken er frosset, og ikke i tidsrommet 30.april - 10.oktober. Som innmark regnes dyrket mark, engslått, kulturbeite og skogplantefelt (§ 1). Ferdselsretten gjelder heller ikke på gårdsplasser eller hustomter.

Den andre hovedfaktoren som begrenser og regulerer ferdselen i Maridalen, er drikkevannsrestriksjonene. Disse forbyr opphold og ferdsel nærmere vannet enn 50 m. Området har med andre ord et stort uutnyttet potensiale med hensyn til friluftsaktiviteter - nemlig de som er tilknyttet vannet.

Drikkevannsrestriksjonene gjelder ikke om vinteren, og det er på denne årstiden at adgangen til fri ferdsel er størst. Et velutviklet og godt preparert og vedlikeholdt løypenett gjør tilgjengeligheten god. Ut fra Maridalsvannet går det løyper i alle retninger. I dalbunnen er løypene slake, men i dalsidene finnes mer utfordrende traséer. Mange starter turen ved Skar eller Hammeren, og fra disse stedene går flere løyper innover i Marka.

Om sommeren er ferdselsmulighetene i dalbunnens jordbrukslandskap mer begrenset på grunn av innmark og drikkevannsrestriksjoner. Da er folk i stor grad henvist til bilveiene. Som tidligere nevnt er sommerbruken av dalen likevel mest populær. For gående eller syklende er Maridalsveien etter hvert blitt altfor trafikkert til å være et attraktivt utgangspunkt for landskapsopplevelse. Kvalitetene i jordbrukslandskapet bør kunne nytes i fred og ro uten støyende og farlig trafikk.

FIG. 70
SKILØYPER
SKILØYPER
LYSLØYPE
PARKERINGSPLASS
1 KM
EKV. 20 M
N
Oyungen
Stute-
haugen
Båhushögda
Sagåsen
Högåsen
Maridalsvatnet
Sognsvann
Kringsjå
Kjelsås
Grefsen
Grefsenkollen
Linderudseter
Sognskogen
Nestangen
Skjernen
Breimenga
Vesling
Dausjøen

FIG. 71
GANGVEIER OG STIER
GANGVEI, SKOGSBILVEI
STI
P PARKERINGSPLASS
1 KM
EKV. 20M
N
Maridalsvatnet
Øyungen
Stute
Båhushøgda
Hausjøen
Kjelsås
Linderudseter
Sognsvann

Det er et åpenbart behov for noen nye gangdrag i dette området, slik at jordbrukslandskapets mange kvaliteter kan bli noe lettere tilgjengelige. Dette temaet blir drøftet videre i kapittel 9.3. Utenom jordbruksområdene i dalbunnen ligger imidlertid stiene tett og gir varierte muligheter til turvalg.

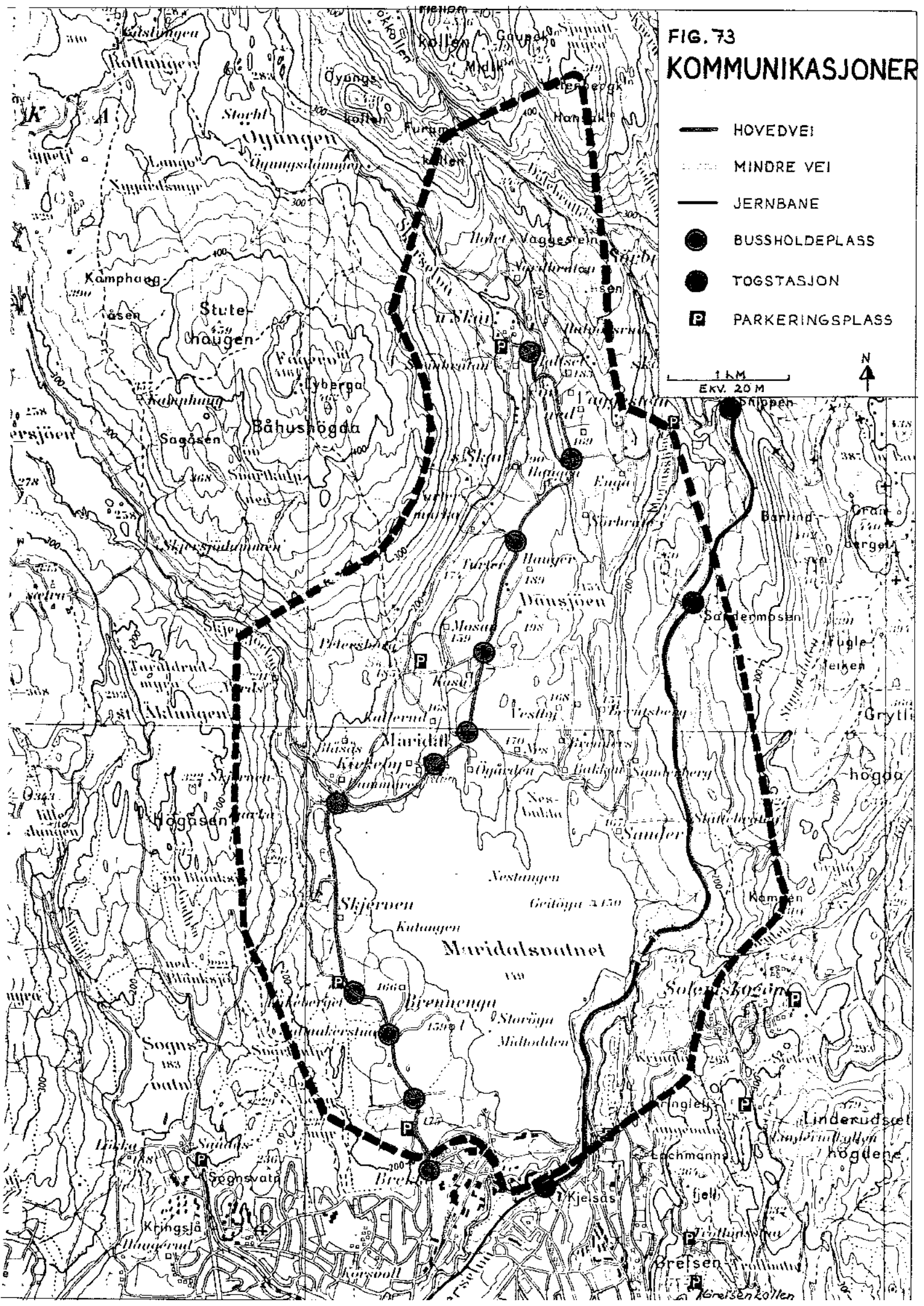
For folk som trener på rulleski og racersykler eller jogger, er heller ikke situasjonen tilfredsstillende fordi den store biltrafikken langs Maridalsveien skaper farlige situasjoner. Denne konflikten blir videre drøftet i kapittel 9.2 og 9.3.

For "bilturister" er tilgjengeligheten i dalen god nok. Langs veiene er det avsatt flere rasteplasser. Det er videre opparbeidet flere store parkeringsplasser som alle er godt fylt opp på store utfartsdager. Bilveier og parkeringsplasser er vist på fig.73.

Kommunikasjonsmidlene innover i dalen er også vist på fig.73. Viktigst er bussen til Skar som har mange stoppesteder (fig.72). Som nevnt tidligere går den imidlertid ikke så ofte.

Fig.72. Bussholdeplassen ved Hammeren en fin skisøndag i mars.

FIG. 73
KOMMUNIKASJONER
HOVEDVEI
MINDRE VEI
JERNBANE
BUSSHOLDEPLASS
TOGSTASJON
PARKERINGSPLASS
1 KM
EKV. 20 M
N
Rottingen
Kamphaug
Stute-haugen
Båhushögda
Skjervsjøen
Maridal
Maridalsvatnet
Nestangen
Skjerven
Kalvtangen
Brennenga
Sognsvann
Kringsjå
Kjelsås
Grefsen
Grefsenkollen
Sandermosen
Linderudseter
Solemskogen
Dausjøen
Skjennungen
Högåsen
Sognsvatn

Som en oppsummering kan det sies at tilbudet til folk som benytter Maridalen til rekreasjon stort sett består av et velutviklet sti- og løypenett. Den fysiske tilgjengeligheten er god bortsett fra i dalbunnen i sommerhalvåret.

Området er lite tilrettelagt i form av egne anlegg for friluftsliv. Landskapsmessig setter dette området i en særstilling i forhold til andre deler av Markas randsone mot byen. Landskapet rundt Sognsvann og Bogstad er for eksempel sterkt preget av anlegg som badestrender, plener, kiosker og golfbane. I kapittel 9 skal det blant annet drøftes om dette er en utvikling som er ønskelig i Maridalen sett fra en landskapsmessig synsvinkel.

Den visuelle tilgjengeligheten fra bevegelseslinjene i dalbunnen er stort sett god. Det mosaikkpregete vegetasjonsmønsteret gir en fin veksling mellom trange passasjer i tett granskog og åpne rom. Jordbrukslandskapets halvåpne preg gir dermed landskapsopplevelsen spenning på grunn av vekslingen i den visuelle tilgjengeligheten.

De mange stedene med vid panoramautsikt over jordbrukslandskapet og vannet er av særlig stor betydning. Langs vannet vokser det imidlertid noen steder plantet gran og tette randsoner som stenger for utsynet (fig. 47 og 74). Tiltak for å opprettholde og bedre den visuelle tilgjengeligheten blir drøftet i kapittel 9.3.

I åssidene er mulighetene for utsyn noe dårligere. Her finnes stedvis åpne partier på grunn av hogstfeltene, men stort sett er dette områder som oppfattes som relativt tette skogarealer. Det forventes heller ikke noen storslagen utsikt fra stiene i skogen, men de stedene som har sikt utover dalen er attraktive stoppesteder.

Fig.74. Tett randsone mot vannet ved Skjerven.

8. LANDSKAPETS VERNEVERDI

Ved vurdering av kulturlandskapets verneverdier er det ofte ulike kriterier som legges til grunn. Vern av hensyn til naturvitenskapelige interesser og kulturhistoriske interesser har vært de vanligste motivene. I lang tid har det bare blitt brukt kriterier for naturvern, fortidsminnevern og arkitekturvern (Langdalen 1974). Vern av hensyn til de estetiske interesser er et kriterium som ofte ikke blir tillagt stor nok vekt ved planleggingen. Det samme gjelder hensynet til rekreasjonsinteresser, idet skjønnhetsopplevelser og studier av natur- og kulturforekomster inngår som viktige ledd i rekreasjonsaktiviteter.

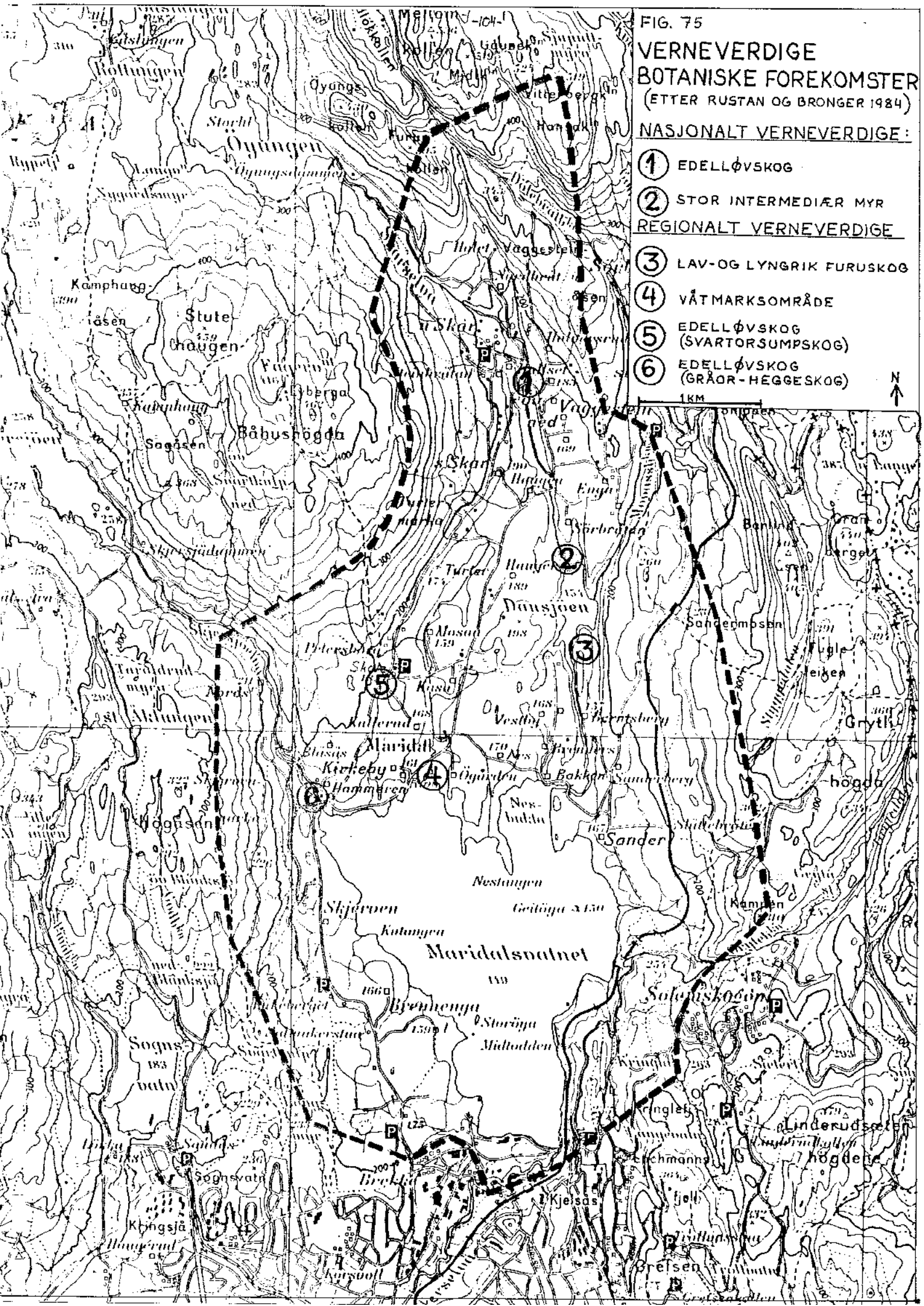
Også i Maridalen har vernearbeidet lenge vært konsentrert om naturvitenskapelige og kulturhistoriske verdier. Her skal hovedtrekkene i dette arbeidet kort presenteres.

De rent naturvitenskapelige verneverdiene er godt utredet. I disposisjonen til verneplan for Maridalen (Oslo Helseråd 1982) fremheves ingen spesielt verneverdige zoologiske forekomster. I geologisk sammenheng fremheves de fine marine avsetningene ved Nordbråten og en liten slette ved Damputtbekken nord for Sanderstuen som verneverdige. Videre er hele dalen meget representativ for en u-formet dal med en moreneoppdemt sjø.

Rustan og Bronger (1984) har foretatt en botanisk undersøkelse av verneverdiene i dalen. Her blir de tre kriteriene utforming, størrelse og mangfold tillagt størst vekt. Av de 85 undersøkte lokalitetene blir to områder vurdert som nasjonalt verneverdige og fire som regionalt verneverdige. Videre blir 38 av lokalitetene betegnet som lokalt verneverdige. De nasjonale og regionale verneområdene er vist på fig.75.

Av områder som er vernet på et naturvitenskapelig grunnlag er det på Turteråsen opprettet et landskapsvernområde etter naturvernlovens § 5. Videre er Vaggesteinkollen skogreservat administrativt vernet av Oslo kommune, og et område på Mellomkollen er utlagt som "bevaringsskog" der skogbehandling og skjøtsel foreløpig ikke skal foretas. Det må også nevnes at Kongeeikene på Nes er fredet etter naturvernloven.

De kulturhistoriske verneverdier blir for tiden grundig undersøkt av byantikvaren i Oslo. Det har imidlertid også vært foretatt enkelte registreringer tidligere, og på byantikvarens liste over verneverdige objekter (ajourført 1976) forekommer flere kulturminner fra Maridalen.

FIG. 75
VERNEVERDIGE
BOTANISKE FOREKOMSTER
(ETTER RUSTAN OG BRONGER 1984)
NASJONALT VERNEVERDIGE:
1 EDELLØVSKOG
2 STOR INTERMEDIÆR MYR
REGIONALT VERNEVERDIGE
3 LAV-OG LYNGRIK FURUSKOG
4 VÅTMARKSOMRÅDE
5 EDELLØVSKOG (SVARTORSUMPSKOG)
6 EDELLØVSKOG (GRÅOR-HEGGESKOG)
N
1KM
Maridalsvatnet
Maridalen
Sognsvann
Kjelsås
Sander
Dausjøen
Båhushøgda
Stute
Oppgården
Lindeberg
Grefsen

Margarethakirkens ruiner som er vernet etter kulturminnelovens § 4 står sentralt blant de allerede vernete objektene. Av ferdselsårer er Ankerveien administrativt vernet av Oslo skogvesen, mens Greveveien og Gamle Maridalsvei er miljømessig verneverdige. Broen over Skjærsjøelva ved Hammeren er også verneverdig.
Fløtningsanleggene både langs Skjærsjøelva og spesielt Skarselva gir et representativt bilde av tidligere fløtningsmetoder, og er et trekk som er i ferd med å forsvinne. Disse er alle vurdert som verneverdige.

Hammeren kraftverk er et bevaringsverdig industrianlegg av kulturteknisk verdi. Av andre bygninger er fire gårdsanlegg, fire gårder, seks plasser og Maridalen kapell av så stor antikvarisk, historisk og kulturell verdi at byantikvaren ønsker dem bevart. Skolebygningen, tre gårder og ni plasser ønskes bevart av miljømessige grunner.

Som nevnt i innledningen har vern av hensyn til estetiske interesser og dermed også rekreasjonsinteresser ikke blitt tillagt stor vekt ved planleggingen. Først i det siste har det blitt satt igang prosjekter der også vernekriterier for kulturlandskap og landskapsbildet generelt blir vurdert. Prosjektet "Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen" har i en prosjektrapport (Strandli 1986) drøftet kriterier for utpeking av spesielle verneverdier i landskapet ut fra hensyn til både naturfaglige verdier, kulturminner og landskapsbilde. Kriteriene kan samles i en skjematisk oversikt (fig.76).

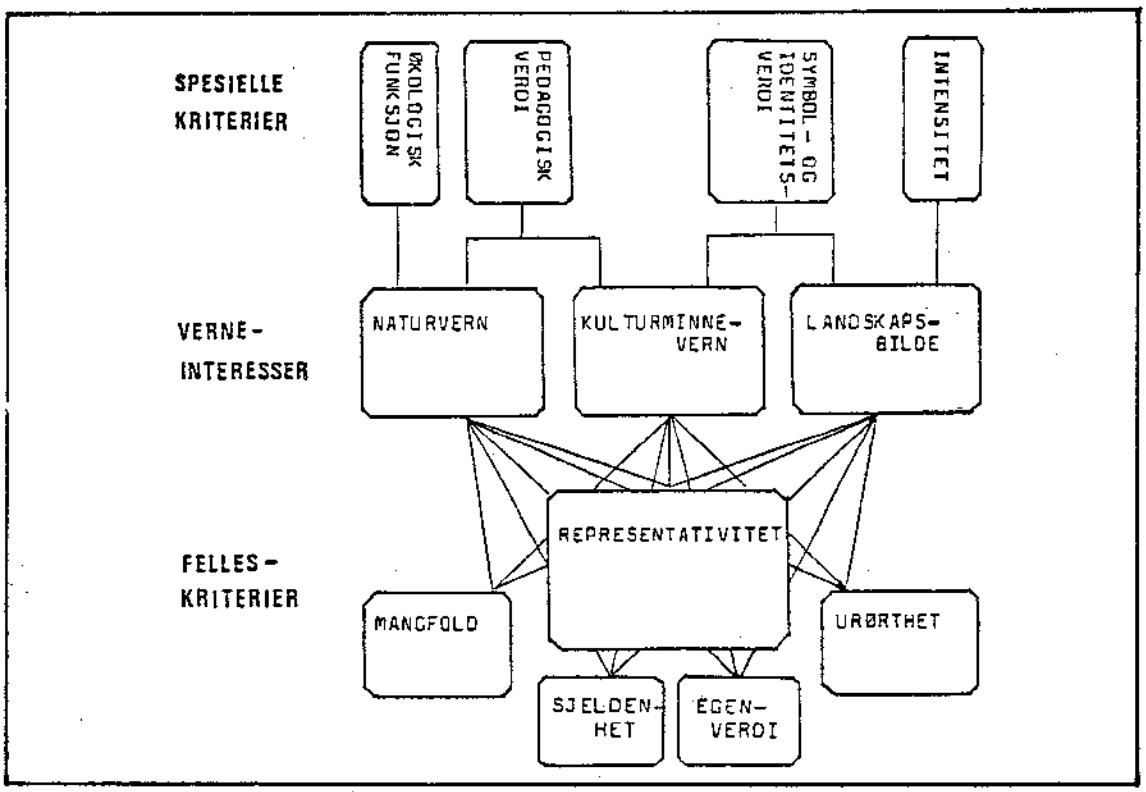

Fig.76 . Viktige kriterier for verneverdier i landskapet. Fra Strandli (1986).

Felleskriteriene som tilknyttes alle kategoriene av verneinteresser, tar utgangspunkt i kjente kriterier for generelt vernearbeide. Med hensyn til de estetiske verdier eller landskapsbildet, kan representativitet ses på som et uttrykk for et landskaps regionale særpreg i forhold til andre områder. Her er helhetspreget en faktor som må tillegges betydelig vekt. Det er viktig at oppmerksomheten på denne måten ikke bare samles om storslagne og alment anerkjente landskap, men også omfatter områder av mer ordinær og jevn kvalitet.

For de enkelte kategorier av verneinteresser gjør det seg gjeldende også en del spesielle kriterier. I landskapsbildet er disse kriteriene tilknyttet symbol- eller identitetsverdi og intensitet. Symbol- og identitetsverdi innebærer for eksempel at et område med mange kulturminner gir menneskene et tilknytningsforhold sosialt eller historisk. I begrepet intensitet kan en rekke spesielle evalueringskriterier samles. Kontraster, dyre- og fugleliv og årstidsveksling er alle elementer som kan gi landskapet intensitet.

Solbu (u.å., s.15) har uttrykt hvordan variasjonen (diversiteten) i landskapet bør stå sentralt når områder vurderes med sikte på vern: "Ved å bevare diversiteten i vår miljø tar vi vare på landskapet som informasjonsressurs, stabilitetsressurs og genetisk ressurs."

I følge Solbu og Asheim (1971) er det særlig to forhold som må vurderes når områder og miljøer skal verdsettes med henblikk på vern. Det er miljøets egenverdi og miljøet i forhold til endringene i vårt totalmiljø forøvrig. Dette kommer til uttrykk i vernekriteriene variasjon, sjeldenhet og historisk dybde.

Konkret betyr dette at et område eller miljø er verneverdig

a) når det er vekslende, rikt på form, struktur og fargevariasjoner,
b) når det er sjeldent på grunn av sin særegne opprinnelse eller på grunn av generelle endringer i vårt totalmiljø, og
c) når det samtidig er et historisk dokument.

Maridalens landskap oppfyller utvilsomt mange av de sentrale kriteriene for et verneverdig område. Flere av kriteriene for verneverdi er sammenfallende med kriterier for estetisk kvalitet. Maridalens estetiske kvalitet og opplevelsesverdi er vurdert i kapittel 6. Med hensyn til Maridalens verneverdi skal nå de viktigste vernekriteriene som kan knyttes til landskapets kvalitet og landskapsbilde presenteres.

I forhold til Osloregionen innebærer Maridalens landskap en stor grad av sjeldenhet. Årsaken til dette er at totalmiljøet i Osloområdet har gjennomgått svært store endringer. Byen har spredt seg utover mesteparten av det tidligere kulturlandskapet, og moderne driftsmetoder i landskapet er utviklet. Landskapet i Maridalen ligger igjen som en siste rest av Akerbygdenes gamle jordbruksmiljø. Både bygningsmiljøet og kulturmarkens mosaikkstruktur er usedvanlig godt bevart.

Sørkedalen har også fine rester av tilsvarende jordbruksmiljø. Her har imidlertid ikke hele dalføret det overordnete helhetspreget som er så unikt for Maridalen. Syd i Sørkedalen, rundt Bogstadvannet, er helhetspreget brutt av anlegg for friluftsliv og av bebyggelse i åssiden. Nord i Sørkedalen er imidlertid helhetspreget godt bevart, men her mangler innslaget av vann som spiller en sentral rolle for landskapsopplevelsen. Maridalen er med andre ord det dalføret i Osloregionen der hele dalen i størst grad har bevart helhetspreget og opprinneligheten i landskapet.

Som nevnt i forrige kapittel, står også Maridalsvannet i en særstilling i forhold til andre vann i Markas randsone mot byen, for eksempel Sognsvann og Bogstadvann, fordi strendene ikke er preget av egne anlegg og tilretteleggingstiltak for friluftsliv.

Det spesielle landskapet med den moreneoppdemte innsjøen som fyller mesteparten av den u-formete dalen, er fra en geologisk synsvinkel en relativt sjelden situasjon. I Osloregionen er Sognsvann og Bogstadvannet også moreneoppdemte sjøer.

I mindre skala må bjørkehagene og slåttengene tillegges en betydelig sjeldenhetsverdi. Dette er innslag i kulturlandskapet som er i ferd med å forsvinne fra store deler av landet på grunn av omleggingen i jordbrukets driftsmåter.

Selv om Maridalen idag har et sjeldent kulturlandskap sammenliknet med resten av Osloregionen, innebærer landskapsbildet også en stor grad av representativitet. I dette ligger det særlig at området har beholdt et karakteristisk helhetspreg som er representativt (typisk) for tidligere tiders landskap i Osloregionen. Maridalen fremstår fremdeles som en ren jord- og skogbruksbygd som er spart for moderne inngrep som bryter helhetspreget.

Neskroken er et spesielt representativt område der både vegetasjonsbildet og bygningsmiljøet er typisk for tidligere tiders jordbruksdrift og sosiale struktur.

Også rent naturfaglig peker Maridalen seg ut som representativ. De fleste vegetasjonssamfunnene er alminnelige og typiske for regionens vegetasjonssammensetning (se kapitlene 3 og 5.1). Noen av samfunnene er verneverdige nettopp på grunn av spesielt gode og typiske utforminger.

Urørthet er et vernekriterium som ikke finnes i Maridalen i egentlig forstand. Ingen områder er upåvirket av menneskelig virksomhet. Likevel har enkelte skogsområder slik som Vaggesteinkollen skogreservat et landskap med stor grad av urørthet og "urskogpreg".

Fra et kulturhistorisk synspunkt kan visse områder av Maridalen, for eksempel Neskroken og området omkring Kirkeruinen, betegnes som opprinnelige og "urørte" i den forstand at områdene er lite påvirket av inngrep i moderne tid. Dette gir disse områdene en tilleggsverdi, og til en viss grad kan de gå under betegnelsen "historiske landskap" fordi det opprinnelige preget er svært godt bevart.

Variasjonen (mangfoldet) med hensyn til vegetasjon og dyreliv er stor i Maridalen sammenliknet med andre bynære jordbruksområder der rasjonaliseringen av jordbruket er kommet svært langt. Det varierte vegetasjonsbildet er, som tidligere nevnt, en av de viktigste faktorene i Maridalens estetiske kvalitet og opplevelsesverdi. Det at denne variasjonsrikdommen finnes som storbyens nærmeste nabo gjør situasjonen spesielt interessant.

Maridalens variasjonsrikdom i vegetasjon og dyreliv er allikevel ikke unik sett i en større regional sammenheng. Det finnes fremdeles flere andre områder på Østlandet der denne variasjonen er like stor eller enda større enn i Maridalen.

Variasjon i kulturhistorisk sammenheng tilfører Maridalen en stor historisk dybde. Bygningskultur, industriminner og gamle fløtningsanlegg sammen med rester av gammel kulturmark gjør området interessant som et kulturhistorisk dokument. Disse elementene er også med på å bygge opp landskapets symbol- og identitetsverdi.

Karakterlandskapet rundt kirkeruinen har stor symbolverdi fordi området fremstår som dalens åndelige og kulturelle midtpunkt. Området viser middelalderkirkens strategiske lokalisering som landemerke i bygda. Denne spesielle situasjonen forteller om tidligere tiders samfunns- og maktforhold og tilfører landskapet en symbolverdi.

Identitetsverdien spiller også en stor rolle i Maridalen. De mange kulturminnene, det gamle bygningsmiljøet og ikke minst kulturlandskapets representativitet for tidligere tiders landskap gir folk et tilknytningsforhold både sosialt, kulturelt og rent landskapsmessig. Dette er av stor betydning fordi behovet for å finne "knagger for identitet" er sterkt hos mange i det moderne samfunnet.

I et program for Maridalsspillet har Rasch-Engh (1974) uttrykt nettopp dette slik:

> "Steingjerder, slåtteteiger, brokonstruksjoner, veistumper og kløvstier er utransportable kulturverdier. Til denne del av vår kulturhistorie er vår identitet knyttet. Livsmønstre og holdninger totalforandres i urbaniseringsprosessser. Det er da vesentlig at den platform som er vår forankring ikke rokkes."

Maridalens helhetspreg, som er hovedårsaken til dalens overordnete harmoniske inntrykk, gir imidlertid også rom for en intensitet som gjør at landskapet ikke virker kjedelig. Maridalens intensitet utgjøres hovedsakelig av selve Maridalsvannet som danner en kontrast til de omkringliggende åsryggene. Dette skaper et sterkt inntrykk og er med på å bygge opp en intensitet som gjør landskapet spennende innenfor den overordnete rammen av helhet og harmoni. Det varierte dyrelivetog det store løvtreinnslaget som gir landskapet variasjon gjennom året, er også elementer som er med på å gi landskapet intensitet.

Når Maridalens landskap skal vurderes med hensyn på vern, er det også en annen faktor som i tillegg til de nevnte vernekriterier må spille en sentral rolle, nemlig områdets høye rekreasjonsverdi. Denne står helt sentralt, ikke bare på grunn av estetiske kvaliteter og opplevelsesmuligheter, men også på grunn av dalens meget strategiske beliggenhet ved Norges største befolkningskonsentrasjon.

Til slutt kan det være på sin plass å presisere hvordan et gammelt kulturlandskap i seg selv kan betraktes som et kulturminne. Derfor er det, som en del av vår kulturarv, viktig å bevare opprinnelige kulturlandskap. Et av hovedmotivene for vern av kulturlandskapet blir dermed det etiske ansvar for å verne resultatene av en lang historisk kulturutvikling. Det er en kulturarv som generasjonen av idag skal forvalte og levere videre til senere generasjoner som et minne om tidligere tiders levemåte. Lars Gunnar Romell, professor og skogforsker, har sagt det på denne måten (sitert etter Brusewitz (1984, s.161):

> "Vad bygden förlorar när dess landskap dör, är långt mer än estetiske värden. Det gamle landskapet var vårt väldigaste fornminne och det som mest angick oss alla."

* * *

På grunnlag av vurderingene ovenfor velger jeg å trekke den konklusjon at Maridalens landskap er bevaringsverdig. Svenkerud (1986) har også som konklusjon at Maridalen bør vernes etter at hun har sammenliknet et bevaringsalternativ med et utbygginsalternativ. Hun legger imidlertid i første rekke andre motiver til grunn enn de rent landskapsmessige.

I kapittel 9.3 skal det kort drøftes hvilke verneformer som er mest hensiktmessige med tanke på å bevare Maridalens landskapsbilde og estetiske kvalitet. Før dette skal imidlertid de utviklingstendensene som truer landskapsbildet presenteres.

9. FREMTIDEN FOR LANDSKAPET I MARIDALEN

9.1. LANDSKAPSTYPENS SÅRBARHET

Landskapsbildet har alltid gjennomgått forandringer, enten som følge av naturstyrte prosesser eller under påvirkning av mennesker. Det som særpreger dagens situasjon er at inngrepene foregår med et tempo og i et omfang som langt overstiger naturens tilpasningsevne (Bruun 1967).

Asheim (1975) kaller den pågående rasjonaliseringen og friseringen av et kulturlandskaps vegetasjon og terrengform "den moderne landskapsforvandlingen". Denne omfatter både store og små inngrep som for eksempel utbygging, og andre tekniske inngrep som planering og grøfting, tilplanting av åpen mark, rasering av randsoner og flateskogbruk.

Denne moderne landskapsforvandlingen truer både mangfoldet, dybden og stabiliteten i kulturlandskapet. Rekreasjonsverdien brytes ned, variasjonstilbudet skrumper inn, natur- og kulturminnene slettes ut, og dyrelivet får vanskeligere levevilkår.

Dette er situasjonen i mange av de lavtliggende jordbruksbygdene på Østlandet. Maridalen har, som tidligere nevnt, i stor grad klart å unngå denne forflatningen av kulturlandskapet og beholdt et tradisjonelt preg - en siste rest av Akerbygdenes gamle landskap.

Den historiske utviklingen av kulturlandskapet i Maridalen frem til idag er skissert i kapittel 4. Landskapet har fått sitt karakteristiske særpreg som følge av menneskelig påvirkning gjennom århundrer.

Det sammensatte, halvåpne jord- og skogbrukslandskapet slik vi finner det i Maridalen idag, er ikke en stabil landskapstype. Landskapet er sårbart og tidsbestemt. Den menneskelige påvirkningen som har utviklet kulturlandskapet, er fremdeles en forutsetning for denne landskapstypens særpreg. De ulike innslagene i kulturlandskapet må skjøttes for å bli bevart på et bestemt suksesjonstrinn for dermed å opprettholde et ønsket landskapsbilde.

Endret arealbruk og rasjonaliseringstiltak kan lett medføre en forflatning og forringelse av landskapets estetiske kvaliteter. Inngrep i landskapet i Maridalen kan lett ødelegge helhetspreget eller forringe variasjonsrikdommen. Dette kan føre til at stedskarakteren viskes ut, og at helhet, variasjon og identitet erstattes av kaos, monotoni og forflatning.

9.2. INTERESSEMOTSETNINGER OG UTVIKLINGSMULIGHETER I LANDSKAPET

I Maridalen med sitt særpregete, sårbare landskap og strategiske beliggenhet tett inntil byggegrensen, vil det lett oppstå konflikter mellom bevaring av landskapsbildets kvalitet og opplevelsesverdi på den ene side og utnytting av arealene til ulike formål på den annen side.

I dette kapittelet skal først de viktigste interessekonfliktene kort presenteres slik de fremtrer i Maridalen. Deretter skal det vises eksempler på hvordan landskapsbildet kan utvikle seg i forskjellige retninger. For å visualisere disse endringene er det valgt et "modellområde", der ulike landskapsendringer blir fremstilt i "fugleperspektiv".

Drikkevannsrestriksjoner

Drikkevannsrestriksjonene spiller en overordnet rolle for all arealdisponering og dermed også for utviklingen av landskapet. Både jordbruk, skogbruk, utbygging og friluftsliv er underlagt begrensninger og særskilte regler (se innledningen).

Som nevnt i innledningen kan vi takke drikkevannsrestriksjonene for at Maridalen hittil er blitt spart for utbygging. Byveksten som presser på fra syd, har stoppet opp ved Brekke. Restriksjonene er altså hovedårsaken til at Maridalen har beholdt et tradisjonelt preg og dermed kan by på landskapsmessige opplevelsesmuligheter. Ved å gi assossiasjoner om høy kvalitet og renhet tilknyttet vannet gjør restriksjonene sitt til å høyne opplevelsesverdien.

Men på mange områder kommer drikkevannsrestriksjonene i sterk konflikt med landskapskvalitet og opplevelsesmuligheter. Opplevelsesrikdommen ble sterkt redusert da husdyrhold ble forbudt. Det å komme fra byen og oppleve kuer på beite ville for mange, særlig barn, være den største opplevelsen ved en tur i Maridalen. Fremdeles finnes det riktignok noen hester i dalen, og med tanke på opplevelsesrikdommen er det svært viktig at disse får fortsette å være et levende innslag i landskapsbildet.

Rent landskapsmessig har restriksjonene ført til at beitelandskapet med åpen beitemark, slåttenger og hager er i ferd med å forsvinne helt. Hagen gror igjen, enger og beitevoller tilplantes med gran eller pløyes opp til åker. Istedet for et variert beite- og åkerlandskap får dalen etter hvert et mer ensartet preg.

Med hensyn til rekreasjonsmulighetene spiller ferdselsforbudet langs vannene en sentral rolle. "Bare se men ikke røre!" kan være et stikkord for Maridalsvannet og Dausjøen (fig.77). Det å være forhindret fra å kunne rusle langs stranden og føle nærkontakt med vannet reduserer opplevelsesrikdommen i dalen.

Det ble den 21.juni 1985 fattet et vedtak i planutvalget i Oslo kommune om at det skal fremlegges en vurdering av hvilke tiltak som er nødvendige for å frigjøre Maridalen fra drikkevannsrestriksjonene. Dette vil eventuelt først kunne skje engang langt inn i fremtiden. En fullstendig fjerning av restriksjonene med den hensikt å åpne for utstrakt boligutbygging er ikke ønskelig fra et landskapsmessig synspunkt. Dette skal det sies mere om senere.

Det som imidlertid kan diskuteres, er hvorvidt en lemping på restriksjonene kan være akseptabelt av hensyn til drikkevannskvaliteten for dermed å kunne øke dalens opplevelses- og rekreasjonsverdi. Dette ville være ønskelig både med hensyn til tilgjengelighet og landskapets estetiske kvalitet.

Fig.77 . "Bare se, men ikke røre!" Gjerdet mellom veien og vannet her innerst i Nesbukta er både en psykisk og fysisk barriere mot vannet.

Jordbruk

Jordbruksdriften er en forutsetning for Maridalens kulturlandskap. De ulike driftsformene har imidlertid stor betydning. Tiltak som virker negativt på kulturlandskapet, vil også ha negativ virkning på områdets rekreasjonsverdi.

Overgangen fra allsidig jordbruksdrift med husdyrhold til ensidig kornproduksjon har, som tidligere nevnt,forandret landskapet.

Ensidig korndyrking innebærer færre opplevelsesmuligheter enn et variert åkerbruk med husdyrhold der åker, eng, beite og hagemark opptrer i veksling.

Dalens rekreasjonsverdi ville økes betraktelig dersom en allsidig jordbruksdrift med husdyrhold igjen ville bli tillatt i moderat form. En gjeninnføring av beitedyr ville være med på å restaurere dalens kulturlandskap (se kapittel 9.3) og øke opplevelsesrikdommen.

Et annet moment er at jordbunns- og klimaforhold gjør Maridalen best egnet for fôrproduksjon. Sen vår og tidlig høst med tåke og fuktighet gir sammen med lite kalk i jorda dårlige forhold for kornproduksjon. Avlingene blir derfor relativt små (Telle 1978).

Slik situasjonen er idag ligger store åkerområder nesten helt ned til vannkanten. Flere steder er det bare en meget smal randsone mot vannet. Områdene ligger som åpen, pløyet mark store deler av året, og det foregår utvilsomt en stor utvasking og avrenning av næringstoffer til vannet. Det burde absolutt utredes og vurderes om deler av åkrene kan føres tilbake til beitemark uten at vannkvaliteten forringes.

Arealbruken flere steder i dalen vitner imidlertid om at kornproduksjon og bevaring av kulturlandskapselementer kan forenes. Den virkelige trusselen mot landskapsbildet er først og fremst de nye rasjonelle driftsformene i jordbruket. Disse påvirker landskapet på en helt annen måte enn før. Fjerning av løvtrebryn, grøfting, bakkeplanering, lukking av bekker og tilplanting med gran i kantsoner gjør at variasjonen blir mindre og skalaforholdene forrykkes.

Denne moderne og rasjonelle jordbruksdriften bygger på en teknikk som tenderer mot en total forandring av det gamle, mosaikkpregete landskapet. Slik blir jordbruket mer intensivert og lønnsomt, mens andre funksjoner ved landskapet slik som dyreliv, landskapskvaliteter og rekreasjon blir tilsidesatt.

Hittil har ikke denne utviklingen gått så langt i Maridalen som mange andre steder. I områdene ved Skjerven kan det imidlertid spores tendenser til slik "rasjonalisering" av landskapet med rydding av løvtrevegetasjon og lukking av bekker (fig.*78*). Videre kan grøfting av våtmarksområdet ved Lautiabekkens utløp og oppløying av resterende slåtteenger ved Berg ses på som typiske trekk ved en slik utvikling.

I Miljøverndepartementets utredning om friluftsliv (Miljøverndepartementet 1985) blir det tilrådt at det i visse bynære strøk bør vurderes å endre dagens støtteordninger til enkelte tiltak i landbruket. Årsaken er at jordbruksarealene nær byen kan ha stor verdi for friluftsliv og rekreasjon. Ut fra miljøverninteressene er det ønskelig med et variert landskapsbilde. Istedet for å gi tilskudd til nydyrking, bakkeplanering, lukking av bekker m.m. bør det i visse områder vurderes å gi tilskudd til dem som av miljøhensyn lar være å gjennomføre slike tiltak.

For de sentrale strøk av Østlandet har imidlertid tilskuddsordningene for et mer effektivt jordbruk endret seg. I følge Fylkeslandbrukskontoret for Oslo og Akershus har tilskudd til bakkeplanering opphørt fra 1/1-1987, og dårlig økonomi gjør at enkelte av de andre tilskuddsordningene er under revurdering. Tilskudd til lukking av bekker er imidlertid fremdeles aktuelt.

Videre tilråder Miljøverndepartementet at det for de bynære jordbruksområdene bør vurderes å opprettholde støtteordninger for tiltak som letter ferdselen gjennom kulturlandskapet, og for å stimulere til et allsidig jordbruk.

For Maridalens vedkommende vil slike ordninger være av stor interesse, men likevel ikke tilstrekkelige for å sikre landskapets variasjon.

Fig. 78 . Jordene til Skjerven gård har til en viss grad preg av stordrift.

Skogbruk

Oslo kommunes skoger står i en særstilling fordi de er underlagt en flerbruksplan der hensynet til naturvern, friluftsliv, vannforsyning, dyreliv og fiske skal gå foran kravet om størst mulig økonomisk avkastning. Løvenskjold-Vækerø har også utarbeidet en flerbruksplan for skogsdriften. Disse flerbruksplanene bygger på og utdyper forskriftene "Om skogbehandling og skogsdrift for skogområder i Oslo og nærliggende kommuner (Marka)" av 1983, også kalt "Markaforskriftene". Disse er hjemlet i lov om skogbruk og skogvern av 1965, § 17b.

Markaforskriftene gir imidlertid rom for en betydelig "gråsone" når det gjelder praktisering av regelverket. Den ene siden av gråsonen vil gi en skogskjøtsel som må karakteriseres som tilfredsstillende sett ut fra landskaps- og friluftshensyn. En praktisering lagt til den motsatte siden av gråsonen vil gi en skogskjøtsel som er langt mindre tilfredsstillende.

Fra naturvern- og friluftshold er det uttrykt misnøye med at skogeiere selv får utdype forskriftene på en måte som er mest hensiktsmessig for skogeierne. Mange vil si at i dette tilfellet er "bukken satt til å passe havresekken", og at det er uakseptabelt at skoginteressene selv, gjennom skogbrukslovgivningen, skal forvalte de betydelige verdier som Marka representerer som friluftsområde for landets tettest befolkete distrikt.

Selv om striden om skogbruk og friluftsliv har vært stor i Markas skogområder, har flerbruksplanen i stor grad vært med på å opprettholde et variert landskapsbilde i Maridalen. Særlig har behandlingen av løvskogbryn vært god.

Likevel har det vært endel strid i Maridalen om skogbruksmessige inngrep. Særlig har Oslo Skogvesens sterke tynning i den verneverdige edelløvskogen ved Skar vakt oppsikt.

De skogkledte åssidene som omgir dalen er underlagt flatehogst og flateforyngelser. Hittil har flatehogsten imidlertid vært såpass begrenset at den bare i liten grad har forstyrret landskapsbildet. Det er særlig om vinteren at hogstflatene i åssidene blir godt synlige fra dalbunnen. For mange store hogstflater fremtrer lett som negative kontrasterende elementer, og vil dermed bryte den helhetlige rammen som omgir dalen.

For de som ferdes i skogområdene kan et rasjonalisert skogbruk være lite forenlig med friluftsfolkenes mål. Ved snauhogst, løvtreutrydding, grøfting av myrer med påfølgende granplanting og tilplanting av innmark og voller forandres skoglandskapet fra å ha et mangfoldig helhetspreg til å gi en monoton nærvirkning uten naturskogens kvaliteter. Friluftsfolk har som nevnt tidligere en del forventninger til rekreasjonslandskapet i Marka. Når disse forventningene til skogen ikke innfris, oppleves endringene som en forringelse av landskapskvaliteten (se fig.79).

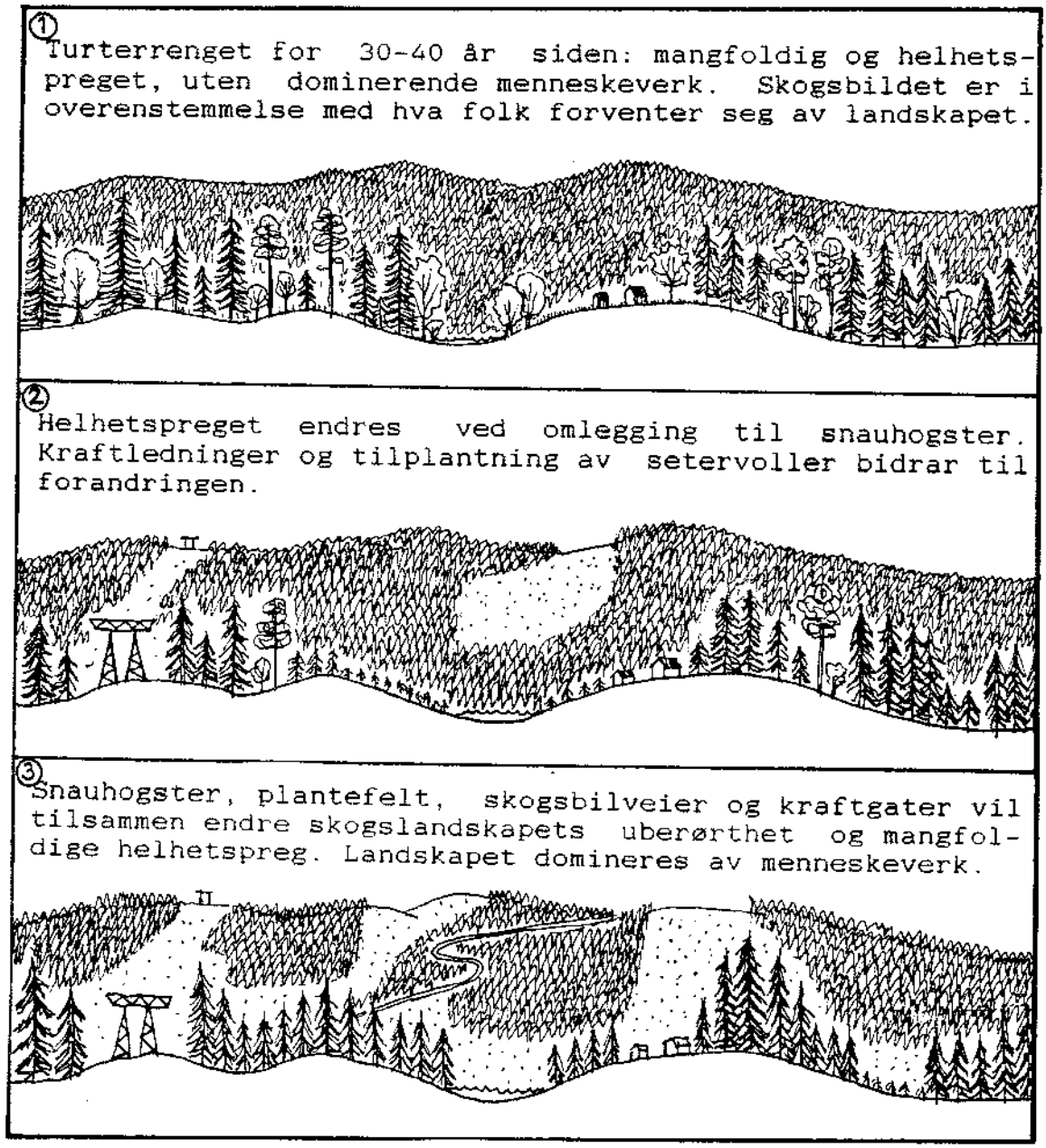

Fig.79. Forandringer i skoglandskapet. (Modifisert etter NIBR (1974 b)).

Tilplanting av gran på åpen mark i Maridalen vil kunne føre til at hele landskapsbildet endrer karakter ved at åpne partier lukkes og utsikter stenges. Dermed blir den visuelle tilgjengeligheten dårligere.

Videre vil plantefeltene vokse opp til en skog som i seg selv inneholder få opplevelsesmuligheter fordi den blir tett og ensartet, med alle trær av samme art og alder. De allerede eksisterende plantefeltene utgjør imidlertid ikke noen stor trussel mot dalens landskapskarakter.

Jordene nedenfor plassen Engelsrud er plantet til med gran. Bare i løpet av de ti siste årene har dette medført endringer i landskapet omkring. Om vinteren går det en skiløype nedenfor Engelsrud mot Maridalsvannet, og sett herfra har grana nå lukket inne den lille husmannsplassen (se fig.80 og 81).

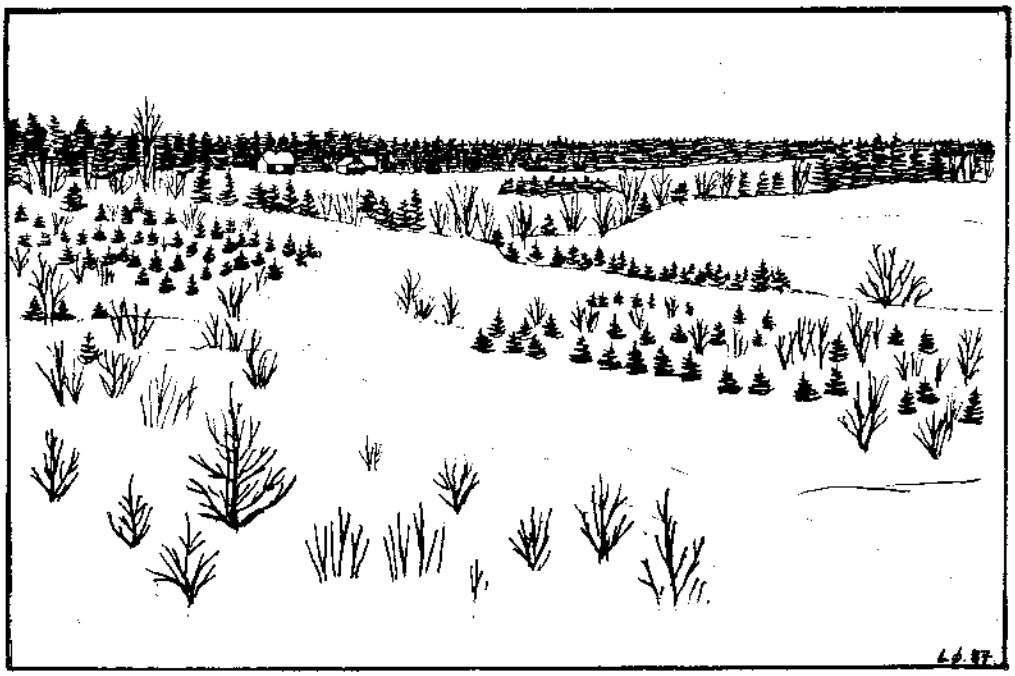

Fig. 80 . 1977: Den dyrkete marka ved Engelsrud er nylig plantet til med gran. (Etter foto av Helgesen (1977)).

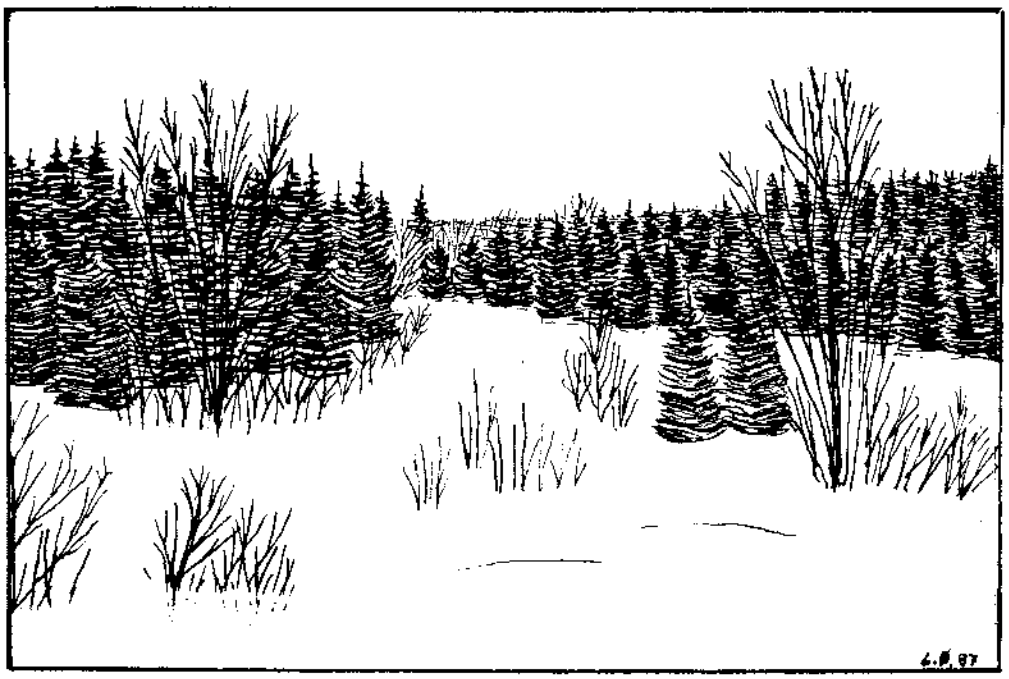

Fig.81 . 1987: Ti år senere ser det samme området slik ut, sett fra samme standpunkt som fig.80 . Bygningene på Engelsrud er helt skjult av grantrærne, og landskapet er lukket igjen.

Friluftsliv og idrett

Til en viss grad har dagens bruk av Maridalen til friluftsliv og mosjon bidratt til å endre landskapsopplevelsen. Folk som mosjonerer og trener, utgjør idag et meget vanlig innslag i Maridalens kulturlandskap.

De negative konsekvensene av Maridalens attraktivitet ligger imidlertid i biltrafikken. Siden det ikke går an å bruke dalen til "gjennomkjøring" utgjøres størsteparten av biltrafikken av fastboende og turfolk. Langs Maridalsveien har denne økt betraktelig de siste årene, særlig i helgene. På store utfartsdager er en fot- eller sykkeltur langs denne veien en lite hyggelig opplevelse. Støy, eksos og trafikkfarlige situasjoner legger en demper på inntrykkene fra landskapet fordi sansene konsentreres om biltrafikken (fig. 82). Maridalen virker ikke lenger rolig og fredfylt. Dermed går en viktig del av opplevelses- og rekreasjonsverdien tapt.

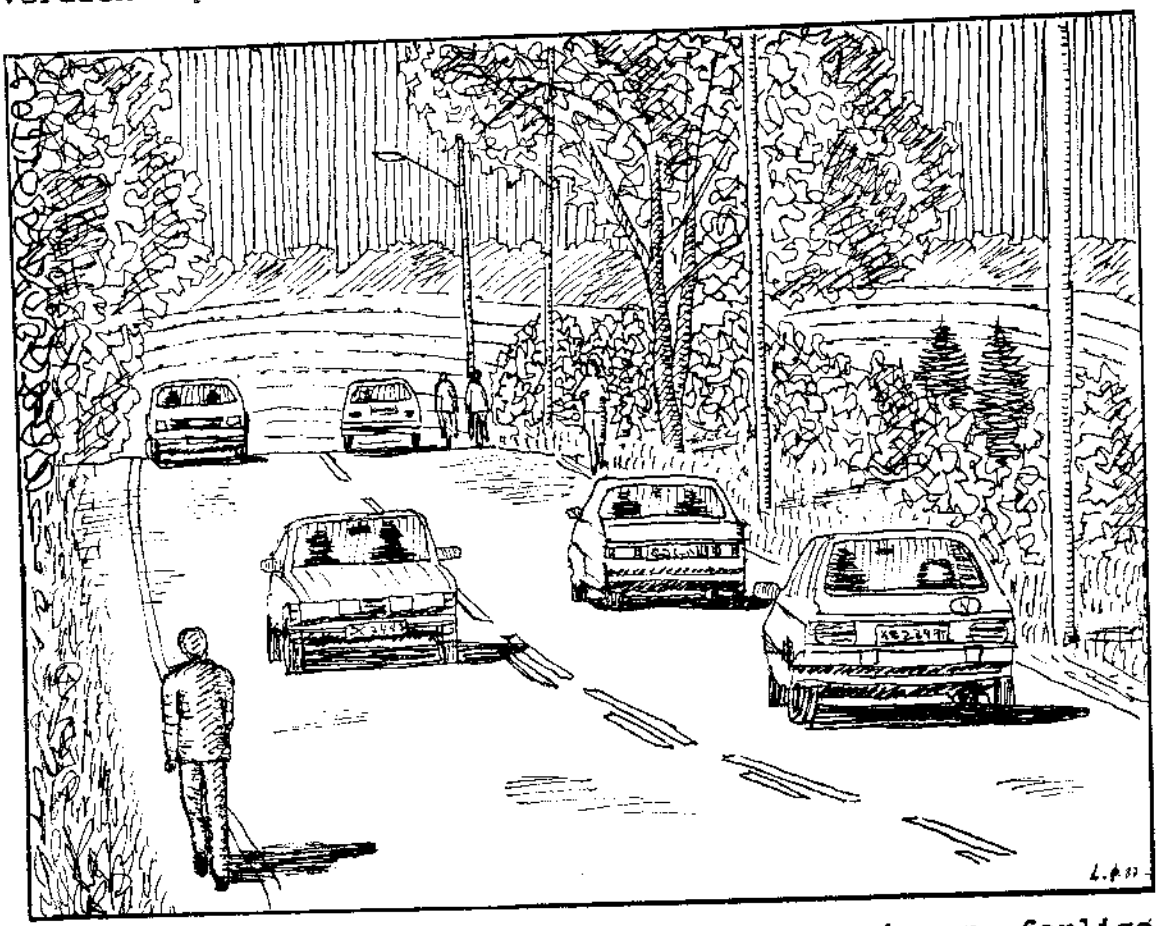

Fig. 82 . Stor trafikk på utfartsdager skaper farlige situasjoner og reduserer mulighetene for landskapsopplevelse. Her er en situasjon fra bakketoppen syd for Skjerven gård.

Parallelt med økingen i biltrafikken har også antall joggere, rulleskiløpere og racersyklister steget. Dette har ført til en vanskelig trafikksituasjon og et behov for trafikkseparering. Ved utbygging av gang- og sykkelveier er det imidlertid fare for at landskapet blir delt opp på en uheldig måte.

Oslo kommune har planlagt en gang- og sykkelvei i Maridalen. Kommunen har gitt første prioritet til et alternativ som legger den nye veien parallelt med Maridalsveien fra Brekke til Kapellet. Veien planlegges 3-4 m bred og asfaltert for å tilfredsstille idrettsutøverne.

Landskapsestetisk sett er dette en dårlig løsning. Gjennom det åpne jordbrukslandskapet vil en slik bred trasé være meget iøynefallende og bryte helhetsopplevelsen. Slik Maridalsveien går idag er den også lett synlig, men likevel såpass smal at den til en viss grad underordner seg jordbrukslandskapet.

Ved kirkeruinen er det så smalt at at en ny gang- og sykkelvei enten må legges på fyllinger ute i vannet eller graves inn i kirkebakken. Kommunen går inn for dette siste alternativet. Kirkeruinen danner, som tidligere nevnt, midtpunktet i et karakterlandskap som er lite påvirket av nyere landskapsinngrep. Terrenginngrep i dette området kan gjøre uopprettelig skade på denne landskapssituasjonen med sitt historiske preg.

En asfaltert gang- og sykkelvei parallelt med Maridalsveien vil uten tvil gi idrettsutøverne bedre treningsforhold og bedre trafikksikkerheten. Det er imidlertid tvilsomt i hvilken grad mulighetene for landskapsopplevelse fra en slik vei vil bli bedret for turfolk til fots og på sykkel.

Det har kommet sterke reaksjoner mot denne planen til Oslo kommune. Flere alternativer er lagt frem av foreningen Maridalens Venner i brev til Oslo bygningsråd av 11/4-1985. Hovedprinsippene for innpassing av nye gang- og sykkelveier i Maridalen presenteres i kapittel 9.3.

Maridalen er også interessant for andre spesielle sportsgrener. Det foreligger planer om en golfbane av internasjonal standard på Stubberud (fig.83). Hvis planene blir realisert, vil ikke gården Store Brenninga kunne drives som gårdsbruk lenger, og landskapsbildet vil bli vesentlig endret. Sett fra en landskapsestetisk synsvinkel er det klart at en veltrimmet golfbane av denne størrelse vil skille seg ut fra jordbrukslandskapet og redusere helhetspreget i dalen.

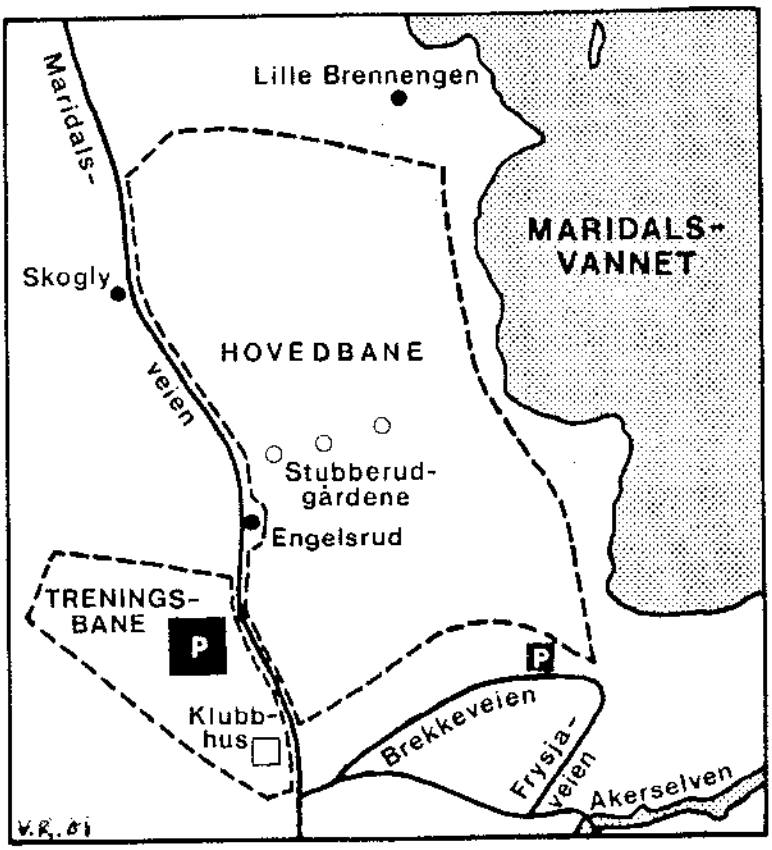

Fig. 83 . Kartet viser forslag til reguleringsplan for golfbaner ved den sydvestre del av Maridalvannet.

Interessen for mosjonspregete friluftsaktiviteter som foregår flere ganger i uka ser ut til å stige. Det er mye som tyder på at nærområdene inntil byene vil få økt betydning for et slikt friluftsliv. Fysiske tilretteleggingstiltak for å møte denne nye typen av friluftsliv vil innebære at terrenget blir bearbeidet på en måte som i større eller mindre grad reduserer områdets preg av uberørt natur (Miljøverndepartementet 1985).

Maridalens nære beliggenhet til byen og de jevne terrengformene er et godt utgangspunkt for å møte denne utviklingen der friluftslivet legger større vekt på mosjonsaspektet enn naturopplevelse. Både planene om golfbane og det økende antall joggere, rulleskiløpere og racersyklister vitner om at det nye mosjonsrettete og intensive friluftslivet har funnet veien til Maridalen. I fremtiden kan det bli aktuelt å videreutvikle området til dette formålet, med det resultat at dalens særpregete kulturlandskap ødelegges.

Helgesen (1977) har laget en plan for fremtidig bruk av dalen dersom drikkevannsrestriksjonene fjernes, og her blir idrett og mosjon tillagt stor vekt. Det gjøres plass til både golfbane, badeplasser, lysløype, nye stier og sykkelveier.

Utbygging og fraflytting

I forbindelse med Oslos byutvikling er det sterke konflikter mellom boligbygging og natur- og friluftsliv. Grensen mellom byggesonen og Marka, den såkalte "Markagrensen", er hittil fulgt opp i general- og kommuneplanarbeidet, men vurderes nå flyttet på grunn av de begrensete arealressursene i byggesonen. Dette ble vedtatt av bystyret i 1985. Det ble imidlertid presisert at arealreservene i Marka ikke skal benyttes dersom byen har andre utbyggingsalternativer. Til tross for drikkevannsrestriksjonene er Maridalen et av de områdene utenfor byggesonen som vurderes for boligbygging.

En utstrakt boligbygging i jordbrukslandskapet i dalbunnen eller i de omkringliggende åsryggene vil virke uheldig og forstyrrende på Maridalens helhetlige og tradisjonelle karakter. Bygningene vil i seg selv virke forstyrrende, og tekniske anlegg og slitasje vil prege områdene rundt boligfeltene. Byen vil på denne måten bringes et godt stykke inn i Marka. Landskapsbildet vil reduseres fra å være et åpent, harmonisk dalføre til å bli en del av Oslos bybebyggelse. Videre vil en nedbygging av dyrket mark være av irreversibel karakter i den forstand at jorda for all fremtid går tapt for jordbruksproduksjon. Maridalen vil bli ødelagt som jordbruksbygd.

I de fjernereliggende ytre horisontområder som for eksempel Tryvannshøgda, vil det imidlertid først og fremst være inngrep som bryter horisontlinjen som vil kunne påvirke landskapsopplevelsen nede i dalen. I de horisontlinjene som ligger nærmere slik som Barlindåsen, vil også inngrep under horisontlinjen forstyrre Maridalens helhet.

Konsekvensene av en utbygging i Maridalen blir drøftet av Svenkerud (1986). Her presenteres et utbyggingsalternativ og et bevaringsalternativ hvor både økonomiske, friluftsmessige og naturfaglige konsekvenser blir drøftet. Som en konklusjon tilrådes bevaringsalternativet.

Virkningene som byveksten generelt har hatt og fremdeles har på byens omkringliggende kulturlandskap, kan deles i to hovedpunkter (Myhrstad et al. 1972):

1) Direkte virkninger. Byen er arealkrevende, og utbygging av industri, boliger og service sprer seg utover jordbruksområdene. Jordbruket kan ikke lenger konkurrere prismessig med andre anvendelser av arealene, for eksempel utnytting til kontor og industri. Boliginteressene blir også prioritert høyere enn jordbruksinteressene.

2) Indirekte virkninger. Urbaniseringen har ført til endringer i lønnsomheten. Rikelig tilgang på arbeidsplasser gjør jordbruket "overflødig". Gårder kan bli drevet på en svakere måte eller bli nedlagt. Tilgang på bedre betalt arbeid fører altså til fraflytting og nedlegging, særlig av små bruk.

Maridalen har hittil unngått de direkte virkningene av byveksten på grunn av drikkevannsrestriksjonene. De indirekte virkningene har derimot gjort seg gjeldende. I en artikkel i Aftenposten 7.juni 1986 står det at Maridalen trues med avfolkning. Innbyggertallet er nesten halvert på 15 år til ca. 450. I 1982 var elevtallet på skolen 66. Idag er antallet 38. Antall helårsboliger har sunket fra 222 i 1950 til 135 idag. (Tallene omfatter et noe større område enn oppgaveområdet.)

Fraflytting og nedlegging skyldes nok i stor grad tilgang på bedre betalt arbeid i Oslo. Restriksjonene på jordbruksdriften av hensyn til drikkevannet har også medvirket til å redusere lønnsomheten i jordbruket. Som tidligere nevnt er de fleste brukene deltidsbruk.

De direkte virkningene av en eventuell byvekst vil som nevnt ha store landskapsmessige konsekvenser. De indirekte virkningene som avfolkning og nedlegging av gårdsbruk vil imidlertid også ha konsekvenser for dalens kvalitet og opplevelsesverdi.

Det er av stor betydning å sikre bosettingen og et levende bygdemiljø i Maridalen. Dette er grunnleggende for liv og trivsel i bygda. Skole og posthus er sentrale funksjoner som må sikres et eksistensgrunnlag. Boligmassen er mange steder gammel og dårlig, delvis på grunn av strenge restriksjoner på nybygging og utbedring av boliger. Muligheten for begrenset nybygging i tilknytning til eksisterende bebyggelse må derfor vurderes. Hovedkravene til innpassing av nye bygninger i landskapet blir kort presentert i kapittel 9.3.

Skissering av fem utviklingsmodeller

Dette er et forsøk på å visualisere noen av de endringene som landskapet i Maridalen kan gjennomgå på kortere eller lengre sikt. Ikke alle utviklingsretningene er like aktuelle, men de er tatt med for å vise et bredt utvalg av landskapsmessige muligheter.

For å skissere de ulike endringene som landskapet kan gjennomgå, er et område ved Sander valgt ut som "modell-område". Det er viktig at de landskapsendringene som fremstilles ikke blir knyttet direkte til området ved Sander (fig. 84), men ses på som mulige tendenser i en utvikling som kan gjelde hele dalen, i større eller mindre grad. Modellene er vist i fig.85-89.

Noen av de skisserte fremstillingene er inspirert av Asheim (1975).

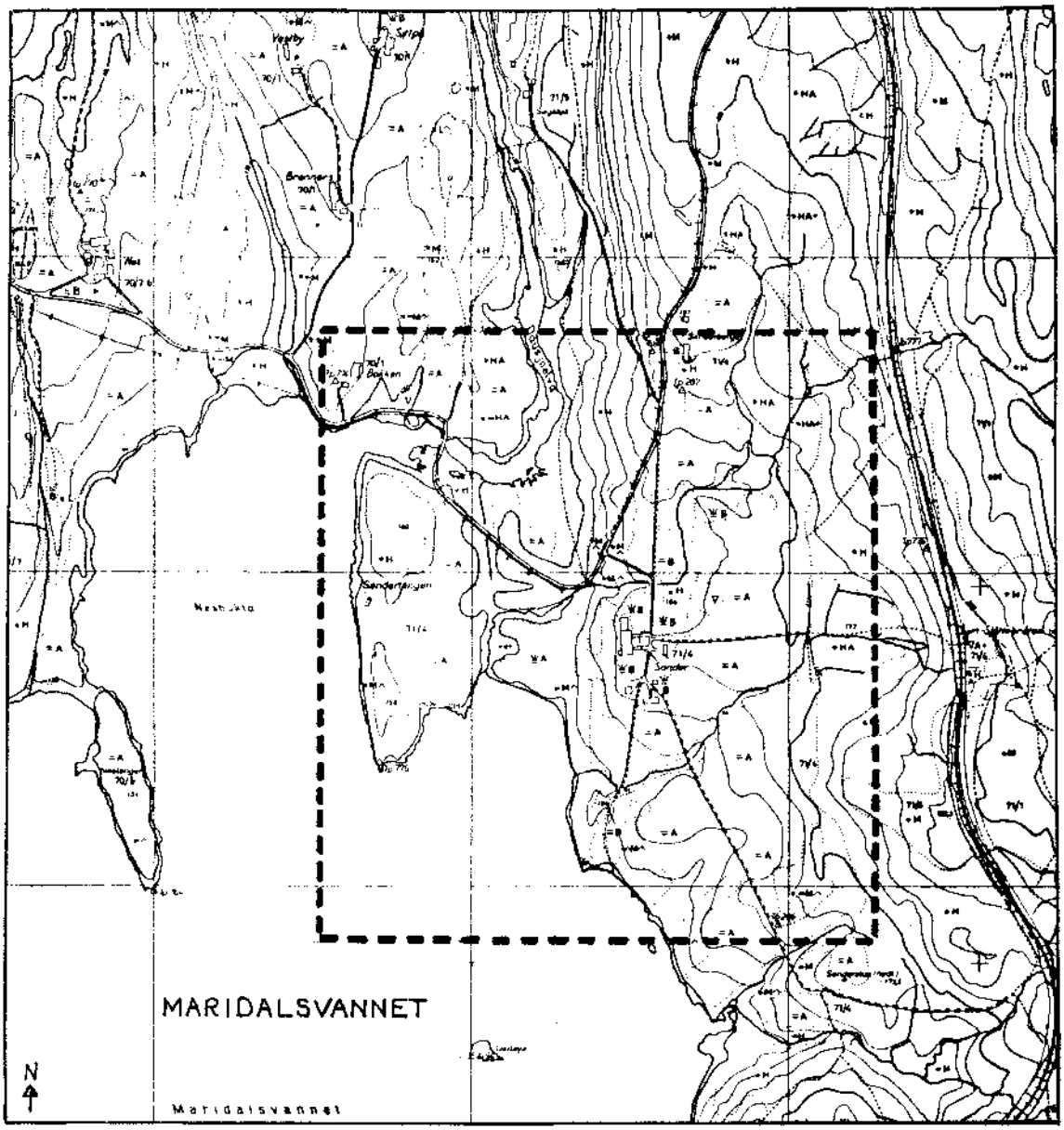

Fig.84. Modellområdets beliggenhet ved nordøstre del av Maridalsvannet.

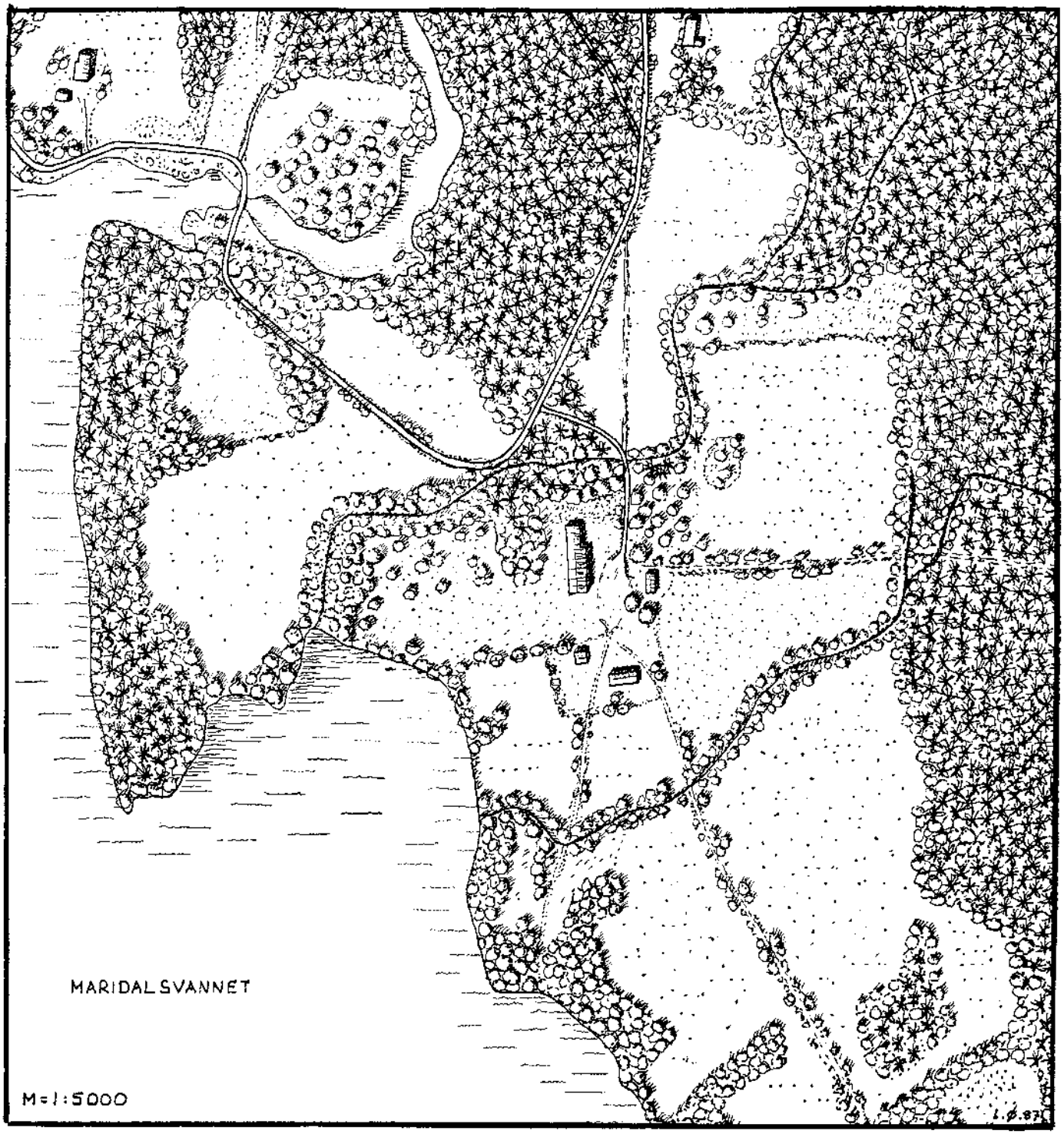

Fig.85. Kulturlandskap m/vekselbruk, gjeninnføring av husdyr.
På grunn av drikkevannsrestriksjonene er bare et moderat husdyrhold tillatt. Landskapet har fått igjen noen av de kvaliteter det mistet da husdyrhold ble forbudt. I dette området er imidlertid ikke forandringene fra dagens landskapsbilde så store fordi det hele tiden har vært holdt hester i området.

Beiting og fôrhøsting foregår for det meste på fulldyrket mark, men noe engslått foregår på gammel natureng. Hestene går i havnehager. Skogbruket er et bestandskogbruk, men i moderat form i den forstand at størrelsen på hogstflatene er små, og det legges stor vekt på fremelsking av løvtrær.

Selv om det er høy produksjon i landskapet, er landskapsbildet preget av uforanderlighet og variasjonsbredde.

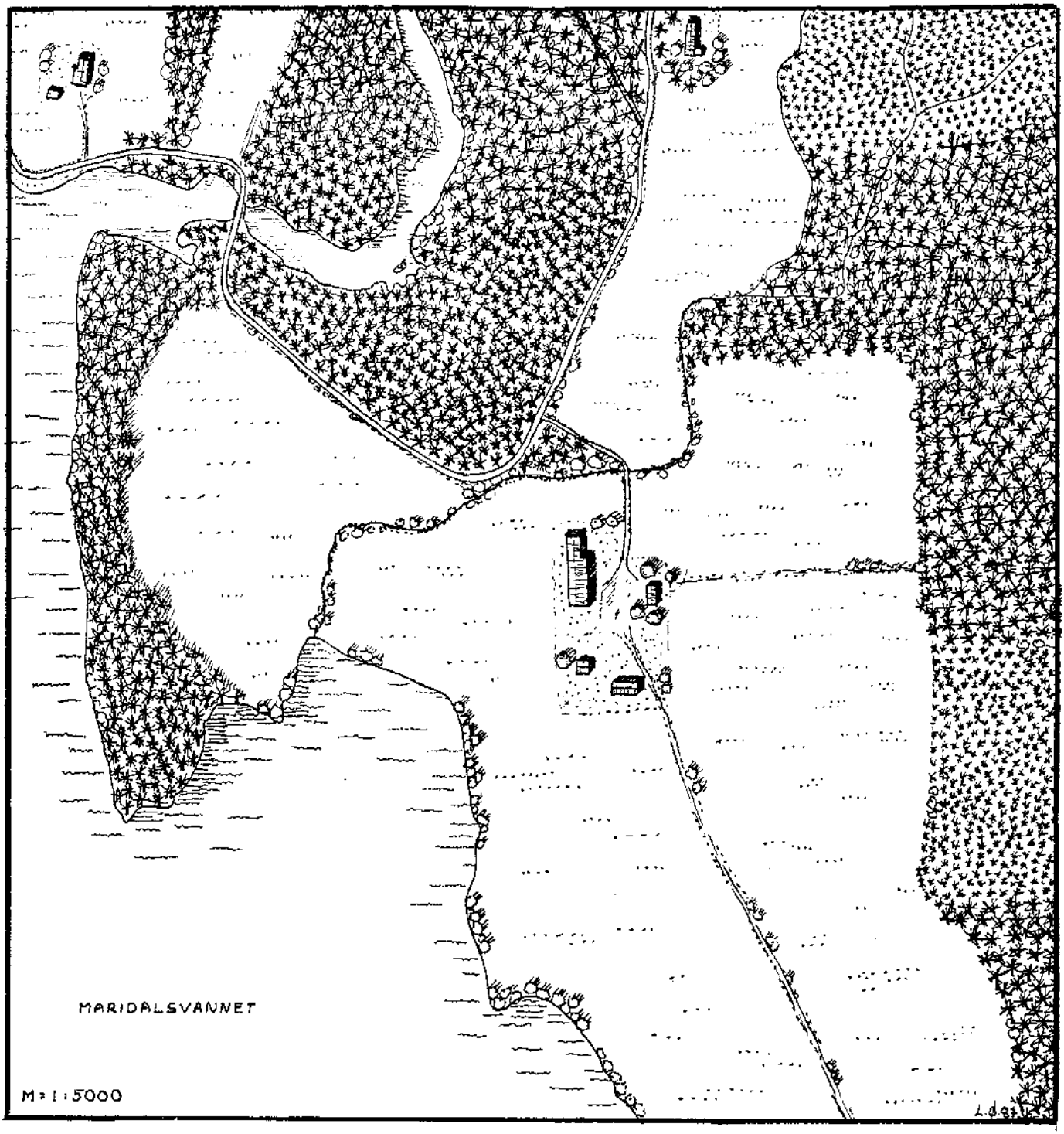

Fig.86. Høyproduktivt kulturlandskap, ensidig stordrift.

Hele landskapet har skiftet karakter. En av bekkene er delvis lagt i rør, og jordene er planert ut og slått sammen til større enheter. Randsoner, kratt og løvtrær er ryddet vekk. Skogen er sterkt preget av flatehogst og plantefelt. Det mosaikkpregete og varierte småskalalandskapet har veket plassen for ensartete flater.

Det er meget høy produksjon og lønnsomheten er god, men dette er oppnådd gjennom vekst i jordbruket av tilført energi. Kulturlandskapet er blitt et ensrettet stordriftslandskap med få kulturminner og minimale rekreasjons- og opplevelsesverdier.

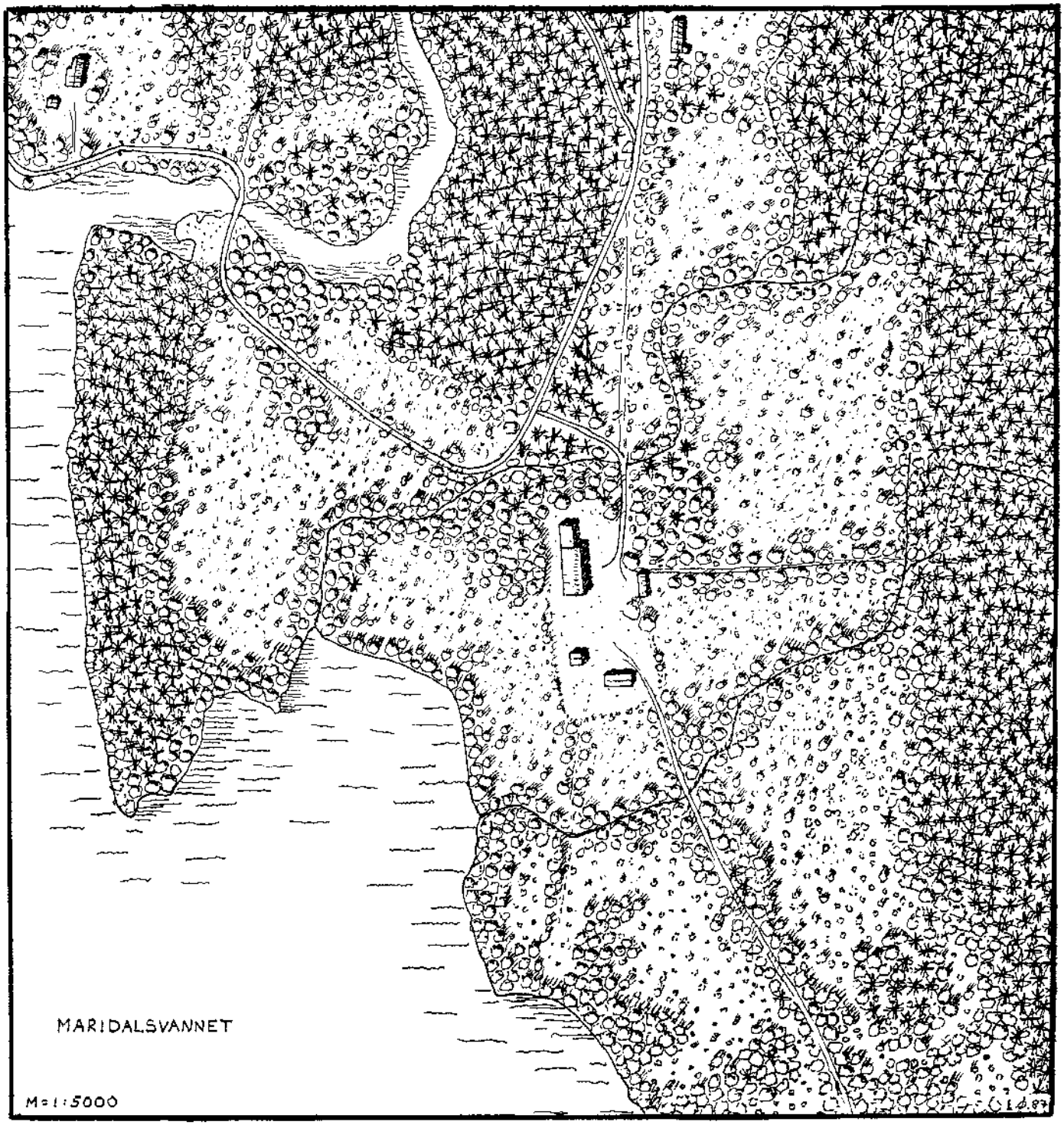

Fig.87. Gjengroing eller brakklegging.
Her har landskapet verken vært gjenstand for moderne driftsomlegging, utbygging, drift eller skjøtsel. All menneskelig påvirkning har opphørt, og løvskog og kratt fyller etter hvert jordene. Dette hadde blitt resultatet dersom det gamle kulturlandskapet ble "totalfredet".

På lengre sikt vil løvskogen vokse seg tett, og etter en stund vil grantrær begynne å gjøre seg gjeldende. Suksesjonen fortsetter til granskogen står tett der det tidligere var jorder. På skrinnere partier vil det vokse furuskog, og langs elvedrag og vannkanter vil løvtrær og kratt danne naturlige overganger.

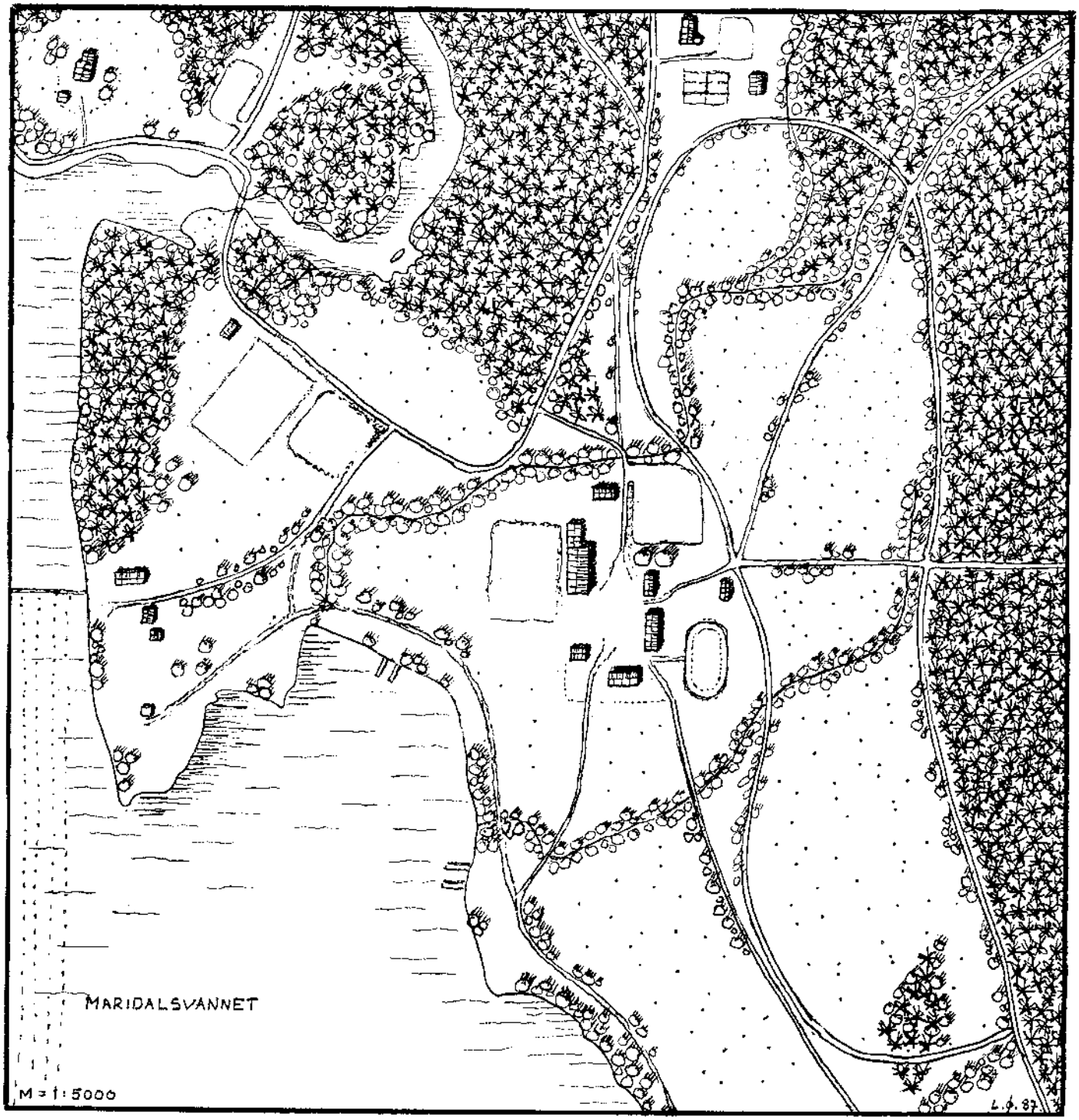

Fig.88. Mosjons- og treningssenter.
Utviklingen av et friluftsliv med større vekt på mosjonsaspektet enn natur- og landskapsopplevelse har ført til at området er blitt aktuelt som et slags mosjon- og treningssenter. De slake terrengformene og beliggenheten nær Oslo danner et ypperlig utgangspunkt for en slik utnyttelse. Dette intensive friluftslivet har krevd en stor grad av tilrettelegging. Her er innpasset trimløyper og veier for rulleskiløping. Gården er omgjort til et moderne ridesenter. Hvis drikkevannsrestriksjonene tillater det, kan et rostadion og en badeplass opprettes. Kiosker, klubbhus, treningsbane, tennisbaner og parkeringsplasser finnes også.

Det opprinnelige landskapet har fått et annet preg selv om det ikke er utbygget i vanlig forstand. Der terrenget ikke er utnyttet og bearbeidet, er den naturlige vegetasjonen preget av stor slitasje.

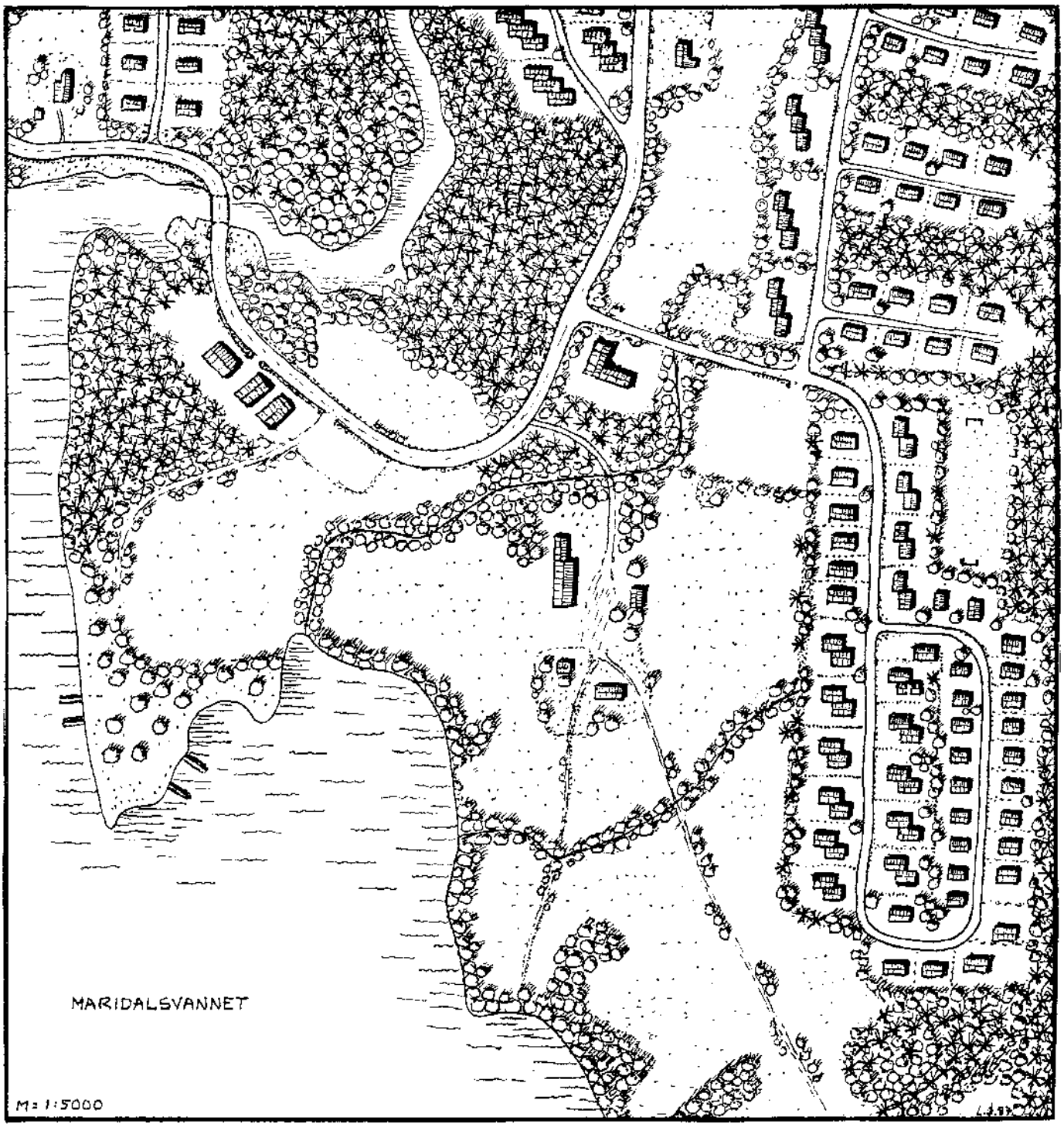

Fig.89. Utbygging til boligformål.
Markagrensen og drikkevannsrestriksjonene har ikke lenger klart å stå imot utbyggingspresset. Bebyggelsen "spiser"seg innover jord- og skogbrukslandskapet, men er i stor grad konsentrert til skogområdene slik at det meste av den dyrkete marka er spart. Dette blir attraktive boligområder med gode forbindelser både til Marka og sentrum.

Feltutbyggingen er moderat, men tilstrekkelig til å forandre det gamle landskapsbildet. Opparbeidete friområder, parkeringsplasser og butikker blir en nødvendighet etter hvert som boligfeltene utbygges. Nye veier fører inn til boligfeltene, og det økte trafikkpresset har ført til at de gamle veiene er blitt utvidet og opprustet for å tilfredsstille kravene.

De nære skogområdene vil bli preget av slitasje.Store deler av det særegne kulturlandskapet har blitt forstyrret av byggingen.

9.3. BEVARING OG UTVIKLING AV LANDSKAPETS KVALITETER OG OPPLEVELSESVERDIER

Verneform

I kapittel 8 konkluderes det med at Maridalens landskap er verneverdig. Flere av de utviklingsmodellene for landskapet som er presentert ovenfor, vil klart være i strid med med ønsket om å bevare Maridalens kvaliteter og særegenhet. Området trenger en form for vern som tar hensyn til landskapsbildets estetiske kvalitet og rekreasjonsverdi. Disse vernekriteriene er, som tidligere nevnt, ofte forsømt ved planleggingen.

Uansett verneform kan de viktigste formålene med å verne Maridalen samles i seks punkter som kan ses på som likeverdige målsettinger:

1. Opprettholde landskapsbildets helhet og variasjonsrikdom.

2. Ta vare på naturkvaliteter som mangfold i vegetasjon og dyreliv, og sikre verneverdige forekomster.

3. Bevare kulturminner og kulturlandskapets opprinnelighet.

4. Sørge for at mulighetene for rekreasjon sikres.

5. Opprettholde drift av jorda og skogen for å bevare et bynært landbruk og en utnyttelse av ressursene, men på en måte som ikke skaper konflikt med de fire første punktene.

6. Bevare bygdemiljøet ved å sikre eksisterende bosetting.

Det er med andre ord først og fremst ønskelig å ta vare på landskapet slik det fremtrer idag. Det er ikke nødvendig med en omfattende tilbakeføring og rekonstruering av tidligere tiders landskap, for eksempel tilbakeføring til dyrket mark der det idag er større skogplantinger. Bare for helt spesielle innslag i kulturlandskapet eller mindre områder kan det være aktuelt med en skjøtsel og drift som ikke bare opprettholder dagens situasjon, men også utvikler kvaliteter som er i ferd med å forsvinne. Dette blir tatt opp under skjøtselstiltak.

De få spredte vernetiltakene som er realisert i Maridalen (se kapittel 8), er ikke tilstrekkelige til å sikre dalens kvalitet på lengre sikt. Nedenfor skal de ulike aktuelle vernetiltakene kort drøftes.

Med sikte på verneinteresser kan landskapet deles inn i tre arealklasser (Strandli 1986):

* områdevern knyttet til samlede områder
* vern av enkeltobjekter
* vern av linjedrag

Tidligere var vern av enkeltobjekter den vanligste verneformen, men idag er det mest aktuelt å ta hånd om samlede miljøer gjennom områdevern. Likevel er vern av enkeltobjekter fremdeles nødvendig for å kunne ta vare på enkeltverdier utenfor vernete områder.

Linjedrag, som som gjerne finnes i overgangssoner mellom ulike former for arealbruk eller naturtyper, er gjerne lite arealdekkende og dermed mindre konfliktbelastet enn større områder. Gjennom vern av landskapets linjedrag kan ofte viktige hensyn innen de fleste vernekategorier løses fordi linjedragene er viktige for både dyreliv, friluftsliv og rent landskapsestetisk.

Lov om naturvern av 1970 gir hjemmel for tre hovedkategorier vern som kan være aktuelle i Maridalen:

- Landskapsvernområde (§ 5) kan brukes for å bevare egenartet eller vakkert natur- eller kulturlandskap.
- Naturreservat (§8) opprettes for å bevare urørt eller tilnærmet urørt eller spesiell naturtype som har vitenskapelig eller pedagogisk betydning.
- Naturminne (§11) kan være aktuelt for å verne geologiske, zoologiske eller botaniske forekomster.

For alle verneformene kan det fastsettes vedtak om nærmere bestemmelser for bruk og skjøtsel.

Lov om kulturminner av 1978 kan også være aktuell å anvende i Maridalen, både på enkeltobjekter eller områder.

- Fornminnevern (§ 4) innebærer et automatisk vern av alle faste fornminner fra før år 1537.
- Vern av kulturminner fra nyere tid (§15) innebærer at alle arkiktektonisk eller kulturhistorisk verdifulle bygg og anlegg kan fredes, også bygninger og anlegg som er yngre enn 100 år. Fredningsvedtaket kan også gjelde bygningsmiljøer som parker, hageanlegg, alléer og gamle ferdselårer.
- Områdefredning (§ 21) kan brukes på avgrensete områder rundt kulturminner for å bevare virkningen av kulturminnet i landskapet eller for å beskytte vitenskapelige interesser.

Den nye plan- og bygningsloven av 1985 hjemler adgang til å regulere spesialområder (§25.6). I Maridalen kan særlig tre typer av spesialområder være aktuelle:

- Områder med bygninger og anlegg som på grunn av historisk, antikvarisk eller annen kulturell verdi skal bevares. Bruken av slike områder bør spesifiseres i vernebestemmelsene. I følge lovens forskrifter vil også jord- og skogbruket i slike områder kunne reguleres.
- Friluftsområder. Et større område kan reguleres til rene friluftsformål hvis friluftsinteressene anses som de sterkeste interessene i området.
- Naturvernområder. Hjemmelen for å regulere til naturvernområder gjelder mindre områder med lokale verneinteresser. Områder med nasjonale verneinteresser må vernes med hjemmel i naturvernloven (Miljøverndepartementet 1986).

Både for friluftsområder og naturvernområder skal det knyttes reguleringsbestemmelser til planen som sier hvilke restriksjoner som må innføres på landbruket (Miljøverndepartementet 1986).

Selv om enkelte karakterlandskap kan skilles ut (kapittel 6.4), er Maridalen et område hvor det er vanskelig å trekke frem delområder med spesiell verdi fremfor andre. I det vel avgrensete landskaprommet står helhetsbegrepet så sentralt at de fleste inngrep vil få konsekvenser for resten av området. Dette sårbare landskapet krever en verneform der området behandles som en helhet, og der alle typer virksomhet kan reguleres. For å beholde helhetspreget må vernetiltaket gjelde hele dalføret inkludert de skogkledte åsryggene som rammer inn dalen.

I et notat fra Oslo Helseråd (1985) gis det uttrykk for at naturvernlovens § 5 om landskapsvernområde er den mest hensiktsmessige verneform i Maridalen når det gjelder å sikre landskapet mot en uheldig utvikling. Miljøverndepartementet er enig i at Maridalen kvalifiserer for et vern som landskapsvernområde, og Oslo Helseråd, kontoret for natur- og miljøvernsaker, holder på med å utarbeide et forslag til verneplan.

Langdalen (1974) har redegjort for hvilke kriterier som blir tillagt verdi ved vurdering om et område kvalifiserer for vern som landskapsvernområde. Kriterier som landskapsbilde og vern av naturvitenskapelige, estetiske og pedagogiske verdier anses som meget vesentlige. Representativitet er av en viss betydning, mens grad av naturtilstand og sjeldne naturforekomster er lite vesentlig.

Jeg er enig i at et landskapsvernområde vil være den verneform som i størst grad kan sikre Maridalens landskapsbilde og estetiske kvalitet. For at intensjonene ved vern av området skal kunne innfris, er det nødvendig å utarbeide detaljerte vernebestemmelser og skjøtselsplaner for området. Dette skal drøftes senere.

Den ytre grensedragningen for et landskapsvernområde i Maridalen er imidlertid av meget stor betydning for at rammen omkring dalen skal holdes intakt. Den grensen som er foreslått i forslaget til verneplan for Maridalen (fig.90) viser de absolutte minstekravene ved opprettelsen av et verneområde. Særlig øst for Maridalsvannet bør grensen trekkes høyere opp for å fange opp hele åssiden og horisontlinjen. Fig.3 viser hvor horisontlinjen går øst for vannet.

Det er svært viktig at de nærmeste skogkledte åsryggene blir trukket inn i verneområdet. De nærliggende horisontområdene som Barlindåsen og Skarsalpene burde også sikres mot inngrep, men det er nok tvilsomt om et så stort område politisk sett vil bli vernet.

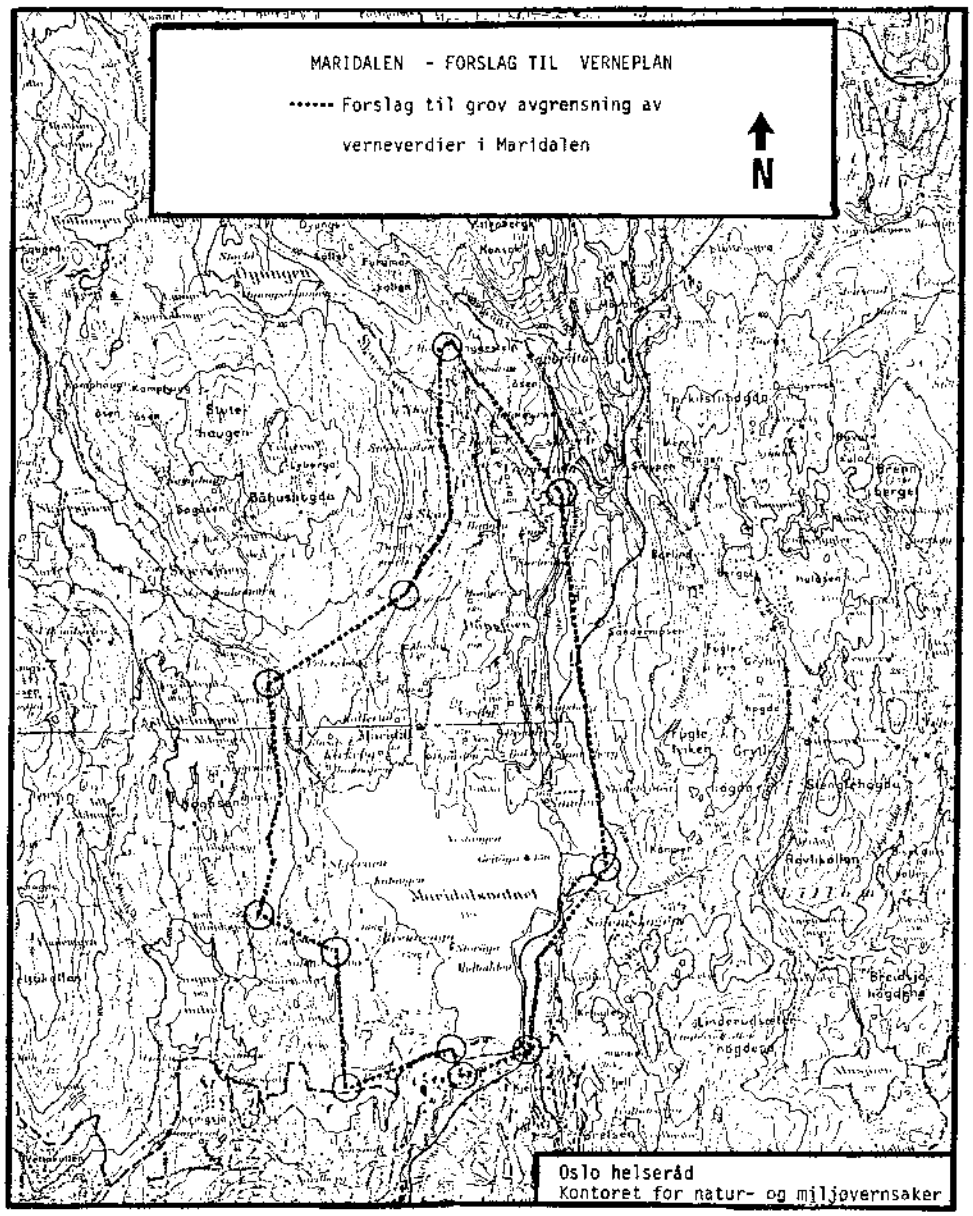

Fig.90. Oslo Helserådds forslag til avgrensning av verneområdet.

Vern av Maridalen som landskapsvernområde kan betraktes som et slags overordnet vern for å sikre landskapsbildets helhetlige karakter. I et landskapsvernområde må det ifølge §5 i naturvernloven ikke iverksettes "tiltak som vesentlig kan endre landskapets art eller karakter". Tekniske inngrep skal i alminnelighet ikke forekomme. De må i så fall være så beskjedne at de ikke endrer landskapsbildet vesentlig. Ny bebyggelse kan innpasses dersom denne ikke vesentlig endrer landskapsbildet eller bryter med stedlig byggeskikk. Hvilke tiltak som medfører "vesentlig" endring av landskapskarakteren er imidlertid et skjønnsspørsmål i den enkelte situasjon.

I et landskapsvernområde er det også normalt forutsatt at de enkelte økonomiske utnyttelsesmåtene innen landbruket skal være tillatt uten vesentlige begrensninger (Ot.prp. 46, 83-84). Ved landbruksdriften skal det imidlertid tas rimelige estetiske hensyn til landskapet.

Et landskapsvernområde representerer på mange måter en relativt "svak" fredningsform etter naturvernloven. På grunnlag av dette er det i Maridalen aktuelt å gi enkelte spesielle områder et strengere vern enn som landskapsvernområde. Dette gjelder både verneverdige naturforekomster og kulturhistoriske interesser som kulturminner og innslag i kulturlandskapet.

Med hensyn til naturverninteressene bør det, som også Oslo Helseråd (1985) presiserer, vurderes nærmere om enkelte forekomster best sikres etter §§ 8 og 11 om reservatfredning. Dette gjelder i første rekke kvartærgeologiske forekomster som for eksempel jettegrytene ved Dausjøen og de marine avsetningene ved Nordbråten, samt nasjonalt og regionalt verneverdige botaniske forekomster (se fig.75).

De lokalt verneverdige botaniske forekomstene trenger ikke det sterke vernet som en reservatfredning gir, men et landskapsvernområde vil ikke i særlig grad sikre disse forekomstene mot uønskete inngrep. En mulighet kan være å sikre slike forekomster ved å regulere til spesialområde med formål naturvern, etter plan- og bygningslovens § 25.6.

Med hensyn til kulturverninteresser er det også ønskelig å gi flere enkeltobjekter og et par mindre områder et strengere vern enn som landskapsvernområde.

For de verneverdige kulturminnene som kort ble presentert i kapittel 8, vil et vern etter kulturvernlovens § 15 om vern av nyere tids kulturminner være naturlig. Det er også aktuelt å gi enkelte klart avgrensete områder eller mindre landskapsrom et strengere vern gjennom kulturvernlovens §21 om områdevern. Karakterlandskapet omkring kirkeruinen er et slikt område som krever en strengere verneform for å sikre at den historisk forsvarlige og landskapsmessig fine rammen omkring ruinen blir bevart.

Landskapsrommet mellom Nes og Dausjøen, Neskroken, er et annet karakterlandskap som bør vernes etter kulturminne-

loven. Det opprinnelige bygningsmiljøet og landskapets småskalapregete mosaikkstruktur med rester etter gammel kulturmark er spesielle innslag som ikke fullt ut sikres gjennom et vern som landskapsvernområde. Bygningene bør vernes etter § 15 i kulturminneloven om vern av nyere tids kulturminner, mens landskapsrommet omkring vernes etter §21 om områdevern.

Etter § 21, annet ledd, vil et vedtak om områdevern i prinsippet omfatte all fysisk grunnutnytting som for eksempel bygge- og anleggsvirksomhet i forbindelse med jord- og skogbruk.

Et alternativ til å bruke kulturminnelovens §21 om områdevern, er å regulere til spesialområde etter plan- og bygningslovens § 25.6. Neskroken er et meget godt eksempel på et bevaringsverdig område med bygninger av historisk, antikvarisk og kulturell verdi slik det er formulert i lovteksten.

Bruk av plan- og bygningsloven vil ofte medføre et erstatningsansvar for det offentlige, men her står Maridalen i en særstilling fordi mesteparten av grunnen er kommunal eiendom.

Disse to verneformene for avgrensete områder og landskapsrom vil sannsynligvis gi et like strengt vern med samme muligheter til å regulere bruk og inngrep, også rent landbruksmessig drift.

Her skal imidlertid ikke de ulike verneformenes juridiske virkning og innhold drøftes mer detaljert. Det viktigste er å slå fast at de vernetiltakene som iverksettes i Maridalen må ta sikte på å innfri de hovedmålsettingene som ble nevnt innledningsvis i dette kapitlet (s.129). Et landskapsvernområde i kombinasjon med andre verneformer vil sannsynligvis være den beste måten å klare dette på.

Den 21.juni 1985 vedtok planutvalget i Oslo kommune at det skal utarbeides en disposisjonsplan for Maridalen. I dette vedtaket presiseres det at det er uheldig med en verneplan for Maridalen som vil binde opp utviklingen, og at en disposisjonsplan bedre vil kunne sikre og utvikle dalen som et levende bomiljø. Planutvalgets vedtak forutsatte en vurdering av tiltak som kan frigjøre Maridalsvannet som drikkevann.

En kommunal disposisjonsplan er en plantype som ikke er definert i lovverket, og som det er lett for kommunens politikere å endre. En disposisjonsplan vil ikke gi verneverdiene et juridisk vern og er best egnet til å trekke opp prinsippene for arealbruken. Med hensyn til Maridalens fremtid vil ikke en slik plan kunne sikre Maridalens landskapsmessige kvaliteter. Statlige vernetiltak gjennom Miljøverndepartementet vil gi et mer varig og stabilt vern. Det må også presiseres at det er fullt mulig med en forsiktig tilrettelagt nybygging i et landskapsvernområde. Dette er derfor ikke noe godt argument for at dalen trenger en disposisjonsplan i stedet for en verneplan.

Skjøtselstiltak

Flere skjøtselstiltak bør settes i verk for best mulig å bevare dalens særegenhet. Jordbrukslandskapet er formet av menneskenes påvirkning gjennom generasjoner og er avhengig av menneskelig virksomhet for å opprettholde sitt særpreg. Dersom den menneskelige påvirkning opphører, vil landskapet temmelig raskt komme i forfall (j.fr. utviklingsmodellen "gjengroing", fig.87). For å kunne ta vare på et gammelt og verdifullt kulturlandskap slik som i Maridalen er det først og fremst en forutsetning at den menneskelige aktiviteten fortsetter. Det er også en grunnleggende nødvendighet at det godtas en målsetting for jordbruket som går ut over det rent produsjonsmessige.

Ved utarbeidelse av vernebestemmelser og skjøtselsplaner er det i følge Austad (1983) en forutsetning å ha inngående kjennskap til

- oppbyggingen av kulturlandskapet (helheten)
- enkeltelementenes særpreg og innbyrdes funksjon
- tidligere driftsformer
- landskapets dynamikk.

Videre presenterer Austad (1983) tre hovedtyper skjøtsel av verdifulle landskapstyper:

1) Teknisk/maskinell skjøtsel
2) Biologisk skjøtsel ved bruk av beitedyr
3) Musealt vern.

De to første hovedformene har som sin primære oppgave å sikre opprettholdelse av et åpent, variert landskapsbilde.

Den tredje hovedformen kan betraktes som kulturhistorisk og vegetasjonsfaglig landskapspleie. Her vil det i tillegg til målsettingen om å opprettholde et mangfoldig landskapsbilde, også være snakk om en skjøtsel basert på en tradisjonell og tradisjonsbunden utnytting av naturressursene. I enkelte tilfeller kan det her bli snakk om ren museal drift. Dette kan være nødvendig der det er ønskelig å opprettholde den tidligere plantesosiologiske sammensetningen. På gamle slåtte- og beitemarker må en bruke de samme eller tilsvarende høstingsmetoder eller samme husdyrdrift som var vanlig før.

Uavhengig av hvilke verneformer som Maridalen blir underlagt, er det flere skjøtselstiltak som bør settes i verk for best mulig å bevare dalens særegenhet. Hovedhensikten må være å opprettholde dagens variasjonsrikdom og historiske dybde. Dette kan gjøres både med teknisk/maskinell skjøtsel og ved bruk av beitedyr dersom det lempes noe på drikkevannsrestriksjonene.

For mindre, avgrensete områder slik som rundt kirkeruinen og i Neskroken, kan en form for musealt vern vurderes. For disse områdene er det som tidligere nevnt ønskelig med en strengere beskyttelse enn det et landskapsvernområde kan gi. Vernebestemmelser og skjøtselsplaner tilknyttet disse områdene må være relativt detaljerte. Rundt kirkeruinen må den fine og opprinnelige rammen opprettholdes ved et forsvarlig vern mot terrenginngrep. Det kan også være aktuelt med en gjennomtenkt styring av ferdselen av hensyn til den artsrike tørrengen som det er av stor betydning å opprettholde.

I Neskroken bør all drift av jord og skog kunne reguleres slik at landskapets særpreg kan opprettholdes og eventuelt utvikles på en forsvarlig måte.

Kulturlandskapet i Maridalen er komplekst og må ses på som et enhetlig miljø. De ulike elementene som landskapet er bygget opp av, har imidlertid forskjellige krav til skjøtsel. For den kulturpåvirkete vegetasjonen er det ikke tilstrekkelig med et statisk vern - her er det behov for en dynamisk skjøtsel.

På de neste sidene skal de viktigste innslagene i Maridalens kulturlandskap som krever spesiell skjøtsel, kort presenteres. For alle skjøtselstiltakene er det imidlertid nødvendig å få utarbeidet nyanserte planer for hvordan skjøtselen skal foregå. Et slikt planmessig opplegg vil sørge for at ikke utviklingen av landskapsbildet skjer tilfeldig og uten styring.

Innslag i Maridalen som bør behandles spesielt, er blant annet restene av gammel kulturmark som viser eksempler på førindustrielt jordbruk og dermed gir en kulturhistorisk dimensjon til landskapet.

Hagemark er områder som har fått sitt særpreg ved langvarig husdyrbeite. Rike og friske typer endres hurtig etter at beitet har opphørt og krever omfattende skjøtsel, mens fattigere og tørrere typer trenger færre skjøtselstiltak (Austad 1983).

Hagemarken i Maridalen utgjøres stort sett av bjørkehager (fig.91 og 92). Disse finnes det rester av flere steder. De er mer eller mindre igjengrodd og ligger oftest i kanten av jordene. Øst for Bakken og ved Sanderberget finnes utforminger som fremdeles har beholdt et åpent og lyst preg. Det samme gjelder bjørkehagen ovenfor Hammeren som er skjøttet og stelt i forbindelse med opparbeidelsen av en rasteplass.

Ved Sander finnes en rikere type. Her er innslaget av edelløvskog spesielt stort og beitehagen kan karakteriseres som en askehage.

Mellom Kallerudveien og Kirkerud ligger rester av en igjengrodd bjørkehage med innslag av søyleeiner i busksjiktet.

Fig. 91 . Bjørkehage ved innkjøringen til Neskroken.

Fig. 92 . Bjørkehage ved Berg.

Bjørkehager er idag, som tidligere nevnt, sjeldne innslag i kulturlandskapet. Skjøtselen må ta sikte på å opprettholde et lysåpent parkpreg hvor enkelttrærne står med stor avstand. Tynning og foryngelse er nødvendig der bjørkehagene er tette og igjengrodde. Den beste måten å vedlikeholde hagene på er ved bruk av beitedyr. Ved å regulere beitetrykket kan vegetasjonsbildet styres med minimale hogst- og rydningsinngrep. Hvis det ikke lar seg gjøre å bruke beitedyr, kan områdene skjøttes på annen måte. Det holder med en årlig slått på sensommeren og en regelmessig tynning av vegetasjonsoppslaget (Asheim 1983).

Fig.93 viser prinsipp for tynning av hagemarkskog.

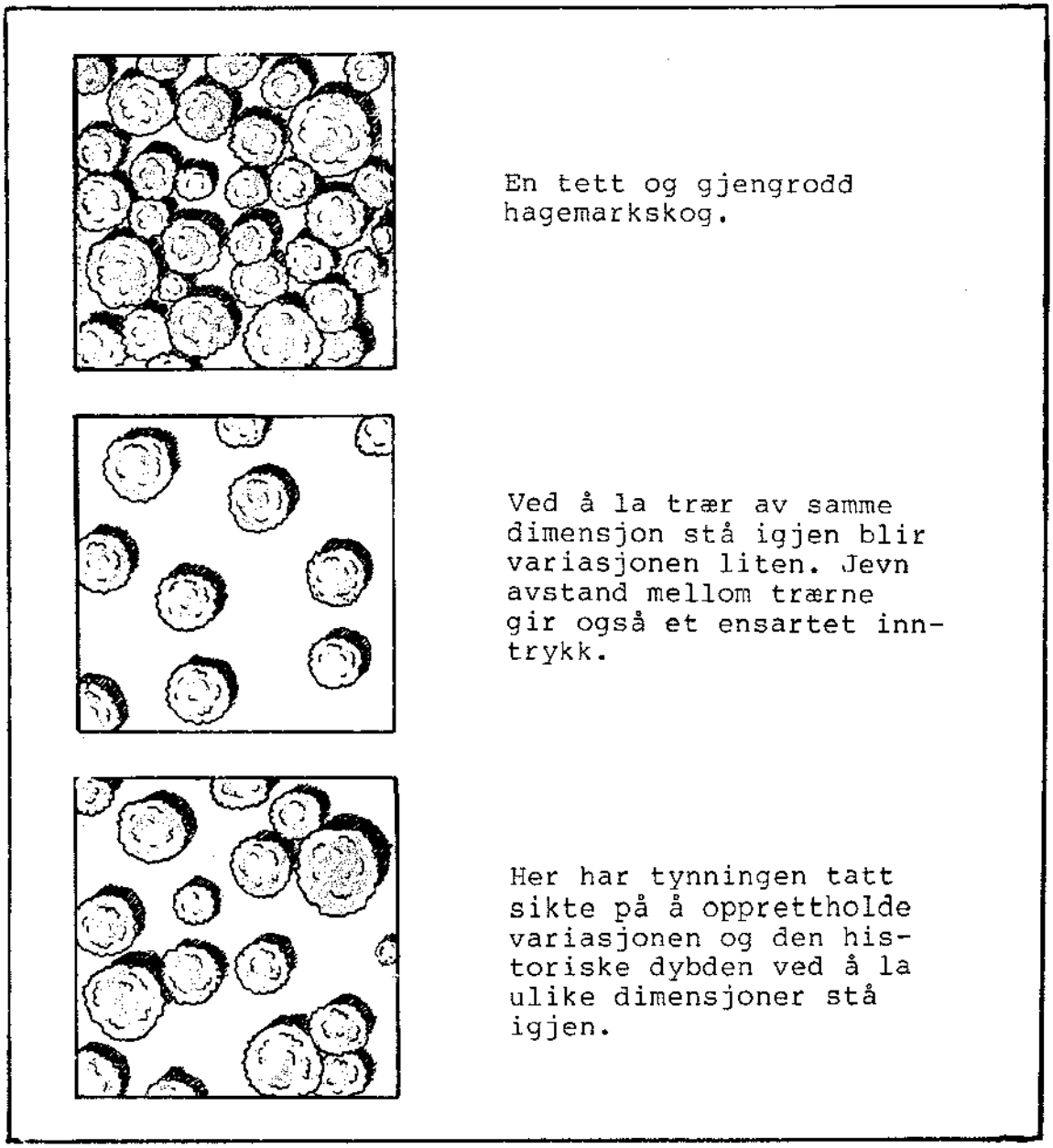

Fig.93. Prinsipp for tynning av hagemarkskog.

Slåttengene med sitt karakteristiske blomsterflor hørte til innmarka i motsetning til hagemarkene. I Maridalen finnes det bare mindre rester av slike enger. Disse ligger gjerne i kanten av kulturmarkene og er i ulike gjengroingsfaser.

Ved Steinsrud ligger, som tidligere nevnt, en slåtteng av typen rik ødeeng, karakteristisk plassert nær gården og omgitt av steingjerder. Ved Hammeren finnes også en frodig eng som er meget velutviklet og karakteristisk for ødeengene i Maridalen (Rustan og Bronger 1984). I svingen ved Berg danner en blomstereng som vist på fig. 39 , en fin forgrunn til den første ordentlige utsikten over Maridalsvannet når man kommer veien fra syd. Også i Neskroken finnes rester av gammel slåtteng i jordekantene.

Den artsrike tørrengen rundt kirkeruinen står i en særstilling. Botanisk sett har bestandet ingen verneverdi, det er heterogent og svært slitt på grunn av trakk (Rustan og Bronger 1984). Historisk sett danner imidlertid engen, som nevnt tidligere, et riktig miljø omkring ruinen samtidig som den gir et åpent, attraktivt og rikt landskapsbilde.

Slåttengene er innslag i den gamle kulturmarken som er i ferd med å forsvinne. I Maridalen er pløying til fulldyrket mark, tilplanting med skog og gjengroing de største truslene. Det er viktig å få sikret et utvalg av disse slåttengene. De er attraktive i rekreasjonssammenheng og også viktige for insektlivet.

Skjøtselen av slåttengene er avhengig av hvilke plantesamfunn det dreier seg om. Sterk utnytting eller gjødsling er imidlertid ikke aktuelt. Slåing en til to ganger om året er som regel nok for å vedlikeholde blomsterfloret. Beiting bør helst ikke forekomme (Austad 1983). Tørrengen rundt kirkeruinen bør som nevnt dessuten sikres mot terrenginngrep som kan ødelegge denne fine landskapsituasjonen.

Enkeltstående trær og tregrupper er iøynefallende innslag med stor egenverdi flere steder i dalen. Gamle, stuvete trær, det vil si trær som har vært brukt til lauving, finnes som før nevnt blant annet på Turter hvor det står en karakteristisk "kandelaberformet" bjørk. Av andre karakteristiske trær og tregrupper må også de tidligere nevnte kongeeikene på Nes, tuntreet på Sittpå og videre eika på jordet ved Sandermosveien trekkes frem.

Gamle alléer og veitrær er et karakteristisk innslag som flere steder ivaretar kulturlandskapets tradisjonelle preg med skjermete bygdeveier. Både ved Berg og på Skar finnes trerekker langs veien. Enkelte steder vitner gjenstående tuntrær og alléer om tidligere bebyggelse som for eksempel de store askene på Turter og skrøpelige alléen på Stubberud (fig.94). Disse trærne er idag viktige innslag i landskapet. Den gamle alléen ned mot Strandholt er i ferd med å forsvinne. Her er det plantet til med tett granskog langs veistubben, og allétrærne er i meget dårlig stand.

Fig.94 . Alléen på jordet ved Stubberud.

Karakteristiske trær og tregrupper bør tas vare på. I tillegg til å tjene som visuelle landemerker i liten skala er de symboler på kontinuitet bakover i tiden. Store og gamle trær kan fortsatt leve lenge. Skjøtselen kan foregå ved å forynge de gamle trærne ved beskjæring. Det er også viktig å holde kronene fri slik at lystilgangen blir god nok. Gamle trær i trerekker og alléer som er så dårlige at de må hogges, må bli erstattet av nye trær for å fylle ut "hullene". Dersom det er ønskelig kan den skrøpelige alléen ned mot Strandholt fristilles fra granskogen, og nye stammer fremelskes blant løvtreoppslaget. Der karakteristiske trær er innslag i gamle beitehager, bør trærne fristilles for best mulig å komme til sin rett.

Steingjerder er ikke karakteristiske innslag i Maridalens kulturlandskap, men de forekommer blant annet ved Sanderberget, langs Gamle Maridalsvei ved Søndre Skar og ved Steinsrud. Gjerdene bør vedlikeholdes og fristilles ved å rydde vekk vegetasjon som stedvis gjemmer dem bort.

Gamle ferdselsårer som Greveveien og Ankerveien bør ryddes og åpnes der veiene bare finnes som utydelige, gjengrodde stier. Det er av stor betydning for landskapet i en historisk sammenheng at slike gamle ferdselsårer ikke gror igjen og forfaller.

* * *

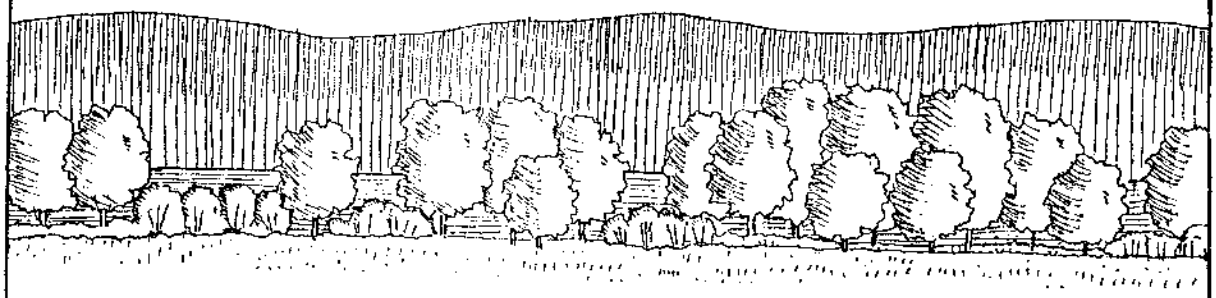
Ovenfor er nevnt flere innslag i det gamle jordbrukslandskapet som bør behandles spesielt for at landskapet skal beholde sin historiske dybde og særegenhet. Andre spesielle skjøtselstiltak som kan være aktuelle er tiltak i forbindelse med opprettholdelse av den visuelle tilgjengeligheten i landskapet.

Opprettholde utsikter ved skjøtsel er aktuelt der randsonevegetasjonen langs vannkanten har vokst seg så kraftig at utsikten over vannet er hindret. Kontrastvirkningen mellom avvekslende småskalapreget mosaikklandskap og områder med vidt utsyn over bygden og vannet spiller en sentral rolle i Maridalen. Der hvor landskapet åpner seg mot vannet, er det av stor betydning å skjøtte strandkantvegetasjonen på en slik måte at utsikten opprettholdes.

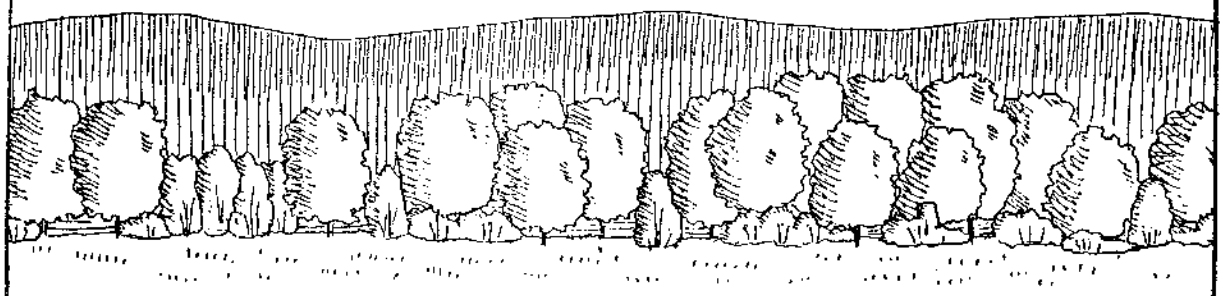
Randsoneområdet mot vannet ved Skjerven og spesielt Hammeren er eksempler på hvordan vegetasjonen har vokst seg tett. Gamle fotografier viser at randsonene har vært betydelig lavere og mer oppdelte i dette området omkring århundreskiftet (fig.11b). Den tette granplantingen nedenfor kirkeruinen er meget uheldig (fig.47). Selv om trærne ennå ikke er hogstmodne, er det ønskelig å få ryddet vekk denne skjermen for å bedre både landskapsbildet og den visuelle tilgjengeligheten. Da vil utsikten både til og fra kirkeruinen bedres, og ruinen vil komme bedre til sin rett landskapet.

Randsonene er av stor økologisk betydning (kapittel 5.1). De er også viktige rent visuelt. Det er derfor påkrevd med et planmessig og detaljert opplegg for pleie av utsiktssoner og tynning av vegetasjon langs vannet. Tynningen må ta sikte på at randsonene bevarer sitt frodige preg og sin variasjonsrikdom med hensyn til estetisk kvalitet og dyreliv (se fig.95).

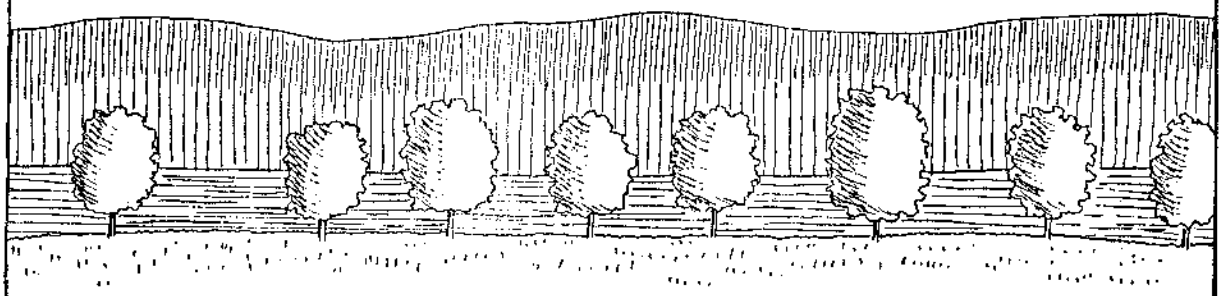
En omdisponering fra større områder med plantet skog til dyrket mark, slik det er foreslått gjort et par steder i Sørkedalen (Oslo Byplankontor 1985), kan bedre den visuelle tilgjengeligheten enkelte steder i dalbunnen. Slike tiltak skal ikke utelukkes, men som omtalt tidligere, utgjør ikke disse eksisterende plantefeltene noen stor trussel mot dalens landskapskarakter. I forhold til Sørkedalen er det svært lite åpen mark som har blitt tilplantet med skog.

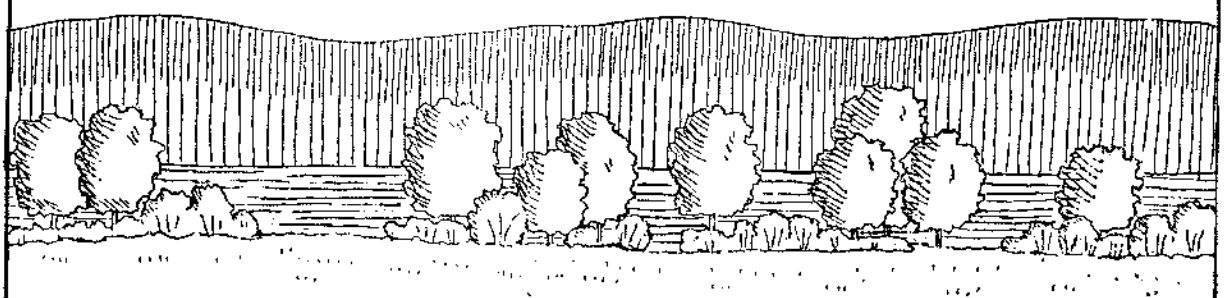
Dagens situasjon viser at randsonen er blitt så kraftig at sikten over vannet er begrenset, og opplevelsesmulighetene dermed noe redusert.

Uten skjøtselsinngrep kan dette bli situasjonen omtrent fem år frem i tiden. Utsikten over vannet er stengt. Vannet utgjør ikke lenger et levende innslag i landskapsbildet.

Her er det foretatt en fantasiløs tynning. Randsonen gir et monotont og lite frodig inntrykk. Økologisk sett er det heller ikke noen god løsning med hensyn til dyrelivets trivsel.

Her har tynningen tatt sikte på å opprettholde en variert alders- og artssammensetning. Estetisk sett byr randsonen på variasjon, og den danner en fin forgrunn til vannet. Variasjonen skaper flere økologiske nisjer, noe som gir grunnlag for et rikere dyreliv.

Fig. 95 . Denne randsonen i nærheten av Skjerven kan brukes som eksempel på behov og prinsipp for skjøtsel i strandsonen.

Tilrettelegging for landskapsopplevelse og rekreasjon

Det er av stor betydning for Maridalen som rekreasjonsområde at landskapets kvaliteter er tilgjengelige. I tillegg til skjøtselstiltakene for å bedre den visuelle tilgjengeligheten i landskapet, er det også nødvendig med tilrettelegging for å bedre den fysiske tilgjengeligheten.

I kapittel 7.3 er adkomst og tilgjengelighet drøftet. Ut fra denne vurderingen er det ikke nødvendig med en utvikling av nye bilveier i Maridalen. Kommunikasjonsmidlene kan derimot forbedres ved noe hyppigere avganger på bussen til Skar. Fra et rekreasjonsmessig synspunkt er dette særlig nødvendig i helgene.

Det er, som nevnt i kapittel 7.3 , spesielt i dalbunnen at det i sommerhalvåret er få tilbud for turfolk til fots og på sykkel. Her kan kulturlandskapets kvaliteter gjøres lettere tilgjengelige ved en forsiktig innpassing av enkelte turveier. Innpassing og opparbeiding av nye turveier krever imidlertid nøye planlegging for at ikke landskapets helhet skal bli forstyrret, og for at veiene skal bli attraktive. Det vil bli altfor omfattende å komme med konkrete forslag til traséer her. Nedenfor skal derfor bare hovedprinsippene presenteres.

Når Maridalen skal tilrettelegges for landskapsopplevelse og rekreasjon, bør dette først og fremst være av hensyn til vanlige turfolk til fots eller på sykkel. Hovedformålet med tilretteleggingen må være å gi turfolk muligheter til å oppleve kulturlandskapets kvaliteter uten å følge de mest trafikkerte bilveiene. Det må med andre ord tas sikte på en tilrettelegging for en type rekreasjon som ikke er å betegne som et intensivt friluftsliv som krever en stor grad av tilrettelegging. Det er ikke ønskelig at Maridalen utvikles i retning av et mosjons- og treningssenter med de landskapsmessige konsekvenser dette medfører (se fig.88).

Noe bør imidlertid gjøres med konflikten mellom idrettsutøverne og biltrafikken på Maridalsveien. Det er ønskelig at man velger et annet alternativ til trasé for idrettsfolkene enn Oslo kommunes prioriterte forslag. En bred asfaltert vei parallelt med Maridalsveien vil ha store negative landskapsmessige konsekvenser, som nevnt i kapittel 9.2. En slik vei vil heller ikke bedre mulighetene for landskapopplevelse for vanlige turfolk. Oppmerksomheten vil nok i noe større grad kunne rettes mot landskapet omkring, men støyende trafikk som nærmeste nabo, og eksos vil nok legge en demper på landskapsopplevelsen.

Foreningen Maridalens Venner og Oslo kommune har laget alternative løsninger som landskapsmessig er bedre enn den planlagte traséen.

én løsning kan være å legge mesteparten av traséen i skogen og langs skogkanten. En slik "treningskorridor" vil i stor grad løse den trafikkfarlige situasjonen samtidig som den vil bli en attraktiv gjennomgående treningsvei for joggere og rulleskiløpere. En slik vei vil også kunne være til glede for vanlige tursyklister og andre brukere. Det er imidlertid tvilsomt om en slik vei vil bli foretrukket fremfor Maridalsveien av racersyklister.

Det er viktig å være klar over at de krav til vei som rulleskiløpere med skøyteteknikk har, ikke så lett lar seg kombinere med ønsket om å bedre forholdene for landskapsopplevelse. Tre til fire meter brede og asfalterte veier uten brå svinger er det ideelle for idrettsutøverne. Turveier som innpasses med det formål å bedre mulighetene for landskapsopplevelse og rekreasjon for vanlige turfolk til fots eller på sykkel, må ikke først og fremst utformes med tanke på å oppfylle dette kravet.

Med hensyn til opparbeiding av veier for vanlige turfolk er det flere siktemål og prinsipper som bør legges til grunn.

Parkeringsplassene kan i stor grad danne utgangspunktene for turveiene og stiene. Her bør det settes opp informasjonstavler med forslag til turvalg. Turveiene bør merkes, og ved spesielle innslag i kulturlandskapet kan det settes opp små, veltilpassete informasjonsskilt.

Denne formen for tilrettelegging som tar sikte på å sette kulturlandskapet i fokus, er sjelden i Osloområdet. Maridalen er, som tidligere presisert, enestående som opprinnelig kulturlandskap i dette området. Kulturlandskapet har en høy rekreasjonsverdi og inneholder mange kvaliteter og opplevelsesmuligheter som ikke de omkringliggende skogene i Marka kan by på. Derfor bør Maridalens landskap legges tilrette for landskapsopplevelse.

Ved at flere benytter parkeringsplassene syd i dalen som utgangspunkt vil biltrafikken innover i dalen bli redusert. En opparbeiding av attraktive turveier som bedrer tilgjengeligheten i jordbrukslandskapet, gjør at flere kan fristes til å bruke selve dalbunnen til rekreasjon og landskapsopplevelse. Et attraktivt tilbud til turvalg med utgangspunkt i sydlige parkeringsplasser er derfor ønskelig av flere årsaker.

Ved en forsiktig tilrettelegging for rekreasjon i Maridalen er det avgjørende at ikke inngrepene bryter med landskapskvaliteter. Landskapets helhetspreg og særegenhet må ikke forstyrres.

Hovedprinsippet ved innpassing av turveier i dalbunnen må være at de underordnes landskapet. Traséene må følge kanter og randsoner eller legges i skogholt for ikke å dele opp landskapet på en uheldig måte (fig. 96). Åpne områder, utsiktssoner og områder med mosaikkstruktur i liten skala må holdes fri for inngrep som kan ødelegge den landskaplige helheten.

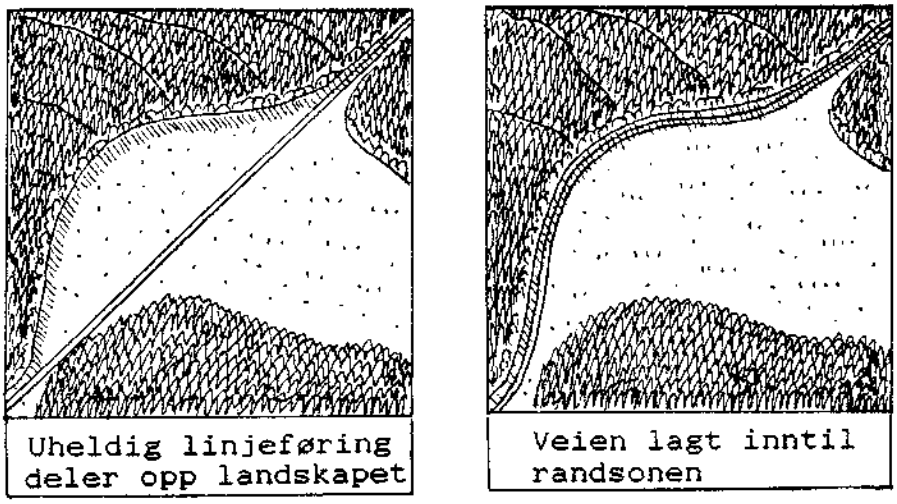

Fig.96. Eksempler på veiføring. (Modifisert etter Statens Vegvesen (u.å.)).

Veiene bør gå gjennom og lede til attraktive områder og innpasses slik at de i størst mulig grad gjør landskapets kvaliteter tilgjengelige. Dette bidrar til at styringen av ferdselen blir vellykket. Fra et rekreasjonsmessig synspunkt er det også ønskelig å kunne lede folk til og langs strandsonen enkelte steder.

Like viktig som å la veiene føre til attraktive områder er det å kanalisere ferdselen vekk fra sårbare områder, for eksempel steder med spesielt verneverdige botaniske forekomster.

Turveiene bør ikke ha fast dekke. Noen ferdselsårer kan gruslegges. Andre kan utformes som vanlige stier. Mindre stier med "naturlig" underlag kan gi fotturistene fredelige og idylliske ferdselsårer.

Det er viktig at de nye turveiene ikke blir brede og fremtredende, men underordnes landskapet omkring. I undersøkelsen om folks ønsker for Marka som rekreasjonsområde (se kapittel 7) var nettopp et av hovedønskene å kunne ferdes på naturlige ferdselsårer der de tekniske inngrep er underordnet.

Gamle veier, traktorveier og stier må trekkes inn i de merkete gangdragene slik at det bare i mindre grad blir aktuelt å opprette helt nye traséer. Flere steder fins rester av veier mellom jordene, og disse kan knyttes til stinettet.

De gamle historiske ferdselsårene som Ankerveien og Greveveien danner et spesielt godt utgangspunkt for å utvikle gode turveier. Gjengrodde partier av disse veiene bør ryddes og åpnes. Det er også ønskelig med en rekonstruksjon av veiene der veiparseller mangler helt, for eksempel i Neskroken over jordet ved Brenners hvor Greveveien er pløyd opp. En merking av veiene som historiske ferdselsårer er også ønskelig.

Christophersen (1957, s.162) gir uttrykk for de spesielle kvaliteter og opplevelsesmuligheter slike historiske ferdselsårer kan gi:

> "Dersom en vei kan sies å ha sjel, så er det her vi finner Greveveiens sjel. Midt i foranderligheten ligger den som noe uforgjengelig. Som den ligger der nå, vil den sannsynligvis ligge om hundre, ja, om to-tre hundre år. En veis psykologiske betydning måles ikke i kilometer. Ofte kan et ganske lite veistykke gi mer i sin intimitet enn en lang vei som lar oss oppleve store naturkontraster. (...) Den som engang har gått her, vil aldri glemme det. Når anledning gis, vil han vende tilbake og nyte freden mellom granene."

* * *

Ved å tilrettelegge for rekreasjon og landskapsopplevelse i kulturlandskapet, kan flere lære å sette pris på denne landskapstypens kvaliteter og rekreasjonsverdi. Dette kan igjen føre til en økt forståelse av hvor viktig det er å bevare dette landskapets særpreg.

Hovedprinsipp for arealdisponering.

For at Maridalens særpreg skal bevares, er det nødvendig med detaljerte retningslinjer for all arealdisponering.

Dersom Maridalen blir vedtatt vernet som landskapsvernområde, må vernebestemmelsene være utformet med tanke på at de hovedmålsettingene som er nevnt på side 129 kan bli oppfylt. Nedenfor skal hovedprinsippene for en arealdisponering som ivaretar disse målsettingene bli presentert. Dette blir på mange måter en kort oppsummering av tidligere kapitler.

I notatet som trekker opp hovedlinjene til de vernebestemmelser som Oslo helseråd (1985) nå arbeider med, sies det lite om bevaring av selve landskapsbildet. Det bør formuleres konkrete, overordnete målsettinger om at landskapsbildets helhet og variasjonsrikdom må sikres. Siden landskapets helhetlige preg står så sentralt, er det av stor betydning å få presisert i vernebestemmelsene at inngrep som forstyrrer helhetspreget ikke må forekomme.

En aktiv jordbruksdrift i en form som sikrer mangfoldet i landskapsbildet, er en forutsetning for bevaring av Maridalens kulturlandskap. For jordbruket må vernebestemmelsene ta sikte på å bevare kulturlandskapet gjennom regler som sikrer at de viktigste delelementene i landskapet beholdes og utvikles. Det tenkes her på landskapselementer som åkerholmer, randsoner, vassdrag og rester av gammel kulturmark, for eksempel bjørkehager og slåttenger.

Følgende inngrep bør i prinsippet ikke tillates: bekkelukkinger, grøfting av våtmark, bakkeplanering, oppdyrking av impediment, fjerning av randsoner og hogst av edle løvtrær, store og karakteristiske trær, hule trær, stuvetrær, alléer og liknende.

Det bør vurderes om gjenopptaking og intensivering av tidligere driftsformer lar seg gjøre i mindre, avgrensete områder. Dette kan best gjennomføres i områder med "musealt vern" slik det er foreslått på s. 136. Først og fremst er det imidlertid dagens landskapssituasjon som må bevares.

Av hensyn til landskapets variasjonsrikdom og opplevelsesverdi er det ønskelig med en mer allsidig drift enn dagens korndyrking, for eksempel grasproduksjon og eventuelt dyrehold.

Skogsdriften må behandle skogområdene med tanke på å oppfylle kriteriene for variasjon slik at opplevelsesverdien skal bli størst mulig. Ved å opprettholde et variert skogsbilde vil også dyrelivet ha gode vilkår.

Det er meget viktig å bevare helhetspreget i de skogkledte åsryggene som rammer inn dalen. Oslo Helseråd (1985) tilråder at Marka-forskriftene følges i disse områdene. Fordi den helhetlige rammen omkring dalen er av så stor betydning, bør bestemmelsene om flatehogst innskjerpes på den måten at størrelsen på hogstflatene reduseres betraktelig. Dette bør også gjelde ved drift av skogen nede i selve dalen.

Det må videre legges vekt på å fremelske løvtrær av alle dimensjoner, og da særlig gammel skog og døde, råtnende trær av hensyn til fugle- og insektlivet og den historiske dybde. Det bør presiseres at tilplanting av dyrket mark ikke må forekomme.

Bestemmelser om kulturminnene kan ikke endelig utformes før registreringsprosjektet som er igang blir fullført. De viktigste kulturminnene må sikres etter kulturminneloven. Også særpregete, avgrensete landskapsrom i tilknytning til kulturminnene bør sikres etter denne loven. Vernebestemmelsene må legge vekt på at dalens historiske dybde og betydning som kulturhistorisk dokument opprettholdes. Merking og informasjon ved enkelte kulturminner bør vurderes.

Om friluftsliv og rekreasjon står det ingen ting i notatet fra Oslo Helseråd (1985). Det bør absolutt utarbeides bestemmelser som muliggjør en forsiktig tilrettelegging for rekreasjon. Det er også nødvendig med regler for hvordan en slik tilrettelegging best kan foregå uten å bryte med landskapskvalitet og landskapsopplevelse.

Hovedprinsippet ved innpassing av nye turveier i Maridalen må, som tidligere nevnt, være at de underordnes landskapet. Traséene må følge kanter og randsoner eller legges i skogholt. Åpne områder og utsiktssoner må holdes fri for inngrep som kan ødelegge den landskaplige helheten.
Gamle veier og stier bør i stor grad danne utgangspunkt for gangveiene.

Ved utforming av turveier bør det ikke primært tas hensyn til idrettsutøvernes krav. Gangdragene bør utformes med tanke på at de skal gi gode opplevelsesmuligheter for turfolk ved at de leder til attraktive områder. En kanalisering av ferdselen vekk fra ekstra sårbare områder er også ønskelig.

Med hensyn til bebyggelse påpeker Oslo Helseråd (1985) at retningslinjer for endringer av eksisterende bygninger og eventuelle nybygg bør utarbeides av Riksantikvaren og Byantikvaren i Oslo. For at bosettingen og miljøet i dalen skal sikres, er det imidlertid nødvendig at vernebestemmelsene gir rom for en moderat nybygging. Denne bør fortrinnsvis begrenses til allerede eksisterende boligområder, for eksempel ved Turtermarka og Skar.

Åpne områder og utsiktssoner må holdes fri for inngrep. Det er viktig at bebyggelsen innpasses i områder der terreng og vegetasjon gir gode avskjermingsmuligheter. I områder med karakteristisk, småskalapreget mosaikkstruktur og stor variasjonsrikdom må ikke helheten brytes av inngrep. Det samme gjelder de omkringliggende åsryggene.

* * *

De hovedprinsippene for arealdisponering som er skissert ovenfor, vil være av stor betydning for Maridalens fremtidige landskapsbilde. Det er mulig - ved en planmessig og riktig arealdisponering - å sikre Maridalens landskapskvalitet og opplevelsesverdi for kommende generasjoner.

10. SAMMENDRAG

Maridalen ligger i Oslo, like nord for byggegrensen. Hovedhensikten med denne oppgaven har vært å sette landskapets kvaliteter og opplevelsesverdier i søkelyset, både med hensyn til dagens situasjon og til den fremtidige utvikling.

Hovedkomponenter som terrengform, vegetasjon, vann, byggverk og dyreliv bygger opp landskapet. Maridalen er en u-formet dal hvor Maridalsvannet utgjør størsteparten av dalens sydlige del. Dalen er en gammel jord- og skogbruksbygd hvor kulturlandskapet har fått sitt karakteristiske særpreg som følge av menneskelig påvirkning gjennom lange tider. Naturlig vegetasjon opptrer i mosaikk med kulturbetinget vegetasjon som åker, beitemark og mindre forekomster av hagemarkskog og slåttenger.

Maridalen kan deles inn i to overordnete landskapsrom - det store sentrale rommet omkring Maridalsvannet, og det betydelig smalere, avlange rommet som strekker seg fra vannets nordende og videre nordover.

Landskapets struktur kan beskrives ved inndeling i elementer som kanter, distrikter, bevegelseslinjer, knutepunkter og landemerker. Maridalens landskap er lett fattbart, og de ulike elementene fremstår som velordnete. Dermed fremstår også landskapet som estetisk tiltalende.

Landskapets elementer opptrer i et samspill som danner en helhet. Skogkledte åsrygger danner en ytre samlende ramme omkring vannet og jordbruksarealene. Dalen er tilnærmet uforstyrret av nyere tids inngrep, og den utgjør en siste helhetlig rest av Akerbygdenes gamle jordbrukslandskap.

Maridalen som et helhetlig og harmonisk dalføre gir imidlertid rom både for variasjon og kontrast. Vegetasjonsmønsteret byr på stor variasjon med mange kanter og randsoner. Vekslingen mellom gran, furu, løvtrær og åpne jorder byr på varierte synsinntrykk og opplevelser. Denne mosaikkstrukturen er typisk for Maridalen.

Maridalsvannet som en kontrast til åsryggene omkring, spiller en sentral rolle ved å gi landskapet liv og intensitet. Vannet tilfører dalen store visuelle kvaliteter.

Kulturlandskapet har stor historisk dybde. Det har rester etter gammel industrivirksomhet, men er først og fremst et jordbrukslandskap med lange tradisjoner. Overgangen fra husdyrhold til korndyrking i 1967 på grunn av drikkevannsrestriksjoner har medført flere endringer. Likevel har både kulturlandskap og bygningsmiljø i stor grad bevart sitt opprinnelige preg.

Selv om Maridalen utgjør en landskapsmessig helhet, peker likevel fire karakterlandskaper seg ut med helt spesielle kvaliteter. Dette er:

1) Området rundt kirkeruinen og Kirkeby, der kirkeruinen ligger som et landemerke og tilfører området stor historisk dybde og symbolverdi.
2) Neskroken, der mange små husmannsplasser ligger intakt i et jordbrukslandskap i liten skala.
3) Området ved Sander der innslaget av løvtrær, særlig edelløvtrær et svært stort.
4) Vaggesteinkollen skogreservat der skogen er meget gammel og har preg av uberørthet.

Maridalens strategiske beliggenhet vegg i vegg med landets største befolkningskonsentrasjon gjør området meget viktig i en rekreasjonsmessig sammenheng. Dalen har med sitt halvåpne jord- og skogbrukslandskap en landskapstype som er meget attraktiv for rekreasjon og landskapsopplevelse. Området byr på varierte inntrykk, skiftende stemninger, levende natur og lokalhistorie. Maridalen har som rekreasjonsområde både en estetisk og en mental funksjon. Identitetsmessig, sosialt, fysisk og pedagogisk har også landskapet en funksjon.

Identitetsverdien står sentralt ved at landskapets store historiske dybde gir folk et tilknytningsforhold både sosialt, kulturelt og rent landskapsmessig.

Landskapet i Maridalen kan betegnes som verneverdig. I forhold til Osloområdet ellers har landskapet en stor grad av sjeldenhet fordi byen har spredt seg utover det tidligere jordbrukslandskapet. Der landskap fortsatt finnes nær Oslo har ellers moderne driftsformer overtatt.

Landskapet har også en stor grad av representativitet. Det betyr at området har beholdt et karakteristisk helhetspreg som er representativt (typisk) for tidligere tiders landskap i Osloområdet.

Bygningskultur, imdustriminner og gamle fløtningsanlegg sammen med rester av gammel kulturmark er med på å bygge opp Maridalens symbol- og identitetsverdi. Karakterlandskapet rundt kirkeruinen har spesielt stor symbolverdi fordi området fremstår som dalens åndelige og kulturelle midtpunkt.

Maridalens sammensatte, halvåpne jord- og skogbrukslandskap er ikke en stabil landskapstype. Endret arealbruk kan lett ødelegge helhetspreget eller forringe variasjonsrikdommen.

I Maridalens særpregete, sårbare landskap like inn til storbyen vil det lett oppstå konflikter mellom bevaring av landskapets kvaliteter og utnytting av arealene til ulike formål. Intensiv stordrift i jord- og skogbruk, intensiv utnytting til friluftsliv og idrett, utstrakt boligbygging

og fraflytting er faktorer som vil ødelegge landskapets karakter. Disse utviklingsmodellene vil være klart i strid med ønsket om å bevare dalens kvaliteter og opplevelsesverdier.

Et landskapsvernområde i kombinasjon med andre strengere verneformer vil sannsynligvis være den beste måten å sikre Maridalens landskapskvaliteter på. Både naturvern-, kulturvern- og plan- og bygningsloven er aktuelle ved et vern av området. Det er først og fremst dagens landskap som bør sikres. For mindre, avgrensete områder slik som rundt kirkeruinen og i Neskroken, bør imidlertid en form for musealt vern vurderes.

Hovedmålsettingene for vernearbeidet i Maridalen bør være å:

1) Opprettholde landskapets helhet og variasjonsrikdom,
2) Ta vare på mangfold i vegetasjon og dyreliv, og å sikre verneverdige forekomster,
3) Bevare kulturminner og kulturlandskapets opprinnelighet,
4) Sikre mulighetene for rekreasjon,
5) Opprettholde jord- og skogbruksdriften,
6) Bevare bygdemiljøet ved å sikre bosettingen.

Flere skjøtselstiltak bør settes i verk for å bevare kulturlandskapets karakter. Hovedhensikten bør være å opprettholde dagens variasjonsrikdom og historiske dybde. Dette kan gjøres både med teknisk/maskinell skjøtsel, og ved bruk av beitedyr dersom det lempes noe på drikkevannsrestriksjonene. Dette siste er også ønskelig fordi husdyr vil øke opplevelsesverdien.

Innslag i Maridalens kulturlandskap som bør behandles spesielt, er blant annet bjørkehager, slåttenger, karakteristiske trær og alléer, steingjerder og gamle ferdselsårer. Det er også viktig å opprettholde utsiktssoner ved skjøtsel, blant annet der randsonevegetasjonen i strandkanten har vokst seg så kraftig at utsynet over vannet hindres.

Det er av stor betydning for dalen som rekreasjonsområde at landskapets kvaliteter er tilgjengelige. Den fysiske tilgjengeligheten er god bortsett fra i jordbruksområdene i dalbunnen om sommeren. Her kan en forsiktig innpassing av enkelte nye turstier gi folk muligheter til å oppleve kulturlandskapets kvaliteter uten å følge den mest trafikkerte bilveien.

For at Maridalens særpreg skal bevares, er det nødvendig med detaljerte retningslinjer for all arealbruk. Det er mulig - ved en planmessig og riktig arealdisponering - å sikre Maridalens estetiske kvaliteter og opplevelsesverdier for kommende generasjoner som en del av vår kulturarv.

11. LITTERATUR

Appleton, J. 1975. The experience of landscape. John Wiley & Sons, New York, London, Sidney, Toronto.

Asbjørnsen, P.C. 1932. Kvernsagn. S. 93-100 i: Asbjørnsen, P.C.Asbjørnsen og Moe, J. (red.) Folke og Huldre Eventyr. Norske kunstneres billedutgave. Bind.1. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Aschehougs konversasjonsleksikon, 1959. Fjerde utg., Oslo.

Asheim, V. 1972. Kulturlandskapets historie. 1. Fra urlandskap til middelaldens kulturlandskap. Notat. Landbruksbokhandelen/ Universitetsforlaget.

Asheim, V. 1975. Kulturlandskapets historie i Østlandets jord- og skogbruksbygder. Landbruksbokhandelen, Ås-NLH.

Asheim, V. 1983. Det åpne kulturlandskap. S. 123-152 i: Skjøtsel av bevaringsverdig natur og landskap i Norge. Utg.av Norsk naturforvaltningskandidatlag og Norsk naturforvalterforening. Landbruksforlaget, Oslo.

Austad, I. 1983. Det åpne kulturlandskap. S. 153-166 i: Skjøtsel av bevaringsverdig natur og landskap i Norge. Utg.av Norsk naturforvaltningskandidatlag og Norsk naturforvalterforening. Landbruksforlaget, Oslo.

Brinkman, I.A. 1974. Fritid och landskap. Institutionen för ekonomi och statistik. Rapport 51. Landbrukshögskolan, Uppsala.

Brusewitz, G. 1984. Sveriges natur - en resa i tid och rum. Svenska Naturskyddsförenings Årsbok 1984. (Sveriges Natur 75)

Bruun, M. 1967. Landskap - natur og menneskeverk. Særtrykk nr. 2516 fra Bygg nr.5, 1967. Aas & Wahl, Oslo.

Bruun, M. 1978. Innføring i landskapsarkitektur. Landbruksbokhandelen, Ås-NLH.

Bruun, M. 1983. Vurdering av landskapskvalitet. Utkast til arbeidsopplegg. Institutt for landskapsarkitektur, Ås-NLH.

Christophersen, H.O. 1957. På gamle veier og nye stier i Oslomarka. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Christophersen, H.O. og Svensson, T.A. (red.) 1984. Marka fra A til Å. Leksikon for Oslomarka. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø.

Dahl, J. 1942. Nordmarka. Eventyr og eldorado. Johan Grundt Tanum Forlag, Oslo.

Eggen, M. og Solbu, I. 1975. Forenklet registreringsnøkkel ved vurdering av landskapskarakter. Utarbeidet med tanke på modellområder i Ås. Institutt for landskapsarkitektur, Norges Landbrukshøgskole.

Feste, J. og Oterholm, A.-I. 1973. Landskapskarakter. Vurdering av fattbarhet og estetisk kvalitet i naturlandskapet. Norges Landbrukshøgskole. Institutt for hagekunst, Ås.

Fines, K.O. 1968. Landscape evaluation. A research project in East Sussex. (Regional studies, Vol.2.) Pergamon Press.

Gabrielsen, E. 1971. Landskapsarkitektur. Landbruksbokhandelen, Ås-NLH, Universitetsforlaget, Oslo.

Gjessing, J. og Fjellang, T. 1956. Om løsmateriale og isskuring i strøket Akerdalen - Sognsvann - Maridalen. Det norske Videnskabs-Akademiet i Oslo. 1. Mat.-naturv.-Klasse. 1956, No 2.

Gregersen, N.J. 1948. Fra Norges natur. Utvalg. (Jakt og Fiske. Et norsk klassiker bibliotek, Bind 7.) Johan Grundt Tanum, Oslo.

Gulbrandsen, K.S. 1978. Ferskvannskreps som føde for villmink. Fauna 31: 11-16.

Hafsten, U. 1963. Oslo-trakten gjennom 10 000 år. Myrer og tjern forteller historie. Universitetsforlaget.

Haakenstad, H. 1972. Skogbehandling i et utfartsområde, en opinionsundersøkelse om Oslomarka. NLH-melding.

Haakenstad, H. 1976. Metoder for vurdering av landskapets estetiske og rekreative kvaliteter. En litteraturstudie. Landbruksbokhandelen, Ås-NLH.

Hammer, T. 1982. Landskap og utbygging. Eksempler fra Østområdene i Trondheim kommune. Hovedoppgave ved Institutt for landskapsarkitektur, NLH.

Helgesen, S.Å. 1977. Den fremtidige bruk av området rundt Maridalsvannet når drikkevannsrestriksjonene fjernes. Hovedoppgave ved Institutt for landskapsarkitektur, NLH.

Herre, B. 1947. I Nordmarken. Av "En jegers erindringer." (Jakt og fiske. Et norsk klassiker bibliotek. Bind 1.) Johan Grundt Tanum, Oslo.

Holtedahl, O. og Dons, J.A. 1966. Supplement to geological guide to Oslo and district. Universitetsforlaget, Oslo.

Høyland, K. 1984. Oslomarkas planteliv. S. 25-32 i: Berntsen, B. (red.) Marka. Kulturminner, friluftsliv og naturvern i Oslomarka. Østlandske Naturvernforening.

Jahnsen, J.B. 1972 a. Den første bosetning, gårdsnavn og eiendomshistorie. S.11-14 i: Hindbjørgmo, I., Jahnsen, J.B. og Rasch-Engh, R. (red.) Kom til den fagre Maridal. Utg. av Maridalens venner og Maridalen skole.

Jahnsen, J.B. 1972 b. Samferdsel og gamle veier. S. 21-24 i: Hindbjørgmo, I., Jahnsen, J.B. og Rasch-Engh, R. 1972. Kom til den fagre Maridal. Utg. av Maridalens venner og Maridalen skole.

Jahnsen, J.B. 1972 c. Gårder og plasser i Maridalen. S. 72-119 i: Hindbjørgmo, I., Jahnsen, J.B. og Rasch-Engh, R. 1972. Kom til den fagre Maridal. Utg. av Maridalens venner og Maridalen skole.

Jahnsen, J.B. 1973. En utflukt til Maridalen i forrige århundre. Maridalen Venners Årsskrift 1973: 10-15.

Jensen, A. 1977. Bygdesamfunnet Maridalen. Maridalen Venners Årsskrift 1975-77: 14-15.

Langdalen, E. 1974. Naturvern og kulturvern som ledd i oversiktsplanleggingen. Stensil, Ås-NLH.

Litton, R.B., Tetlov, R.J., Sorensen J. og Beatty, R.A. 1974. Water and landscape. An aesthetic overview of the role of water in the landscape. Water Information Center, Inc. Port Washington, New York.

Lorang, E. 1984. Byen i landskapet. Rommene i byen. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Sravanger, Tromsø.

Lynch, K. 1965. The image of the city. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge. The M.I.T.Press.

Miljøverndepartementet, 1976. Utkast til flerbruksplan for Oslomarka.

Miljøverndepartementet 1985. Friluftsliv. En utredning. T.593.

Miljøverndepartementet 1986. Reguleringsplan, bebyggelsesplan, mellombels dele- og byggjeforbod. Etter ny plan- og bygningslov. T.667 N.

Myhrstad, O.D., Solbu, I. og Oterholm 1972. Forelesningsnotater. Kulturgeografi Gg 102. Universitetet i Oslo. Vår- og høstsemesteret 1972.

NIBR, 1973. Tilgjengelighet til Oslomarka. Norsk institutt for by- og regionsforskning. Nr. 21/1973.

NIBR, 1974 a. Friluftsliv i Oslomarka. Norsk institutt for by- og regionsforskning. Nr. 8/1974.

NIBR, 1974 b. Forventninger til rekreasjonsmiljøet i Oslomarka. Norsk institutt for by- og regionsforskning. Arbeidsrapport 10/1974.

Nordiska Ministerrådet. 1984. Naturgeografisk regioninndeling av Norden.

Næss, S. 1979. Livskvalitet. Om å ha det godt i byen og på landet. Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning (INAS). Rapport nr. 2/1979.

Odum, E.P. 1983. Basic ecology. Saunders College Publishing, Philadelphia.

Oftedal, C. 1977. Permiske eruptiv bergarter. S. 42-52 i: Dons, J. (red.) Geologisk fører for Oslo-trakten. Tekst til "Geologisk kart over Oslo og omegn" 1:50 000. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø.

Oslo byplankontor 1985. Disposisjonsplan for Sørkedalen.

Oslo Helseråd 1982. Maridalen. Forslag til verneplan for Maridalen i Oslo. Disposisjon. Oslo Helseråd, Kontoret for natur- og miljøvernsaker.

Oslo Helseråd. 1985. Forslag til vern av Maridalen. Notat. K.S./B.E. 25.4.85.

Oterholm, A. og Solbu, I. 1972. Vurdering av landskapskarakter. Holdepunkt til lysbildeserie om landskapets fattbarhet og estetiske kvalitet. Institutt for hagekunst, Norges Landbrukshøgskole.

Paulsen, N. 1972. Geologi. S.9-10 i: Hindbjørgmo, I., Jahnsen, J.B. og Rasch-Engh, R. (red.) Kom til den fagre Maridal. Utg.av Maridalens Venner og Maridalen Skole.

Rasch-Engh, R. 1974. Om bevaring av Maridalen - Maridalens Venner. S. 13-16 i: Maridalsspillet. Program.

Rustan, Ø.H. og Bronger, C. 1984. Maridalen. Botanisk undersøkelse av verneverdier. Oslo helseråd, Kontoret for natur- og miljøvernsaker.

Ryvarden, L. 1985. Vaggesteinkollen skogreservat og områdets sjeldne sopper. Maridalens Venners Årsskrift 1984-85:

Schreiber, K.-F. 1986. What is landscape ecology? Internat. Ass. Landscape Ecology (IALE), Bulletin 4: 8-13.

Senje, S. 1977. Akerselva. Langs tjue fossefall fra Maridalen til Bjørvika. Tiden Norsk Forlag.

Skaarer, N. 1986. Den lengste hagen i Norge. Norsk Hagetidend 1/1986: 10-12.

Skjeseth, S., Næsheim, A., Ulrichsen, R.C., Gamnes, H. og Bondesen, K. 1974. Norge blir til. Norges geologiske historie. En innføring i bilder og tekst for undervisningsbruk. Chr.Schibsteds Forlag, Oslo.

Solbu, I. u.å. Mangfold som landskapskvalitet. Offentlig forelesning for lisensiatgraden. Institutt for landskapsarkitektur, Norges Landbrukshøgskole, Ås.

Solbu, I. og Asheim, V. 1971. Kulturlandskapet - utviklingstendenser og potensial i et fraflytningsområde. Rapport fra forundersøkelser i Vest-Agder. Institutt for hagekunst. Norges Landbrukshøgskole, Vollebekk.

Sorte, G.J. 1971. Perseption av landskap. Licensiatavhandling ved NLH. Landbruksbokhandelen, Universitetsforlaget.

Stang, J.L. 1980. Sogn - en del av Oslo. Bakkehaugen, Berg, Korsvoll, Kringsjå, Nordberg, Sogn Hageby, Tåsen, Ullevål Hageby. Utg.av Bydelsutvalg, 34 - Sogn. Tiden Norsk Forlag.

Statens vegvesen. u.å. Vegen i landskapet. Veiledning. Nr.010 i vegvesenets håndbokserie.

Statens naturvårdsverk (utg.) 1973. Ett öppnare landskap. Publikationer 1973/10.

Strandli, B. 1986. Prosjektrapport II. Beskrivelsesrammer. Modellanalyse for Rygge. Virkemidler. Fylkesmannen i Østfold. Upublisert rapport.

Svenkerud, A. 1986. Maridalen, bevaring eller byutvikling? Hovedfagsoppgave ved Institutt for Naturforvaltning, Ås-NLH.

Telle, K. 1978. Jordbruket i Maridalen. Maridalen Venners Årsskrift 1978: 2-3.

Weddle, A.E. 1973. Applied analysis and evaluation techniques. Kapittel 3 i: Lovejoy, D. (red.) Land use and landscape planning.

Økland, J. 1984. Vann og vassdrag. S.17-24 i: Berntsen, B. (red.) Marka. Natur, kulturminner, friluftsliv og naturvern i Oslomarka. Østlandske Naturvernforening.

VEDLEGG 1.

AREALDISPONERING OG VIKTIGE INNSLAG I KULTURLANDSKAPET

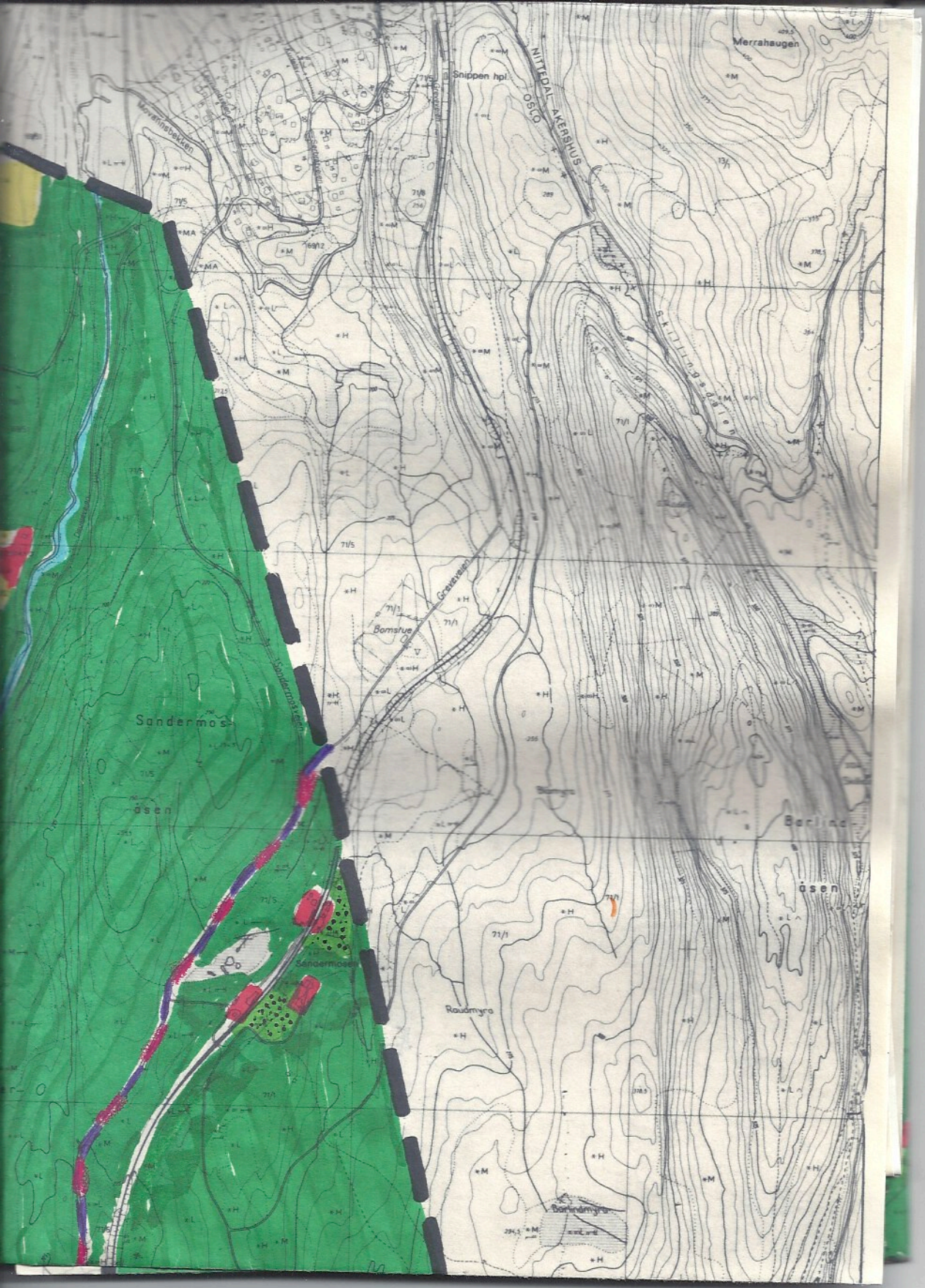

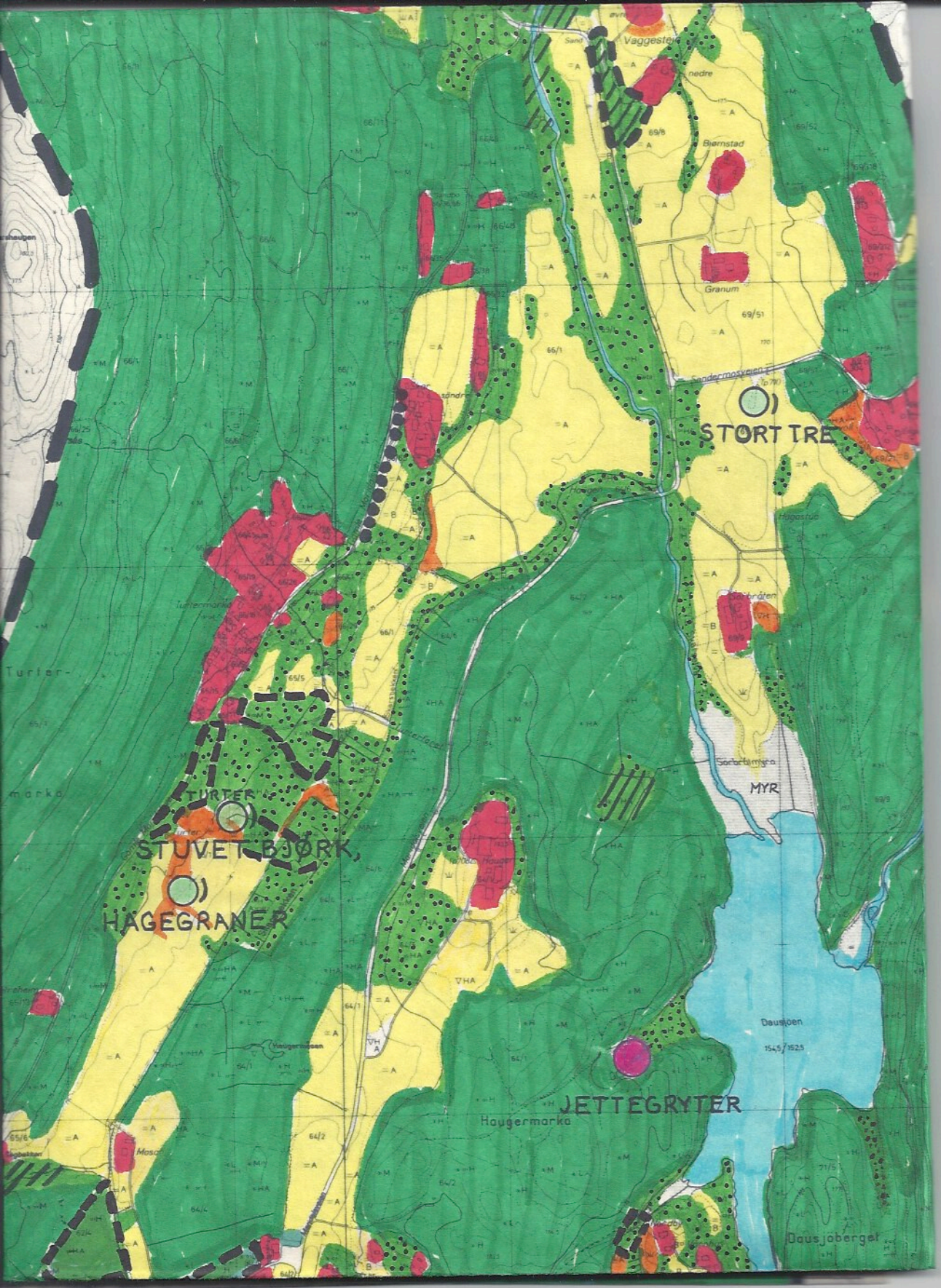
MÅLESTOKK M = 1 : 10 000
EKVIDISTANSE 5 M

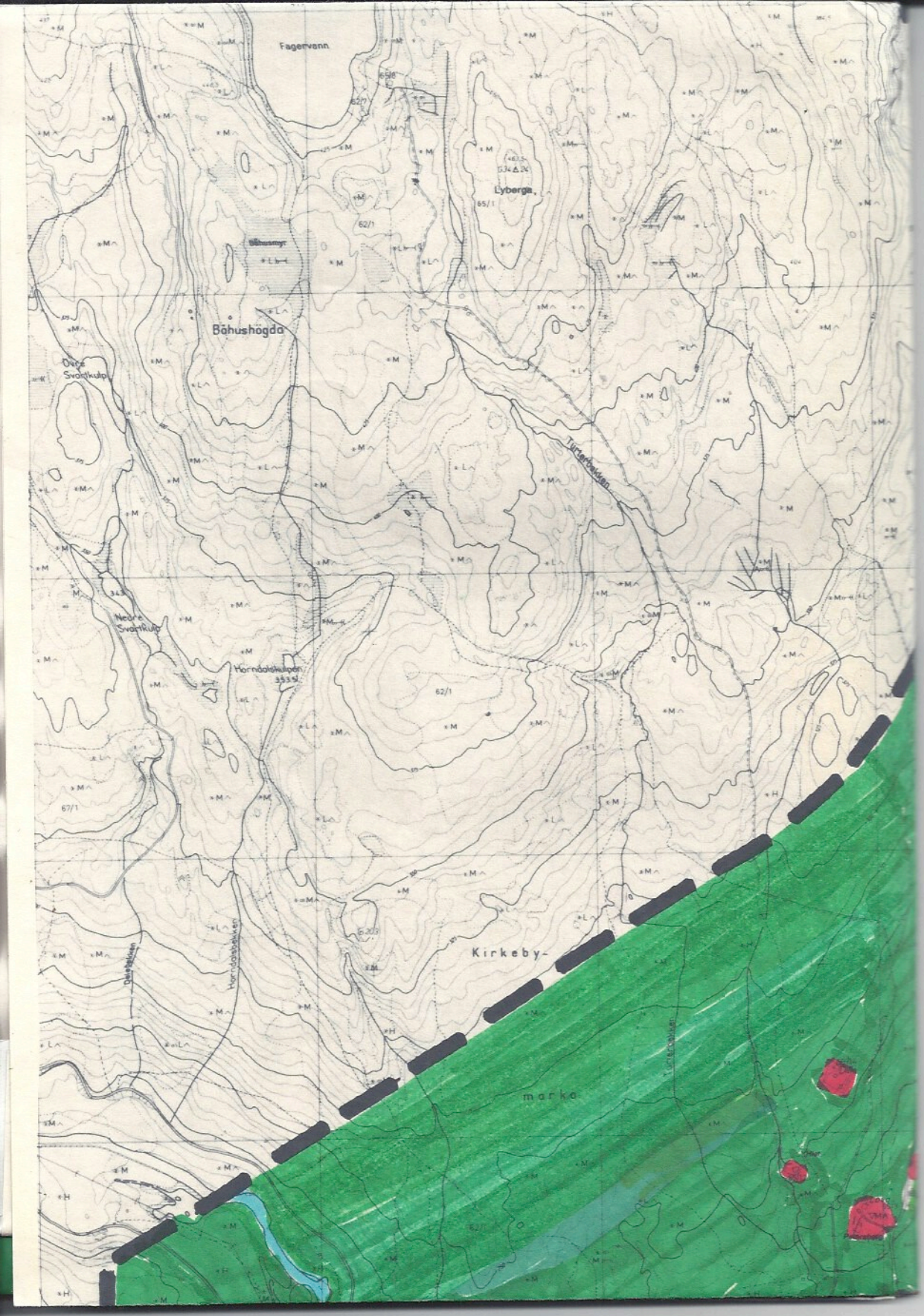
N

VAGGESTEIN-
KOLLEN
SKÅR
MILITÆRLEIR
Gaupekollen
Vittenberr kollen
Nordbråten
Åsen

Øyungskollen
Storholmen
Øyungen
282/280
Øyungsdammen
Skars
Fagervann
417

Merrahaugen
Snippen hpl
NITTEDAL—AKERSHUS
OSLO
Grasvegen
Bomstue
Sandermosen
Sandermos-
åsen
Berlina
åsen
Raudmyra
Bærumyra

STORT TRE
TURTER
STUVET BJØRK
HAGEGRANER
MYR
JETTEGRYTER
Haugermarka
Turter-
marka
Granum
Bjørnstad
Vaggestein
nedre
Dausjøberget

Fagervann
Lyberga
Bähushögda
Övre Svartkulp
Nedre Svartkulp
Hornåsbäcken
Kirkeby-
marka

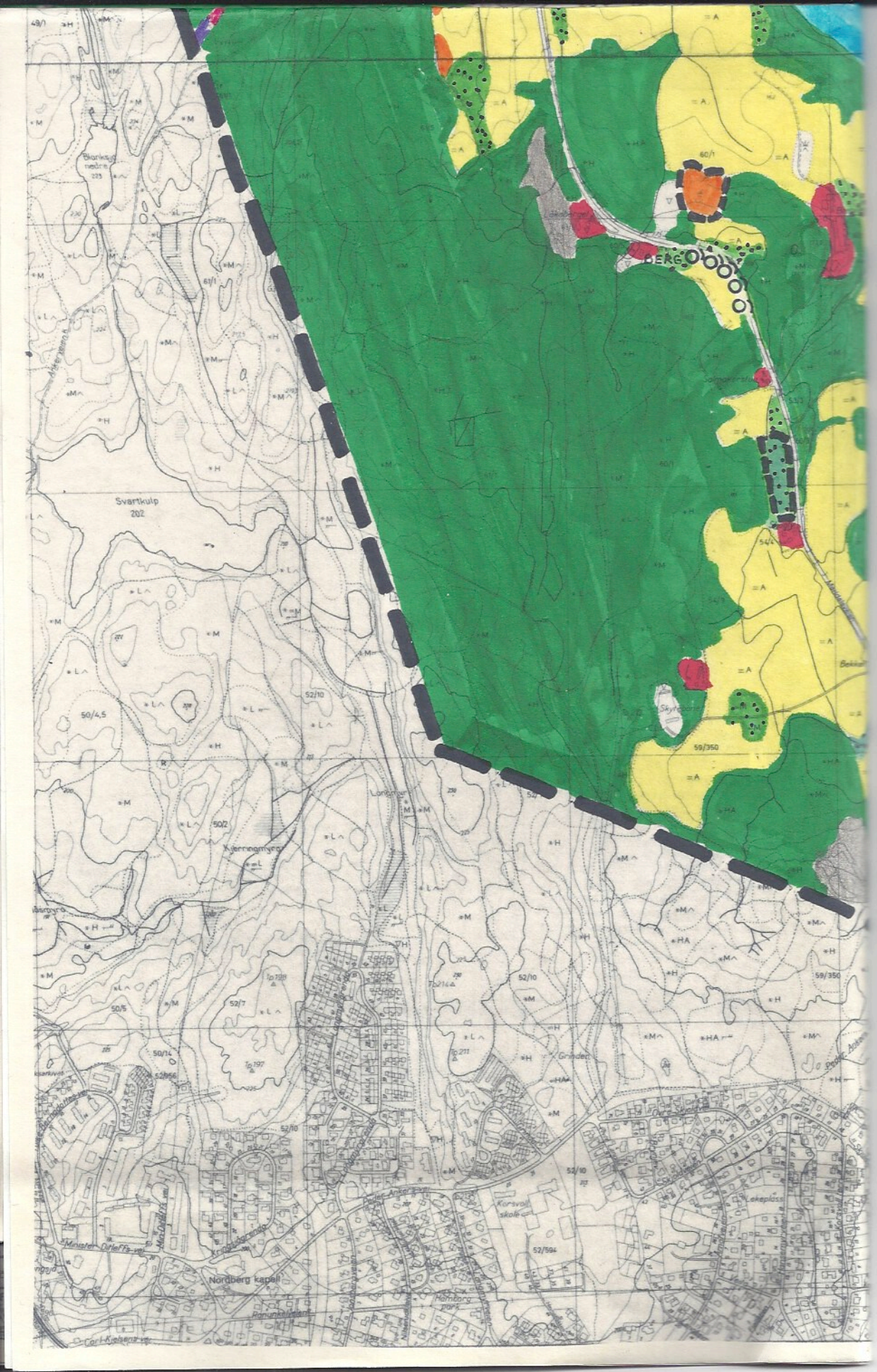

Styggedalen
leiken
Lille Gråvola
Trollhaug

STORT TUNTRE
(LØNN)
KAPELLET
NES
KONGEEIKENE
SANDER
Maridalsvannet
Maridalsvannet

STEINSRUD
HAMMEREN
SKJERVEN
Skjervenodden
Nordsetra
Senseter
Vestermeska
Bråtå
Mordalsveien
Rullbakkveien
Rullbakken
Rullstigen
61/1
61/5
62/5
62/3
60/1

Solemskogen
Kringla
262
Punene
Langevann
284
Svartputten
Lachmannsfjell
Trollvann
Parkering
Trollvanns stue
Merramyra
Myrvang
Solemskogveien
Kringlekroken
Gothenveien
Lindeputtdalen idrettsanlegg
P-plass

Maridalsvannet
Maridalsvannet
STUBBERUD
ENGELSRUD
BREKKE
FRIOMRÅDE
KJELSÅS
Kjelsås st.
Kjelsås skole
KJELSÅS
KJELSÅSKILEEN
Rønningen folkehøgskole

Svartkulp
202
Kjerrnamyra
Nordberg kapell
Minister Dirleffs vei
Nordbergveien
Nordberg park
Carl Kjebens vei
Kirsvoll skole
Lekeplass
Grinder
Bekkeli
Skytebane
59/350
52/10
52/7
50/5
50/14
50/4,5
50/2
52/856
52/594
60/1
61/1
54/1